

მ ო ა მ ბ ე

თეორიული ჟურნალი

წელიწადი მეორე

წაიკითხე
30/10/94

№ VIII

აგვისტო, 1904

ტფილისი

REPRODUCED FROM THE ORIGINAL AT THE CPYR. RES. T. WA.

1904

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ს. ბ. ბ. ბ. ბ. ბ. ბ.

საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою 6 сентября, 1903 г. Тифлисъ.

1903 . 0 3 3 0 0 0 0

საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

2017

შინაარსი

- 83•
- I—„**შემთხვევა**“.—ამბავი ანტ. ჩუხუცისა, თარგმანი ივ. ზ—გისა 1
- II—**მოჩვენებანი**.—დრამა სამ-მოქმედებად ქენრიხ აბსენისა, თარგმანი ია ეკალაძისა (დასასრული) 17
- III—**გლახი ქაცი**.—წიგნი მესამე, თავი IV—V. რამზანი ვალქელმ ფონ ჰოლენდისა.—თარგმანი ივ. ჰოლუძოვსკისა. 76
- IV—**ცხოვრება და ღვაწლი თედის გრიგოლ ორბელიანისა**.—თავი XVII. ა. მეუნარგასი 1
- V—**ახალი ზელანდია**—ინგლისის ახალშენი, თავი—XI ზ. გ. მეჟუევსკისა.—თარგმანი ნ. აღნაშვილისა 15
- VI—**ბიბლიოგრაფია**.—ილ. აღნაშვილისა 35
- VII—**ნარევი**.—1. ახალი თხზულება სენკევიჩისა —2. ზოლას ხელნაწერები.—3. უკანასკნელი დრამა შნიცლერისა.—4. ებრაელუბის თეატრი. — 5. ბურთი და გიმნასტიკა.—6. ლუდისა და სიდრის გავლენა ადამიანზე.—7. შესაყარია თუ არა კუ.—8. ადამიანის სისალი.—9. ბარგის მზიდავი ცხვარი.—10. ჭიანჭველის მიერ გაჩენილი სოკო.—11. მწირი მიწის გაპატრება.—12. ბამბის მცველი ჭიანჭველა.—13. ლამბროზოს და მოიბიუსის აზრი დედაკაცის შესახებ —იაპონელის ტინი 53

VIII—ზინაური მიმოსილვა.—ასალი კანონი სსშრეწველა
წარმებებში დანინებულ მუშათა შესახებ, ფ. გოგიაძე-
შვილისა 59

IX—ზინაუთის მიმოსილვა.—1. ლიაოიანის ბრძოლა
(„Русь“ და „Гражданин“): იაზნელი ქალი,—2, ირლანდიის
საქმეები 79

„შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ა“

ა მ ბ ა გ ი

ან. ჩეხოვისა

პროფესორმა ლიალიკოვების ქარხნიდან დეპეშა მიიღო: ეხვეწებოდნენ, რაც შეიძლება მალე მოგვხვდეთ. ვილაც ლიალიკოვის ქალი უნდა ყოფილიყო ავით, უაზროდ შედგენილ დეპეშიდან სხვას ვერაფერს გაიგებდა ადამიანი. პროფესორმა თავის შაგიერ საავადმყოფოს ორდინატორი კოროლიევი გაგზავნა.

მოსკოვიდან ორი სადგური რკინის გზით უნდა გაეწეო კოროლიევს და მერე ოთხი ვერსი კიდევ ცხენით სასიარულო გზა დარჩებოდა. კოროლიევისთვის სადგურზე ეტლი გამოეგზავნათ; მეეტლეს ფარშავანგის ფრთით მორთული ქუდი ეხურა და ყოველ კითხვაზე ხმა მალდა, სალდათურათ აძლევდა პასუხს: „ღიად!“ „არა ბატონო!“ კვირბაღი იყო და ის იყო მზე ჩადიოდა, როცა კოროლიევი შარა გზას გაუდგა. ქარხნიდან მოყოლებული სადგურამდის ყოველ ნაბიჯზე მუშები ხვდებოდნენ და კოროლიევის ცხენებს თავს უკრავდნენ. კოროლიევი აღტაცებაში მოჰყავდა მშვენიერ სალამოს, შენობებს, სააგარაკო ადგილებს, არყის ხეებს და საერთო სიჩუმეს, როცა კვირბაღზე თითქოს მინდორიც, ტყეც და მზეც მუშებთან ერთად დასვენებას და იქნება ლოცვასაც აპირებდნენ...

კოროლიევი მოსკოვში იყო დაბადებულ-აღზრდილი, სოფელს არ იცნობდა და ქარხნები არც აინტერესებდნენ. მხო-

ლოდ წიგნებში თუ ჰქონდა ქარხნების შესახებ რამე წაკითხული, ან მექარხნებთან ყოფნის დროს თუ გაუკონია იმათზედ ლაპარაკი, თორემ სხვაფრივ ქარხნებს მეტად ნაკლებად იცნობდა; თუ როდისმე მოჰკრავდა ქარხანას თვალსა, ყოველთვის ერთი და იგივე აზრი გაუელვებდა ხოლმე თავში გარედან რა დინჯად და მშვიდად გამოიყურება ეს უზარ-მაზარი შენობა და შიგნიდან კი, მგონი, უეციობა, უმეცრება, პატრონების ეგოიზმი, უმსგავსი, უდროოდ მომკვლელი და დამქლექებელი შრომა, სისაძაგლე, არაყი და ათასი სიბინძურეა გამაფებელიო. აგერ ეხლაც მუშები კრძალვით რომ ერიდებოდნენ ეტლსა და პატივისცემით თავს უკრავდნენ, იმათ სახის გამომეტყველებაში, ტანთსაცმელში თუ ქცევაში სიბინძურის, ლოთობის და გამორეტციანების მეტს ვერასა ჰხედავდა.

აგერ ეტლი საქარხნო ეზოშიც შეგორდა. ორთავე მხრით მუშების სახლები, დედაკაცები, გამოფენილი სარეცხი თუ საბნები ჰკრთოდნენ. „ხაბარდა!“ ჰყვიროდა მეეტლე და ცხენებს ძლივს-ღა უმაგრებდა თავსა. აგერ ვეებერთელა, მოწმენდილ-მოტვლებილი ეზოც, შიგ ერთმანეთზე ხუთი უზარ-მაზარი საკვამლიანი დიდი შენობა, აქა-იქ საწყობები და სხვა შენობებია. ყველა ამას რაღაც არაჩვეულებრივი ფერი დაჰკრავს, თითქოს რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში დადენილი მტვერი ბოლოს რაღაც საოცარ ქერქად გადაქცეულაო. აქა-იქ კნძულებსაფით პატარ-პატარა ბაღები და წითელ სახურავიანი შენობები მოსჩანან. ამ სახლებში ქარხნის ადმინისტრაცია სცხოვრობს. მეეტლემ უცბათ გააჩერა ცხენები და ეტლი ახლად შეკეთებულ და ლეგა ფერად შედებილ სახლის კარებთან გააჩერა; სახლთან პატარა ბაღი იყო გაშენებული, მაგრამ იასამანსა და სხვა ყვავილებს მეტის-მეტად სქლად დასდებოდათ მტვერი და შესავალ კარებს ახალი, ჯერედ გაუმშრალი საღებავის სუნი ასლიოდა.

— მობრძანდით, ბ. ექიმო, — ვილაც ამბობდა კარებში და დერეფანში ქალების ოხვრა და ჩურჩული ისმოდა. — მობრძანდით, რამდენს გიცდიდით... აი აქეთ. .

ლიალიკოვის ქვრივი სრული, ქალარა შერეული დედა-კაცი იყო და თუმცა უკანასკნელ გემოვნებაზედ შეკერილი აბრეშუმის კაბა ეცვა, სახეზედ მაინც ნათლად ეტყობოდა, რომ გაუნათლებელი ქალი უნდა ყოფილიყო. მასპინძელი თუმცა სიხარულით მიეგება, ექიმს მაინც ხელის ჩამორთმევას ვერ უბედავდა. იქვე იმისს გვერდით აქრელებულ ზედატანში გამოწყობილი, თმა შეკრეპილი და სათვალეებიანი, შუახნის, გამზადარი დედაკაცი იდგა. მოსამსახურეები ხრისტინა დიმიტრიენას უძახდნენ. ექ. კოროლიევი მიხვდა, რომ ეს უცნობი პირი გუვერნანტკა უნდა ყოფილიყო. ხრისტინა დიმიტრიენას, როგორც ოჯახში ყველაზედ მეტად განათლებულ ადამიანს, ექიმის მიღება და გამასპინძლება უნდა ჰქონოდა მინდობილი, რადგან დაინახა თუ არა ექიმი, აჩქარებით მოუყვა ავადმყოფობის მიზეზების და სხვა წვრიმალ ამების განხილვას, თუმცა ვინ იყო ავადმყოფი და რაში მდგომარეობდა ეს ავადმყოფობა, ჯერ არც ეთქვა და, როგორც ეტყობოდა, არც მალე აპირებდა ამის თქმას.

ექიმი და გუვერნანტკა ისხდნენ და ლაპარაკობდნენ, ქალბატონი კი კარებში გაჩერებულიყო და მოთმინებით ლაპარაკის გათავებას ელოდა. ამ ლაპარაკიდან ექიმმა გაიგო, რომ ავად ლიალიკოვის ერთად-ერთი ასული და დიდი სიმდიდრის მემკვიდრე, ოცი წლის ქალი, ლიზა ყოფილიყო. ავადმყოფს ბევრი ექიმი თურმე სწამლობდა, მაგრამ წინაღამეს გულის საშინელი ფრიალი მოსვლოდა, მთელი სახლი ფეხზედ დამდგარიყო და ლამის განმავლობაში თვალი არავის მოეხუჭნა; ეშინოდათ, უცბათ არ მოგვიკვდეს უექიმოთაო...

— ლიზა თითქმის სიყმაწვილითვე სუსტი და ზერე-ქვერეთ ავადმყოფი იყო, — ამბობდა გაკიანურებული ხმით ხრისტინა დიმიტრიენა და მალი-მალ ტურებს იწმენდავდა ხელით. — ექიმები ამბობენ, ძარღვების სისუსტე აქვსო, მაგრამ ყმაწვილობაში ელქუმი ჰქონდა და, მგონი, ექიმებმა ჯანში დაუბნიეს.

მალე ავადმყოფის სანახავადაც წავიდნენ. მომწიფებულ, კაი ტანისა, მაგრამ ულამაზო და დედასავით წვრილ თვალება და განიერ ნიკაბა ქალმა პირველად მეტად ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ექიმზედ. კაცს ეგონებოდა თმა ეს დაუფარცხნელი ქალი ღარიბ-ღატაკი და სიბრაღულით სახლში შემოყვანილი ადამიანია და არა ამოდენა სიმდიდრის ერთად-ერთი მემკვიდრეო.

— აი თქვენ სანახავად მოვედით, უნდა მოგარჩინოთ, — დაიწყო კოროლიევმა.

— გამარჯობათ!

ექიმმა თავისი გვარი უთხრა და ქალს დიდი, ცივი და უხეში ხელი ჩამოართვა. ქალი წამოჯდა და ექიმებს შეჩვეულმა, გადაღელილი გული და ტიტველა მკლავები სრულიად გულ-გრილად გაასინჯა ექიმს.

— გულის ფრიალი მაქვს, — დაიწყო ქალმა. — წუხელისაც მთელი ღამე ვიტანჯე... კინალამ შიშით სული დავლიე!.. მიწამლეთ რამე.

— გიწამლებთ, მაშ, გიწამლებთ! თქვენ მხოლოდ დამ-შვიდდით პატარას.

კოროლიევმა გასინჯა და მხრები მალა აიწია.

— გულს არა უშავს-რა — წაილაპარაკა ექიმმა, — ყველაფერი თავის დონეზეა, ღვთის მადლით. უსათუოდ ძარღვები აგეშლებოდნენ, მაგრამ ეს ისეთი ჩვეულებრივი სენია, რომ... უსათუოდ ავადმყოფობამ გაგიარათ კიდევ, ახლა დაწექით და დინჯათ იყავით.

ამ დროს ოთახში სანათი შემოიტანეს. ავადმყოფმა თვალები მობეჭტა, უცბად ხელები წაიგლო თავში და ქვითინი მორთო. საბრალო, ულამაზო ქალის შთაბეჭდილება ეხლა გაჰქრა ექიმის თვალში. ის ეხლა აღარც პატარა თვალებს ჰხედავდა და აღარც განიერ ნიკაბს, ამის მაგიერ დაჩაგრულის და წამებულ ადამიანის გამომეტყველებას ჰხედავდა, სახის იმ გამომეტყველებას, რომელიც იმდენად გონიერ და გულის დამწველი იყო, რომ ქალი კაი ტანისაც და ლამაზი სხეულის

პატრონადაც დასახა. ექიმს უნდოდა ეშველა რითიმე, მხოლოდ წამლებით კი არა—უბრალო, ალერსიანი სიტყვით. დედამ გულში ჩაიკრა შვილის თავი და სახეზე იმოღვნი ტანჯვა, ნაღველი და ვარამი გამოეხატა, რომ კაცს შესწარავდა მისი ცქერა. იმან, როგორც დედამ, გაზარდა ქალი, არაფერი არ შურდა მისთვის, მთელი თავისი სიცოცხლე ქალს შესწირა, ასწავლებინა ფრანგული, ასწავლებინა ცეკვა, მუსიკა, საუკეთესო მასწავლებლები მოუწვია, მუდამ გუვერნანტკა ჰყავდა სახლში, მთელი ქვეყანა შესძრა, საუკეთესო ექიმებსა და პროფესორებს იწვევდა და ეხლა არ ესმოდა საიდან მომდინარეობდა ამოდენი ნაღველი და ვარამი, არ ესმოდა და თავი და ტანი ეკარგებოდა. საცოდავს სახეზედ ეტყობოდა, რომ თავის თავი რაღაცაში ამტყუნებდა, თითქო რაღაც შეეძლო ექნა, ვილაციისთვის უნდა მიემართა კიდევ, მაგრამ ვისთვის—თითონაც არ იცოდა სწორედ და ეს არ ცოდნა სტანჯავდა.

— ლიზაჯან, კიდევ იწყებ... კიდევ, — ეუბნებოდა აცახცახებული სმით დედა და მხურვალედ იკრავდა გულში. — ჩემო კარგო, ძვირფასო, მითხარი რა გემართება, რა უბედურებაა ჩემს თავსა? შემობრალე, გენაცვალოს შენი დედა.

დედაც და ქალიც მწარედ სტიროდნენ. კოროლიევი ჩამოჯდა ლოგინზე და ავადმყოფს მაჯა დაუჭირა.

— გეყოფათ, აბა რა გაქვთ სატირალი? — ალერსიანად უთხრა ექიმმა. — ქვეყნათ მაგი თანა ცხარე ცრემლების ღირსი არაფერია, მერწმუნეთ!.. აბა, ნუღარ ვიტყვით, ნუ...

ეუბნებოდა და გულში კი ჰფიქრობდა:

„ღვთის წინაშე, გათხოვების დრო კი მოსვლია“.

— ჩვენი საქარხნო ექიმი „ქალი ბრომატის“ აძლევდა, — ჩაუბრუნო სიტყვა გუვერნანტკამ, — მაგრამ მე შევნიშნე, რომ ეს წამალი უფრო უნდა სწყენდეს, მგონი... ჩემის აზრით, თუ გულის ფრიალის წინააღმდეგ არის რამე საჭირო, მაშინ ისევ აის... ღმერთო, დამავიწყდა სახელი, ზარბაზის წვენი თუ არგებს.

ამას კვლავ მოჰყვა თავმომაბეზრებელი წვრილმანი ამბები. გუვერნანტკა სიტყვას აწყვეტინებდა ექიმს, ლაპარაკს უშ-

ლიდა. როგორც ყველაზე განათლებული და ნასწავლი ადამიანი ოჯახში, ის მოვალეთა თვლიდა თავის თავს ექიმი საექიმო საგნებზე ლაპარაკით შეექცია.

კოროლევს ყურის გდება მობეზრდა და კარში გავიდა.

— მე საშიშს არაფერს ვხედავ აქა, — ეუბნებოდა ექიმი ლიალიკოვის ქვრივს დერეთანში. — თუ საქარხნო ექიმი სწამლობდა თქვენ ქალსა, ისევ იმან განაგრძოს წამლობა. როგორც ვატყობ ექიმს კარგად შეუგნია ავადმყოფობა და ექიმის გამოცვლის საჭიროებას მე სრულიად ვერა ვხედავ. რად უნდა გამოსცვალოთ? ჩვეულებრივი ავადმყოფობაა და საშიში არა არის-რა.

კოროლიევი აუჩქარებლივ ლაპარაკობდა და დინჯათ ხელთათმანებს იცვამდა, დიასახლისი კი იდგა უნძრევლივ და თვალ-ცრემლიანი ღმერთსავით შესცქეროდა ექიმს.

— ათი საათის მატარებლამდის ნახევარი საათი კიდევ არის, — სთქვა ექიმმა, — იმედი მაქვს კიდევ მივუსწვრებ

— არ შეგიძლიანთ ჩვენსა დარჩეთ? — დაეკითხა ქალი და ცრემლები ღაბა-ღუბით გადმოსცივდა ლოყებზედ. — ღმერთმანი, მრცხვენნიან ასე რომ გაწუხებთ, მაგრამ შემებრალებთ, თუ ღმერთი გრწამთ... — განაგრძობდა ქალი და შიშით კარებს უყურებდა. — ჩვენსა გაათიეთ ეს ღამე, ერთად ერთი მყავს-წუხელისაც გულები დაგვიხეტქა, ჯერ ეხლაც გონს ვერ მოვსულვარ, ნუ წახვალთ, თუ ღმერთი გწამთ...

ექიმს უნდოდა ეთქვა, რომ მოსკოვში აუარებელი საქმე მაქვს და შინ ოჯახი მოუთმენელად მგლისო, რადგან მეტად ეძნელებოდა სხვის სახლში უაზროთ ღამის გათევა, მაგრამ გადახედა თუ არა საბრალო დედის სახეს, ხმა ამოუღებლივ დაემორჩილა და ხელთათმანების გახდა დაიწყო.

სასტუმრო ოთახი და დარბაზში ყველა სანათები და სანთლები დაანთეს. ექიმი როილს მიუჯდა და უაზროდ ნოტებს დაუწყო სინჯვა, მერე წამოდგა, კედლებზედ დაკიდული სურათები დაათვალიერა. ოქროთი დავარაყებულ ჩარჩოებში ღია ფერებით დახატული სურათები ეკიდა. მათ შორის ყირიმის ადგი-

ლებს შეამჩნევდა ადამიანი, აღელვებულ-აზვირთებულ ზღვას, კათოლიკების პაპისაც ნახავდა და ქიქით ხელში ბერსაცა, მაგრამ ყველა ამათ უნიჭობა და უგემობა ეტყობოდა. პორტრეტებში ერთ ლამაზ სახეს ვერა ნახავდა ადამიანი, ყველას განიერი სახე და დაქყეტილი, გაკვირვებული თვალები ჰქონდა; ლიზას მამას მოკლე შუბლი და კმაყოფილი სახე ჰქონდა, მუნდირი ტომარასავით განივრათ ადგა და გულზედ რაღაც მედალი და წითელი ჯვრების ნიშანი ეკიდა, სახლის მოწყობილებაშიც, როგორც სურათების ამორჩევებში, უგემობა და ესტესტიური გრძნობის გაუნვითარებლობა ეტყობოდა. იატაკი, თავისი არა ჩვეულებრივი ბრქვეილით, აჯავრებდა კაცს და ყველში ბრაზსა ჰგვრიდა. აჯავრებდა კაცს აგრეთვე ქალი და ყველა ამის მაცქერალს ნება-უნებურათ იმ ვაქრის ამბავი აგონდებოდა, რომელიც აბანოშიც კი მედლით შედიოდა თურმე...

დერეფნიდან ვილაცის ჩურჩული და ხვრინვა ისმოდა. უეცრათ ეზოში რაღაც საოცარი ხმაურობა გაისმა. ამგვარი ხმაურობა კოროლიევს კვლავ არასოდეს არ გაეგონა და ეხლა, რასაკვირველია, ვერ გაიგო მათი მნიშვნელობა. მხოლოდ ეს იყო, რომ მათ გაგონებაზე გულში რაღაცამ უსიამოვნოდ ღრღნა და ქენჯნა დაუწყა.

„არა მგონია, რომ აქ ცხოვრება გამებედნა როდისმე“ — გაიფიქრა გულში და ისევ ნოტებს დაუწყა სინჯვა.

— ბ. ექიმიო, ვახშამს არ ინებებთ? — დაბალის ხმით გამოელაპარაკა გუვერნანტკა.

ექიმი გაჰყვა. სასადილო ოთახში დიდი მაგიდა გაეშალათ და მთლად საუზმეებთა და სასმელებით გაექვდნათ, თუმცა სავახშამოდ კი მარტო ექიმი და ხრისტინა დიპლტრიევნა დასხდნენ. გუვერნანტკა მადერასა სვამდა, შლაპა-შლუპითა სკამდა, ის განუწყვეტლივ ლაპარაკობდა და სათვალეების ზეიდან უყურებდა მობაასეს.

— მუშები ძალიან მადლიერნი არიან ჩვენი. ყოველ ზამთარს წარმოდგენები იმართება, სცენაზედ თითონ მუშები თამაშობენ ხოლმე; ლექციებს უკითხავენ, ჩინებულად მოწყო-

ბილი ჩაის სასმელი სახლიცა აქვთ, მეტი რაღა უნდა უნდოდეთ. მუშებს ძალიან ვუყვარვართ და, ასე ვასინჯეთ, ლიზას ავადმყოფობა რომ გაიგეს, პარაკლისაც კი გადაახდენეს მღვდელსა. გაუნათლებელნი არიან, მაგრამ შინც გრძნობენ, ჰხედავთ?

— მგონი ვაჟკაცი არავინ უნდა იყვეს ამ ოჯახში, — გაბოეხმაურა კოროლიევი.

— არც ერთი. პეტრ ნიკანორიჩი წელიწად ნახევარია, რაც გარდაიცვალა და მარტონი დავრჩით. ასე ვსცხოვრობთ სამნი. ზაფხულობით აქა და ზამთრობით მოსკოვში. აგერ თერთმეტი წელიწადი იქნება, რაც ამ ოჯახში ვცხოვრობ შინაურსავეთ.

ვახშმათ ქათმის კატლეტები და თაფლში მოხარშული ვაშლი მოიტანეს, სასმელები სულ ძვირფასი, საფრანგეთიდან მოტანილი ჰქონდათ.

— თუ ღმერთი გწამთ, ნუ მოგვერიდებიან, ბ. ექიმო, — ეუბნებოდა ხრისტინა დიმიტრიევნა და თან მუშტით იწმენდდა ტუჩებს; როგორც ეტყობოდა, გუვერნანტკას არა აკლდა რა ამ ოჯახში. — მიირთვიან, თუ ღმერთი გწამთ.

ვახშმის შემდეგ ექიმი მეორე ოთახში გაიყვანეს, სადაც ლოგინი უკვე გაშლილი დაუხვდა, მაგრამ ძილი როგორღაც არ ეკარებოდა, მით უმეტეს იმიტომ, რომ ოთახში სიცხის ბული და საღებავის სუნი იდგა. კოროლიევმა პალტო ჩაიცვა და კარში გავიდა.

კარში გრილოდა, განთიადის რიჟრაჟი მოახლოვებული იყო უკვე და ნესტიან ჰაერში ხუთივე შენობა და საწყობები მოსჩანდნენ. დღესასწაულის გამო მუშაობა შეჩერებული იყო, ფანჯრებში სინათლე არსად მოსჩანდა, გარდა ერთი სახლისა, სადაც ცეცხლს ჯერ ისევ გიზგიზი გაუდიოდა და საკომლედან ბოლთან ერთად აღის წითელი ენაც გამოჩნდებოდა ხოლმე. შორს, ეზოს იქით, ბაყაყების ყიყინი და ბულბულის სტვენა-გალობა ისმოდა.

ამ შენობებს და მუშების დასაძინებელ სახლებს რომ უყურებდა ექიმი, ჯიუტად ისევ იმას ჰფიქრობდა, რასაც ყოველთვის ქარხნის მაცურებელი გაივლებდა ხოლმე გულში.

ესთქვათ წარმოდგენებს უმართავენ მუშებს, ლექციებს უკითხავენ, ექიმები ჰყავთ იმათთვის მოწვეული. ყველა ეს ძალიან კარგია, მაგრამ დღეს რომ მუშები შეხვდნენ გზაში, ისინიც ისეთები იყვნენ, როგორებიც სიყმაწვილეში უნახავს, იმ დროს, როცა არც წარმოდგენებს უმართავდნენ და არც ექიმები სწამლობდნენ. კოროლიევი, როგორც ექიმი, ქარხანასაც იმ მოუჩინებელ სენათ სთვლიდა, რომელთა მიზეზი მედიცინას ჯერ თუმცა ვერ გამოუკვლევია, მაინც სწამლობს კი ამ სენით შეპყრობილთ. აი, სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ ლექციების კითხვას, წარმოდგენებს, და სხვა გონიერ გასართობებს ისე უყურებდა ექიმი, როგორც უიმედო ავადმყოფის წამლობას.

„აქ რაღაცა საიდუმლობაა დაფარული—ჰფიქრობდა ექიმი, გაჩირაღდებულ ფანჯრებს რომ უყურებდა.—ათასი და ათას ხუთასი მუშა შეუსვენებლივ, დაუღალავათ მუშაობს საძაგელ ჰაერსა და უსუფთაობაში იმიტომ, რომ უფარგისი ჩივი გააკეთონ და ნახევარზედ მშვიერები მხოლოდ სამიკიტნოში გამოფხიზლდნენ ხოლმე ამ თავბრულამხვევ ვაი-ვაგლახისაგან; ასი თუ ორასი კაცი თვალყურს ადევნებს ამ მუშაობას, მაგრამ მთელი იმათი დრო და ძალა მხოლოდ იმაში მიდის, რომ ჯარიმები სწერონ, იგინონ, ილანძლონ და უსამართლობა ჩაიდინონ, იმ დროს, როცა ყველა ამითი ორი თუ სამი ადამიანი სარგებლობს და თავიანთ ქარხნებშივე გაკეთებულ ჩითეულობას არა კადრულობს და, რასაკვირველია, არც როდისა ხმარობს. მაგრამ რაში მდგომარეობს ეს სარგებლობა, რას ჰპოულობენ ისინი ამ მუშაობაში? ლიალიკოვის ქვრივი და იმისი ასული ლიზა ყოვლად უბედურნი და საბრალონი არიან და თუ ვინმე სარგებლობს ამოდენი სიკეთით, ისევ ნახევარზედ გამოტარალანებული, სათვალეებიანი ქალი ხრისტინა დიმიტრიევნა თუ. ბოლოს კი გამოდის სისულელე—ათას ხუთასი კაცი იმიტომ მუშაობს განუწყვეტლივ და ნახევარზედ დამპალი ჩითი იმიტომ იყიდება აღმოსავლეთის ბაზრებში, რომ ხრისტინა დიმიტრიევნამ ძვირფასი თევზეულობა მიირთვას და ზედ მადერა დააყოლოს“.

ჭაერში უცბათ ისევ ის საოცარი ხმა გაისმა, რომელიც ვახშმის წინ გაიგონა კოროლიევმა. ერთ შენობასთან ვილაცხლითონის ფიცარს ჩაქუჩსა სცემდა. მაგრამ იმ წუთშივე რაღაცას მიაღებდა ხოლმე, რომ ხმა შეეჩერებინა. საძაგელი და უსიამოვნო „დერ... დერ... დერ“-ი ისმოდა. შემდეგ ნახევარი წუთი სიჩუმე და მეორე შენობასთანაც გაისმა იმ ნაირივე მოკლე და შეჩერებული ხმები, მხოლოდ ეხლა უფრო დაბალი და უფრო ცუდი და უსიამოვნო, თითქოს ლითონის ფიცარი „დრინ... დრინ... დრინ“-ს იძახისო. თერთმეტი. ალბათ ყარაულები თერთმეტს საათს აუწყებდნენ მუშებს.

მესამე შენობასთან „ჟაკ... ჟაკ... ჟაკ...“ გაისმა. ასე ყველა შენობასთან გაიმეორეს, კაცს ეგონებოდა ღამის წყვილიაღში თითონ ეს წითელ თვალება საკვირველება, თითონ სატანა არღვევს ღამის სიჩუმეს, სატანა, რომელიც ასე უწყალოდ დაჰპატრონებია მუშებსაცა და ბატონებსაც და ერთსაც და მეორესაც ატყუილებს უსინიღისოთაო.

კოროლიევი ეზოდამ მინდორში გავიდა.

— ვინ არის? — შეეხმაურა ვილაც უხეში და უზრდელი ხმით.

„თითქოს სატუსალოაო...“ — გაიფიქრა ექიმმა და უცნობს არა უპასუხა რა.

ბულბულთა სტვენა-გალობა და ბაყაყთა ყიყინი აქ უფრო მკაფიოდ ისმოდა, ვიდრე შიგ ეზოში, და ყველა ნაბიჯზედ მაისის სუნნელება ტრიალებდა. სადგურიდამ მატარებლის ხმა მოდიოდა; სადღაც ნაძინარევი მამლები ყიოდნენ, მაგრამ ღამე მაინც მიყუჩებული იყო და ქვეყანას დინჯათ ეძინა. მინდორში ერთ ალაგას ხე-ტყე ელაგა, კოროლიევი ფიცრებზედ ჩამოჯდა და ფიქრებს მიეცა.

„მარტო ერთი გუვერნანტკა ჰგრძნობს აქ თავის თავს კარგათა და ეს ამოდენა ქარხანა მარტო იმისთვის ჰმუშაობს. მაგრამ ეს შემცდარი აზრია, გუვერნანტკა ისე ტყუილად, თვალების ასახვევად არის ბედნიერად დასახული. უმათერესი კი, ვისთვისაც ამოდენა ომტრიალი და ვაი-ვაგლახია ატეხილი, გახლავთ სატანა, დიად სატანა.“

და თუმცა სატანისა და ეშმაკებისა ექიმს არა სჯეროდა-რა, მაინც ჯიუტად ჰფიქრობდა მათზედ და ორ გაჩირაღდებულ ფანჯარას უყურებდა. იმას ეგონა, ამ ცეცხლის თვალებით ის სატანა მიყურებს, რომელმაც ძლიერთა და სუსტის დამოკიდებულება შეჰქმნა, შეჰქმნა ის შეცდომა, რომლის გასწორება ყოველად შეუძლებელია ეხლაო. საჭიროა, რომ ძლიერი სუსტს ხელს უშლიდეს, ცხოვრებას უფუჭებდეს და უმწარებდეს, ეს ბუნების კანონია, მაგრამ ეს აზრი გასაგებია მხოლოდ გაზეთის წერილში, რომელისამე სახელმძღვანელო წიგნში, მაგრამ იმ დომხალში კი, რომელსაც ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება წარმოადგენს, ეს კანონი კი არა, ლოლიკურ შეცდომას, უსაბამობას შეადგენს. როდესაც ძლიერიცა და სუსტიც ერთად ეცემიან, როგორც ურთ-ერთის დამოკიდულების მსხვერპლი, როდესაც ორთავენი ერთნაირად ექვემდებარებიან რაღაც უხილავ, ცხოვრების გარეშე მდგარ, მაგრამ ყოველად მძლავრ და შეძლებულ ძალას, მაშინ კაცს თავბრუს ესხმის და მათი შეგნება შეუძლებელი ხდება მისთვის. ასე ჰფიქრობდა კოროლიევი და ეგონა, ეს უხილავი და იდუმალი ძალა აქ სადღაც ახლოა და ჩუმად მეცა მზვერავს ამ ჟამდაო. ამასობაში აღმოსავლეთი ჰფითრდებოდა, დრო ჩქარის ნაბიჯით გარბოდა წინა. საქარხნო შენობები განთიადის მკრთალ სინათლეზე, როდესაც ჰაქანებად არავენ მოსჩანდა, თითქოს ცხოვრება თავის მსვლელობაში უცბათ შეჩერებულა და გაყინულაო, ისე არ მოსჩანდნენ, როგორც დღისით. ექიმს სულ დაავიწყდა თუ ამ შენობებში ორთქლით მომუშავე მანქანები, ელექტრონი და ტელეფონები იყო გამართული, იმას სულ დაბალი თაღები და ქვის საუკუნე აგონდებოდა და ყველგან უხეში, უგონო და მარტო ფიზიკური ძალის და ღონის სიახლოვესა ჰგრძნობდა...

ისევ გაისმა დერ... დერ... დერ...

თორმეტჯერ. მერე სიჩუმე, ნახევარი წუთის სიჩუმე და ეზოს მეორე კუნჭულში გაისმა:

— დრინ, დრინ, დრინ...

— უჰ, რა საძაგლობაა!—გაიფიქრა კოროლიევმა.

— ჟაკ... ჟაკ... — გაისმა მესამე მხარეს, თითქოს გაჯაფრებიდა — ჟაკ... ჟაკ!..

და მარტო იმისთვის, რომ თორმეტი საათი ეცნობებინათ, ოთხი წუთი მოანდომეს. მერე კვლავ მიყრუვდა ხმაურობა, თითქოს ყველაფერი სიკვდილმა შთანთქა და სიცოცხლე ყველგან მოისპოო.

კოროლიევი ცოტა ხანს კიდევ დარჩა და თუმცა სახლში დაბრუნდა, ლოგინში მაინც არა წვებოდა. მეზობელ ოთახში ჩურჩული, ფეხსაცმლის და ტიტველა ფეხების ბარტყუნი ისმოდა.

— იქნება კიდევ მოუარა? — გაიფიქრა კოროლიევა და ავადმყოფის სანახავად გავიდა. ოთახებში სინათლე შემოსულიყო კიდევ და დარბაზში კედლებსა და იატაკზე დილის მზის სუსტი სხივები დაკრთოდნენ. ლიზას ოთახის კარები ყურამდის ღია იყო, თითონ ლიზა შალში გამოხვეული დაუვარცხნელი თავით სავარძელში იჯდა. ფანჯრებზედ ფარდები ჩამოეშვათ.

— როგორა ჰგრძნობთ თავსა? — დაეკითხა კოროლიევი.

— გმადლობთ.

ექიმმა ჯერ მაჯა გაუსინჯა და მერე თმა გაუსწორა შუბლზედ.

— თქვენ კიდევ არა გძინავთ, — უთხრა ექიმმა. — კარში ჩინებული ამინდია, გაზაფხული კარებზე მოგედგომია, ბულბულნი და სხვა ფრინველნი სასიამოდ ჭიკჭიკებენ და თქვენ კი ჩამობნელებულ ოთახში დამჯდარხართ და რალაცაზედ ჰფიქრობთ.

ქალი ყურს უგდებდა და სახეში შესცქეროდა ექიმს, თვალები ნაღველით ჰქონდა სავსე და ეტყობოდა რიღაცის თქმა უნდოდა.

— ხშირად მოგდით ხოლმე ეგრე? — დაეკითხა ექიმ.

ლიზამ ძლივს გაანძრია ტუჩები და მიუგო:

— ხშირად. მე თითქმის ყოველ ღამეს ასე საძაგლად ვატარებ.

ამ დროს ყარაულებმა ორი დაჰკრეს ლითონის ფიცარს, გაისმა— „დერ... დერ“ და ლიზა შეკრთა, ეტყობოდა, მთელ სხეულში ჟრუანტელმა დაურბინა.

— გაწუხებთ ეს ხმაურობა?—დაეკითხა ექიმი.

— არ ვიცი. მე ყველაფერი მაწუხებს აქა,—მიუგო ქალი და დაჰფიქრა.—ყველაფერი მაწუხებს. მე თქვენ ხმაში თანაგრძობა მესმის და განახეთ თუ არა, იმ წუთშივე მივხვდი, რომ თქვენთან ყველაფერზე უნდა შეიძლებოდეს ლაპარაკი.

— ილაპარაკეთ, მე გთხოვთ.

— მე მინდა ჩემი აზრი გავიზიაროთ. მე მგონია, რომ მე ავად კი არა ვარ, ვწუხვარ მხოლოდ და მეშინიან, რადგან ვიცი, რომ ასე უნდა იყვეს და სხვათრივ არ იქნება არასგზით. რაც უნდა საღი ადამიანი იყოს, ისიც კი ვერ იპოვნის მოსვენებას, თუ ეცოდინება, რომ იმის ფანჯრის წინ ყაჩაღი დადის და ყოველ წუთს შემთხვევას ეძებს, რომ გაჰძარცვოს. მე ხშირად მწამლობენ,—განაგრძობდა დარცხვენით ქალი და ძირს იყურებოდა,—მე, რასაკვირველია, დიდი მადლობელი ვარ და წამლების სარგებლობას არც უარსა ვყოფ, მაგრამ მე ექიმი კი არა, მეგობარი მეჭირვება, მეგობარი, რომელიც ჩემ აზრსა და მსჯელობას მოისმენს და მეტყვის, მართალი ვარ თუ მტყუანი.

— განა მეგობრები არა გყავთ, მერე?—დაეკითხა კოროლიევი.

— მარტოთ მარტო ვარ. მართალია, დედა მყავს და ძალიანაც მიყვარს, მაგრამ მე მაინც მარტოთ მარტო ვარ. ასე მოეწყო ჩემი ცხოვრება... ჩემსავით მარტოდ მარტო დარჩომილნი ბევრსა კითხულობენ, მაგრამ ცოტას ლაპარაკობენ; მათი ცხოვრება იდუმალობით არის ხოლმე სავსე; ისინი მისტიკები არიან და ხშირად იქა ჰხედავენ ეშმაკებს, სადაც მათი ხსენებაც კი არ შეიძლება. ლერმონტოვის თამარაც მარტოთ მარტო იყო დარჩომილი და იმიტომ ჰხედავდა დემონს.

— თქვენ ბევრსა კითხულობთ?

— ძალიან. არც საკვირველია, რადგან სულ თავისუფალი ვარ, დილიდან საღამომდის მოყოლებული. დღე ვკითხუ-

ლობ და ღამ-ღამობით კი თავი ცალიერი მაქვს, აზრების წაცვ-
 ლად რაღაც აჩრდილნი დაბინავდებიან ხოლმე მასში.

— ხომ არაფერსა ჰხედავთ ხოლმე ღამ ღამობით? — და-
 ეკითხა კოროლიევი.

— არა, მაგრამ ვგრძნობ კი...

ქალმა კვლავ გაიღიმა და ქკუითა და ნაღველით საესე
 თვალეზი ექიშს მიაპყრო; ექიმი ჰხედავდა, რომ ლიზას რწმენა
 ჰქონდა მისი, უნდოდა წრფელად მოჰლაპარაკებოდა და ეგონა
 უსათუოდ ექიმიც ჩემსავით ჰფიქრობსო, მაგრამ მინც ჩუმათ
 იყო და ვინ იცის იქნება უცდიდა, რომ თითონ ექიშს და-
 ეწყო ლაპარაკი.

ექიმი კარგად იცოდა, რაც უნდა ეთქვა; იმისთვის ნა-
 თელი და აშკარა იყო, რომ ლიზას რაც შეიძლება, ამ ქარ-
 ხნისა და მილიონისთვის, თუ კი ჰქონდა ეს მილიონი, მალე
 უნდა დაენებებინა თავი. იმისთვის ისიც ცხადი იყო, რომ
 ქალიც ამას ჰფიქრობდა, თუ ჯერ არაფერ ზომებს იღებდა
 ამ აზრის განხორციელებისათვის, არ იღებდა მხოლოდ იმი-
 ტომ, რომ ვისმეს რჩევას ელოდა, მხოლოდ სანდო და საიმედო
 კაცის რჩევას კი.

ექიმი არ იცოდა როგორ დაეწყო და სათქმელი როგორ
 ეთქვა. როგორ? როცა დამნაშავეს რაიმე სასჯელს მიაყენე-
 ბენ, როგორღაც მოუხერხებელია ჰკითხო, რა დანაშაულისა-
 თვის დაგსაჯესო; აგრეთვე მდიდარსაც ვერ ჰკითხავ— რად
 გინდა მაგოდენა ფული, რისგან არის, რომ ასე ცუდათ იხმა-
 რებ მაგოდენა სიმდიდრეს და რატომ თავს არ ანებებ, როცა
 ჰხედავ, რომ შენ უბედურების საგანს სწორედ ეგ სიმდიდრე
 შეადგენსო? თუ ვინმე გაჰხედავს და მინც დაიწყებს ამ საგან-
 ზედ ლაპარაკს, როგორღაც დარცხვენილი და გრძელი გამო-
 დის ხოლმე ეს ლაპარაკი.

როგორ ვუთხრა? — ჰფიქრობდა კოროლიევი. ან კი საქი-
 როა ამის თქმა? და პირდაპირ არა, მაგრამ მინც სცადა ის,
 რის თქმასაც აპირებდა:

— როგორც პატრონი ამ ქარხნებისა და დიდი სიმდრის მემკვიდრე, თქვენ უკმაყოფილო ხართ, არა გჯერათ, რომ ამდენი უფლებები თქვენ გეკუთვნოდეთ და ამიტომ არა გძინავთ. რასაკვირველია, ეგ უძილობა ბევრით სჯობია მშვიდათ და კმაყოფილებით ცხოვრებას. ასე რომ ვსთქვათ, თქვენ პატივისადები უძილობა გაქვთ; რაც უნდა იყვეს, ეს კარგი ნიშანია. მართლაც და ჩვენი მამა-პაპა ხომ არასოდეს არ ილაპარაკებდა ამ საგნებზედ; ღამ-ღამობით ისინი ბაასობის ნაცვლად თბილ ლოგინში გორაობდნენ და ტკბილად, უშფოთველად ეძინათ; ჩვენ კი არ გვძინავს, ვიტანჯვით, ბევრს ვლაპარაკობთ და სულ იმის კითხვაში ვართ—მართლები ვართ თუ არაო. ჩვენი შვილები და შვილი-შვილები ამ კითხვაზედ თავებს აღარ დაიმტვრევენ, ეს კითხვა გადაწყვეტილი იქნება მათთვის. ისინი ჩვენზედ კარგათ მოაწყობენ თავიანთ ცხოვრებას. კარგი იქნება ორმოცდაათი წლის შემდეგ ცხოვრება, მე ის შენანება მხოლოდ, რომ ჩვენ აღარ ვიქნებით მაშინ ქვეყანაზედ. კარგი კი იქნებოდა, რომ შორიდამ მაინც მოგვეკრა თვალი მისთვის.

— მაშ რას იზამენ ჩვენი შვილები და შვილი-შვილები?—
დაეკითხა ლიზა.

— რა ვიცი... ალბად, ყველაფერს თავს მიანებებენ და წავლენ.

— სად წავლენ?

— სადა?... საცა უნდათ, —სთქვა კოროლიევმა და გაიცინა. —განა პატიოსან ადამიანს ცოტა გზა აქვს ცხოვრებაში? ექიმმა საათს დახედა.

— მზე ამოვიდა კიდევ, —სთქვა ექიმმა. —დროა დაიძინოთ. გაიხადეთ და დაიძინეთ მშვიდათ. მე ძალიან მოხარული ვარ, რომ გაგიცანიოთ, —ეუბნებოდა ექიმი და ხელს ართმევდა ლიზას. —თქვენ მეტად და მეტად საინტერესო ადამიანი ყოფილხართ. ღამე მშვიდობისა.

ამ სიტყვებით გავიდა თავის ოთახში და დაწვა დასაძინებლად.

მეორე დღეს, ეტლი რომ მოიყვანეს და ექიმმა წასვლა დააპირა, ყველანი ეზოში გამოვიდნენ გასაცილებლად. ლიზა დღესასწაულებრივ, თეთრ კაბაში მორთულიყო, თმაში ვარდი გაეკეთებინა, მაგრამ სახე მაინც დაღვრემილი და გადაფითრებული ჰქონდა. ის გუშინდელსავით სევდიანი და ჭკვიანი თვალებით ისე შესცქეროდა ექიმს და ისე ელაპარაკებოდა, თითქოს რილაცის თქმას უპირებს, მაგრამ ჯერ ვერ გაუბედნიაო, ისეთი რილაცის თქმას, რასაც მხოლოდ იმას და სხვას კი არავის გაუზიარებსო. ჰაერში ტოროლას სიმღერა და ეკლესიის ზარის რეკვა ისმოდა. საქარხნო შენობის ფანჯრები მხიარულად ბრჭყვიალებდნენ დილის მზის სხივებზედ და ეზოში რომ მიდიოდა კოროლიევი, აღარც მუშებზედ, აღარც თაღებზედ და აღარც სატანაზედ აღარ ჰფიქრობდა. მას ეხლა ის ბედნიერი დრო ელანდებოდა, როცა ცხოვრება დღევანდელ მშვიდ და კვირა დღესავით ნათელი და მხიარული შეიქმნებოდა, ჰფიქრობდა რა კარგია და სასიამოვნო გაზაფხულის თბილ დილას ეტლში იჯდეს, ცხენები მიგაქროლებდნენ და მზის სხივები ნაზათ გათბობდნენო.

ა. ზ—ვა.

მორჩენეზანი

დრამა სამ. მოქმედებად

ქენრის აბსენისა

(თარგმანი)

(დასარული *)

მოქმედება მეორე

(ისევ ის ოთახი. ისევ მოქურუშებული დანდშაფტი. პასტორი მინდურსი და ქნი ალვინგისა გამოდიან სსსადილო ოთახიდან)

ალვინგ. (კარებშივე) გაამოთ სადილი, ბ-ნო პასტორო! (შერე სსსადილო ოთახში შესძახებს) ოსვალდ! შენ კი არ გამოხეალ ჩვენთან?

ოსვალდ. (სსსადილო ოთახიდან) გმადლობთ, ცოტას გავისეირნებ.

ალვინგ. ძალიან კარგს იზამ; ცოტა გამოიღარა კიდევ. (სსსადილო ოთახის კარებს მაგრა გამოიხურავს. შერე მივა დერეფნის კარებთან და გასძახებს) რეგინა!

რეგ. (დერეფნიდან) რა გნებაეთ?

ალვინგ. ჩალი ძირს სამოახლოში და სხვებს ყვავილების შეკონვა უშველე.

რეგ. ამ საათში გიახლებით!

*) იხ. „მოამბე“ № VII, 1904 წ.

30648

- აღვანგ.** (დარწმუნდება, რომ რეგინა წავიდა და კარებს დახურავს).
- ზასტ.** ოსვალდი ხომ ყურს არ დაგვივადებს?
- აღვანგ.** კარები მაგრადაა მოხურული, ოსვალდი კი სასეირნოდ წავიდა.
- ზასტ.** თავი მირატრატებს... ან კი პირში ლუქმა როგორ ჩავიდე.
- აღვანგ.** (თავ-დაჭკრით ბოლთას სტუმს) მეც კი კრიკა მქონდა შეკრული, მაგრამ რა შავი ქვა მექნა!
- ზასტ.** მართლა და რაუნდა ჰქნათ. მე სრულებით გამოუცდელი ვარ ამ გვარ შემთხვევებში.
- აღვანგ.** დარწმუნებული ვარ, რომ მათ შორის ჯერ არაფერი უბედურება არ მომხდარა.
- ზასტ.** რასაკვირველია. ღმერთმაც დაიფაროს, მაგრამ ამ გვარი დამოკიდებულება დიდი უხეობა-კია!
- აღვანგ.** დამერწმუნე, ეს უბრალო თავხედობა იყო ოსვალდის მხრივ.
- ზასტ.** აკი მოგახსენეთ, მაგ გვარ საქმეებში არა მესმის რამეთქი, მაგრამ მაინც მგონია, რომ...
- აღვანგ.** დიახ, რეგინა უნდა ახლავე დაიკარგოს ჩემის სახლიდან, უნდა როგორმე თავიდან მოვიშორო.
- ზასტ.** უცილობლათ.
- აღვანგ.** მაგრამ საით გავისტუმრო. ხომ არ შეიძლება უმიზნოდ სახლიდან გავაგდო.
- ზასტ.** საით გაისტუმრო? რასაკვირველია, თავისს სახლისკენ... თავისს მამასთან.
- აღვანგ.** ვისთან? რა სთქვით?
- ზასტ.** თავისს მამასთან მეთქი, მაგრამ... დალახვროს ღმერთმა ეშმაკი, ენგსტრანდი ხომ... ღმერთო დამიფარე მე ცოდვილი. ქნო ელენე, ხომ არ სცდებით, ნუ თუ მართლა რეგინა შენი ქმრის უკანონო შვილია?
- აღვანგ.** სამწუხაროდ, არა ვსცდები. რეგინას დედა იოჰანა ყველაფერში გამომიტყდა და არც აღვინგი ამბობ-

და უარს. ამიტომ ყოველი ღონე ვიხმარე, რომ მათი ურთიერთობა მომესპო და მათი გარყვნილება მალე მიმეფანეირებინა.

პასტ. სხვა გზა არა გქონდათ-რა?

აღვანტ. მოახლოე დაუყოვნებლივ დავითხოვე და, რომ ხმა-ჩაწყვეტილი ყოფილიყო, საკმაო თანხაც მივეცი, დანარჩენი თვითონვე მოახერხა. ქალაქში რომ ჩავიდა, მონახა თავისი ძველი ნაცნობი ენგსტრანდ-დურგალი, უამბო რამდენი ფულიცა ჰქონდა, და-არწმუნა, რომ მისი შემცდენელი ამერიკიდან მოსული მეზღვაური იყო და—ახლა დაკარგულაო. ცოტა ხნის შემდეგ ჯვარიც გადაიწერეს... თვითონ თქვენ არ დასწერეთ ჯვარი?

პასტ. დიახ, მახსოვს, ძალიან კარგათ მახსოვს, როდესაც ენგსტრანდი მოვიდა ჩემთან ჯვარის დასაწერად. ღმერთო ჩემო, როგორი შეწუხებული იყო იმის გამო, რომ ჯვრის წერამდის ისა და მისი საცოლო უკვე შემცდარაყვენ.

აღვანტ. ენგსტრანდს თავისს თავზე უნდა მიელო ყველაფერი, ასეთი პირობა ჰქონდათ.

პასტ. მერე ასეთი უსირცხვილო მოტყუება განა იქნება? მერე ვის ატყუებდა ის საძაგელი ენგსტრანდი, მე? არა, ახლა კი საშინლათ გავლანძდავ იმ საზიზღარსა... განა ფულის გულისათვის შეიძლება კაცმა ასეთი უზნეო ქორწინება იკისროს? დიდი თანხა ჰქონდა თქვენს მოახლოეს?

აღვანტ. სამასი დაღერი.

პასტ. წარმოსადგენია, რომ სამასი დაღერისათვის კაცი დაცემულ დედაკაცს დაემუღლოს?

აღვანტ. ჩემზე რას იტყვი? მეც ხომ დაცემულ კაცს გავყე ცოლად!

პასტ. მამავ ზეციერო, შენ დაგვიფარე! რას ამბობთ, დაცემული კაციო?

- ალვინგ.** იქნება თქვენა გგონიათ, რომ ალვინგი გვირგვინ-
 ქვეშ უფრო წმინდა იყო, ვიდრე იოჰანნა, როდესაც
 იგი ენგსტრანდთან ერთად წარსდგა საკურთხეველის
 წინაშე?
- ჰასტ.** რას ბრძანებთ, ბატონო, განა შედარება კი შეიძ-
 ლება?
- ალვინგ.** რასაკვირველია, არ შეიძლება! რეგინას რაღაც სამას-
 ოთხასი მანეთი ჰქონდა, ხოლო ალვინგის კი აუა-
 რებელი სიმდიდრე.
- ჰასტ.** შედარებაც არ შეიძლება მეთქი! თქვენ ალვინგს
 სიყვარულისა და თქვენის მახლობელთა რჩევით. —
- ალვინგ.** (ზასტრას დასტყუდება) ა, თქვენ კარგად იცით, მაშინ
 მე ვინც მიყვარდა!...
- ჰასტ.** (გახციფრებით). მე რომ მგონებოდა მაგისთანა რამ,
 თქვენის ქმრის სახლში ფეხსაც არ დავადგამდი.
- ალვინგ.** ასეა თუ ისე, ეხლა ხომ გჯერათ, რომ მე ჩემ გუ-
 ლის თქმას არ ავყოლივარ.
- ჰასტ.** სამაგიეროდ თქვენ აპყევით თქვენის ნათესავების
 რჩევას და ისეც მოიქეცით, როგორც მოვალე იყა-
 ვით. თქვენ დაუჯერეთ თქვენის დედისა და ორის
 დედის რჩევას.
- ალვინგ.** დიახ, საუბედუროთ ჩემდა, ჩემ ჰაგიერ ისინი სჯიდ-
 ნენ და ჰფიქრობდნენ. იმათ ეგონათ, მდიდარის სა-
 ქმროს ხელში ბედნიერი ვიქნებოდი. ოხ! ნეტა ახ-
 ლა დედა ჩემი წამოახედა და დაანახვა, როგორი
 ბედნიერიცა ვარ!
- ჰასტ.** განა ვინ არის დამნაშავე, მომავალში რომ რაიმე
 უბედურება მოუხდეს კაცსა? თქვენი ქორწინება
 სრულ კანონიერებაზე მაინც იყო დამყარებული.
- ალვინგ.** (ფახჯანასთან შავა) დიახ. ჩვენი ქორწინება კანო-
 ნიერობაზე იყო დამყარებული! მაგრამ მე მგონია,
 რომ ხშირათ სწორეთ ეს კანონიერობაა ხოლმე
 ქვეყნის დამლუპველი.

- ზასტ.** ღმერთს ნუ სკოდავთ, ქალბატონო!
- ალვინგ.** დეე ვცოდავდე, მაგრამ მე მსურს ამიერიდგან ყოველივე კავშირი გავსწყიტო ამ წესიერებასთან. მე აღარა მსურს ხელ-ფეხ შეკრული ვიყო რაღაც ჩვეულებებითა და პირობებით. მე მსურს სრულიად თავისუფლათ ვიმოქმედო.
- ზასტ.** მაგით რა გინდა სთქვათ?
- ალვინგ.** (ფანჯრის მინებზე თათებს ათამაშებს) მე არ უნდა დამემალა ალვინგის ყოფა-ცხოვრება. მაგრამ იმ დროს ვერა ვბედავდი მისს საზიზღარის ყოფა-ქცევის გამოძიებას. მეშინოდა იმიტომ, რომ მხდალი ვარ.
- ზასტ.** მხდალი ხართ?
- ალვინგ.** დიახ, მხდალი! ქვეყნის ყბის მეშინოდა. მე რომ მაშინ ალვინგის ყოფა-ქცევა გამომემყდავებინა, ისევ მე გამამტყუნებდნენ, მან რა უნდა ჰქნას საბრალომ, ცოლი გაუბრისო.
- ზასტ.** განა ეს ტყუილია?
- ალვინგ.** (თვალს თვალში გაუყრის) მე რომ მაგარი ხასიათის დედაკაცი ვიყო, მოვიხმობდი ჩემს შვილს და ვეტყოდი—ოსვალდ, იცი შენ, რომ მამაშენი ყოვლად გარყენილი, ზნე წამხდარი კაცი იყო მეთქი!..
- ზასტ.** ღმერთო ძლიერო!
- ალვინგ.** დაწვრილებით, გულ ახდილად ვუამბობდი ყველა იმას, რაც თქვენ ვიამბეთ.
- ზასტ.** ლამის გული მომაყვანიოთ, ბატონო ელენე!
- ალვინგ.** მე ძლიერ კარგათა ვხედავ. მე თითონ გული მომდის, მაგრამ ვერა ხედავთ რა მხდალი ვარ?
- ზასტ.** განა იმიტომ ეძახით თქვენ თავს მხდალს, რომ დედის მოვალეობას ასრულებთ? განა თქვენ არ იცით, რომ შვილებმა თავის დედმამას პატივი უნდა სცენ?
- ალვინგ.** სიტყვებს ტყუილათ ნუ ვეჭიდებით, გადაჭრით მითხარი, განა ოსვალდი მოვალეა, რომ ალვინგს პატივი სცეს?

- ზასტ.** ნუ თუ ასეთი გულ-ქვა ხართ, რომ გინდათ თქვენ შვილს იდეალები შეეღახოს?
- აღვინგ.** სიმართლეს, სიმართლეს რაღა პასუხს აძლევთ?
- ზასტ.** რა ეშველება იდეალებს!
- აღვინგ.** აგინირებიათ იდეალები, იდეალებიო. ოხ, ნეტა კი ასეთი მხდალი არ ვიყო, თორემ...
- ზასტ.** აგრე აბუჩათ ნუ იგდებ იდეალებს, ბატონო ელენე, თორემ განანებენ. მით უმეტეს, რომ საქმე შენ ოსვალდს შეეხება. რამდენათაც მე ვიცი, ოსვალდს დიდი იდეალებიც არ აქვს, მაგრამ მამა მისის სახელი კი მისი იდეალია.
- აღვინგ.** თქვენ მართალი ხართ.
- ზასტ.** თქვენისა და ჩვენი წერილების მეოხებით ოსვალდს თავისი მამა განხორციელებულ პატიოსნებად ჰყავს წარმოდგენილი.
- აღვინგ.** დიახ... მე მაშინ ჩემის მოვალეობათა ზე გავლენის ქვეშ ვმოქმედებდი. მაშინ ასე მესმოდა და ამიტომ მე წლითი-წლობამდე ვატყუებდი ჩემს პაწიას. ოხ, რა მხდალი ვიყავ, რა მხდალი!
- ზასტ.** თქვენ შთაუწერგეთ თქვენ შვილს ტკბილი ოცნებანი, ბატონო ელენე, და აგრე ზიზღით არ უნდა იხსენიებდეთ თქვენ საქციელს.
- აღვინგ.** მერე კარგათ კი მოვიქეცი? მეტი გზა არ არის, დავიწყებას უნდა მივცე ოსვალდისაგან რეგინასთან გახუმრება. ოსვალდს უფლება არ აქვს უმანკო ქალი გააუბედუროს.
- ზასტ.** ოხ, ღმერთო ჩემო, ეგ ხომ საშინელება იქნება!
- აღვინგ.** ნეტა დარწმუნებული ვიყო, რომ ოსვალდს ძალუმიად უყვარს რეგინა და რეგინას შერთვით ბედნიერი იქნება...
- ზასტ.** რა სთქვით? რაო?
- აღვინგ.** მაგრამ არა, რეგინა იმ გვარ ქალთაგანი არ არის, როგორი ქალიც ოსვალდს შეჰყვარის.

- პასტ.** მე ვერა გამიგია-რა. რას ამბობთ, ქალო?
- ალვინგ.** მე რომ საძაგელი, მხდალი არ ვიყო, პირდაპირ ვეტყოდი: ოსვალდ, შეირთე რეგინა, ან როგორც გინდათ, ისე იცხოვრეთ, ოღონც კი თქვენ შორის ღალატი ნუ იქნება-მეთქი!
- პასტ.** ღმერთო შენ დამიფარე. მათ შორის კანონიერი ქორწინება? თქმულა, გაგონილა ასეთი ამბავი?!...
- ალვინგ.** გაგონილაო, აბა სულ-ქვეშა სთქვით, ცოტაა განა ჩვენ გარშემო ისეთი შეყვარებულნი, რომელნიც ერთმანეთის ისე მახლობელნი არიან, როგორც ოსვალდი და რეგინა?
- პასტ.** მე თქვენი არა მესმის-რა!..
- ალვინგ.** უკაცრავათ, ძალიან კარგათაც გესმით.
- პასტ.** შეიძლება იშვიათი უბედურებანი გქონდეთ სახეში. საშუაბაროთ, ოჯახური ცხოვრება ისეთი წმინდა არ არის, როგორც უნდა იყოს. მაინც დანამდვილებით, გადაწყვეტით ვერ ვიტყვით, რომ ძლიერ მახლობელთა შორის ხშირათ ხდებოდეს უბედურება, მაგრამ თქვენ, დედას, რომელმაც იცის ოსვალდის და რეგინას ნათესავობა, თქვენ გინდათ, რომ...
- ალვინგ.** არა, არაფრის გულისათვის ქვეყანაზე მათი შეუღლებე არა მსურს და არც ნებას მივცემ.
- პასტ.** თქვენ რომ მხდალი არ იყოთ, როგორც წვლანა ბრძანეთ, მაშინ ხომ მოინდომებდით... მაცხოვარო ჩემო დამიფარე! გაგონილა ასეთი საზიზღრობა, ასეთი მომაკვდინებელი ცოდვის ჩადენა?..
- ალვინგ.** ნურც აგრე გააზვიადებთ, განა კაცობრიობა ამგვარი კავშირისაგან არ გაჩნდა? მერე ვინ განაწესა ასე?
- პასტ.** მაგგვარ საკითხავების განსამარტებლათ ახლა სრულიადაც არა მცალია და არც თქვენა ხართ ისეთ გუნებაზე, რომ შეისმინოთ რამე. თქვენ ეს მითხარით, განა სათქმელი, პირიღგან ამოსაშვები-კია: მხდალი ვარ, თორემაო!..

- აღვანგ.** მაშ ახლა კი მომისმინეთ, რის თქმაც მინდოდა. მე მხდალი და ლაჩარი იმიტომა ვარ, რომ ჩემის გულის სიღრმეში მარადის დამარხულია შიში მოჩვენებისა, რომელსაც თავი ვერას გზით ვერ დავაბწიე.
- ზასტ.** რა სთქვით, რა არის იქვენ გულში დამარხული?
- აღვანგ.** შიში მოჩვენებისა მეთქი. წელან, როდესაც სასადილო ოთახიდან ოსვალდის და რეგინას ხმა შემოესმა, ასე მეგონა: ჩემ წინ მოჩვენებანი აღსდგნენ მეთქი. ხან-და-ხან იმასაც კი ვფიქრობ, რომ ჩვენ ყველანი მოჩვენებანი ვართ. ხშირათ ჩვენს გულში იღვიძებენ არამც თუ დედ-მამისაგან გადმონაცემი თვისებანი, არამედ ჩვენზე ბატონობენ ძველის-ძველის ადამის დროის აზრები, დახავსებულ, ცრუმორწმუნოება-შეხედულებანი. და ეს ძველთაგან გადმონაცემი სულთა-სწრაფიანი ისე ღრმათ არიან დამარხულნი ჩვენის გულის სიღრმეში, რომ ვერას გზით თავი ვერ დაგვიღწევია. ხშირათ, უბრალო გაზეთის კითხვის დროსაც კი, ასე მგონია სტრიქონებსა და სტრიქონებ შორის მოჩვენებანი დახეტიალობენ მეთქი, ასე მგონია, თვით მთელი ქვეყანა მოჩვენებებრთ არის სავსე და მათი რიცხვი უდრის ზღვაში ქვიშას. ჩვენ ტყვილათ კი არ ვუფრობით სინათლესა!
- ზასტ.** აჰა! აი, სადამდის მიგიყვანეს ამ წიგნებმა. ოხ, ეს საშინელი თავისუფალის აზროვნების წიგნები!..
- აღვანგ.** უკაცრავად, ჩემო ბატონო, თქვენა ხართ ის კაცი, რომელმაც პირველმა დამაფიქრეთ, რისთვისაც უგულლითადესს მადლობას გიძღვნიო.
- ზასტ.** მე?!...
- აღვანგ.** დიახ, თქვენ. თქვენ მაიძულეთ დავმორჩილებოდი ჩემს ბედს, ჩემს მოვალეობას, თქვენ მიქვდით და მიდიდებდით იმას, რის წინააღმდეგიც ვიყავ სუ-

ლითა და გულით, რასაც კი მთელი ჩემი არსება საზიზღრობათ: სთვლიდა, თქვენ სამართლიანობათა და სწორე გზათ მიგაჩნდათ, დაგემორჩილეთ, მაგრამ აღშფოთებულმა ჩემმა გონებამ მოისურვა დაჰკვირვებოდა თქვენ ქადაგებას, დაუკვირდი კიდევ და რა კი ერთი ყალბი კვანძი ვუბოვე, მთელი გორგალი სიყალბისა დაიფუშა და ბოლოს სულ მტვრად იქცა. მივხვდი, რომ თქვენ ხელში მართო მანქანა ვყოფილვარ!

შასტ. (ხმა-დაბლა შეწუხებულა). ვაი ჩემ თავს! დახე რა ჯილდო მივიღე ჩემ თავთან უძლიერესის ბრძოლის შემდეგ!

აღვინგ. ისა სჯობია, რომ სახელად უმცირესი და უმდაბლესი დამარცხება უწოდოთ.

შასტ. არა, ელენე, ის იყო უძლიერესი გამარჯვება ჩემს ცხოვრებაში... მე გავიმარჯვე ჩემს გულის-თქმაზე. მე დავთრგუნე ჩემი სულთა-სწრაფვა.

აღვინგ. და ამით დიდი დანაშაული ჩაიდინე ჩვენის, ჩემსა და თქვენ წინაშე!

შასტ. ნუ თუ ის დანაშაულობა იყო, რომ მე გითხარი: დაუბრუნდი შენ კანონიერს მეუღლესა მეთქი? ნუ თუ ის დანაშაული იყო, როდესაც შენ მომეხვიე და აღტაცებით შემომძახე: „აჰა წამიყვანე; მე შენი ვარო“. ჩემი გული დავიმონე და შენი მოვალეობანი გაგახსენე, ნუ თუ ყველა ეს დანაშაულია ჩემის მხრით?

აღვინგ. დიახ. ასე მგონია!...

შასტ. ჩვენ ერთმანეთისა არა გვემის-რა.

აღვინგ. რასაკვირველია. დიდი ხანია ჩვენ ერთმანეთს დავშორდით...

შასტ. ჩემს სიცოცხლეში ერთ წუთსაც არ დამეფიცებია, რომ თქვენ ჩემი მეგობრის მეუღლე იყავით. ერთხელაც არ მიფიქრია თქვენ შესახებ ტკბილ-მაცდურობით...

- ელენე. იქნება თავს იტყუებდით?
- ზასტ. ელენე!..
- აღვანგ. ან რა საკვირველია. წარსული ძლიერ მალე ავიწყდება ადამიანს.
- ზასტ. მე არაფერი დამვიწყებია-რა. ისევ ისეთი ვარ, რაც ვიყავ.
- აღვანგ. (ხმას გამოიტყვის). კარგი, კმარა! თავი დავანებოთ შორს—წარსულზე ლაპარაკს...თქვენ აღარაფრისათვისა გცალიანთ. ათასმა კომისიებმა და მმართველობებმა გშთანთქეს. მე კი ვებრძვი და აჩრდილივით დავხეტიალებ როგორც შინაგან, ისე გარეგან მოჩვენებათა შორის...
- ზასტ. გარეგან მოჩვენებებთან ბრძოლაში კი მე დავებმარებით. მას შემდეგ, რაც მე აქ ძრწოლით მოვისმინე, ნებას არავის მივცემ, რომ უმანკო ქალი დაღუპონ!
- აღვანგ. თქვენის აზრით, უკეთესი იქნება, რომ რეგინას შესაფერი საქმრო ვუშოვნოთ?
- ზასტ. რასაკვირველია. რეგინა ამ ყამათ ისეთ ხანშია, რომ...
- აღვანგ. დიახ, რეგინა ადრე მომწიფდა.
- ზასტ. მართლადაც ძალზე შეღებული მეჩვენა, როდესაც პირველ ზიარებისათვის მოვამზადე. ჯერ-ჯერობით რეგინა უნდა გავვზაენოთ თავისს მამის სახლში. მაგრამ რათ მავიწყდება, რომ ენგსტრანდი რეგინას მამა არ არის, ოხ ის საზიზლარი, რისთვის მიმაღავდა ქეშმარიტებას!..
- (კარების კაკუნი მოისმის)
- აღვანგ. ვინ უნდა იყოს! მობრძანდით!...
- ენგსტრან. (სადღესასწაულო ტანისამოსში გამოწეობილი კარებში გაჩერდება) მამატივეთ... მაგრამ...
- ზასტ. ჰმ. ოჰო!
- აღვანგ. თქვენა ხართ, ენგსტრანდ?

- ენგსტრ.** დერეფანში კაცი ვერავინა ვნახე, რისთვისაც გავ-
კანდიერდი და კარები დავაკაკუნე.
- ალვინგ.** არა უშავს რა, მობრძანდით. მგონია, თქვენ ჩემთან
მოსალაპარაკებელი გქონდათ.
- ენგსტრ.** (შემოდის) არა, ბატონო ჩემო, მე მსურს ბ-ნ პა-
სტორს ორიოდე სიტყვა მოვახსენო.
- ზასტ.** (ბოლთასს სცემს) ჰმ!... ჩემთან გსურთ მოლაპარა-
კება... თქვენ გინდათ მომელაპარაკოთ, თქვენა?
- ენგსტრ.** დიახ, ბატონო ჩემო. ძალიან მწყურიათ თქვენთან
ლაპარაკი.
- ზასტ.** (მის წინ გაჩერდება) მაშ აბა ბრძანეთ, რას მოვლით
ჩემგან?
- ენგსტრ.** ის უნდა მოვახსენოთ, მოწყალენო ხელმწიფენო
ჩემნო, რომ საქმეს სულ მთლად მოვრჩით. რაც გასა-
კეთებელი იყო, ყოველივე დავამთავრეთ, ერთის სიტ-
ყვით, აღარაფერი საქმე აღარა გვაქვს რა, მაშასა-
დამე, მგონია, ურიგო არ იქნება და შესაფერიც
არის, რომ ჩვენის პატროსანის შრომის დამთავრე-
ბის შემდეგ იქ, დაბლა, ახალ შენობაში, პარაკლი-
სი გადავიხადოთ.
- ზასტ.** პარაკლისი? ახალ თავშესაფარში?
- ენგსტრ.** დიახ, ახალ თავშესაფარში, თუ, რასაკვირველია,
ბ-ნი პასტორიც საქიროთა ხედავს.
- ზასტ.** რასაკვირველია, საქიროთა ვრაცხ, მაგრამ... ამ!
- ენგსტრ.** მე იქ ხშირათ შემიკრებია ხალხი სალოცავათ.
- ალვინგ.** შენა?
- ენგსტრ.** დიახ მე! ხანდისხან სულისთვინაც ვზრუნავდი.
მაგრამ ერთი საწყალი, უბირი კაცი გახლავართ,
იმოდენა ნიჭი არა მაქვს, რომ მღვდლობა გავსწიო,
ღმერთო შემიწყალე მე ცოდვილი! და ამიტომ ვი-
ვიფიქრე, რა-კი ბ-ნი პასტორი აქ არის მეთქი...
- ზასტ.** იცი პირველათ რა უნდა გკითხო, ღურგალო ენგს-
ტრანდ, მომართული კი ხართ სალოცავათ, გან-

წმენდილი კი გაქვთ გული და გონება და ან თქვენი სინილისი დამშვიდებულია?

ენგსტრ. ღმერთო დამიფარე მე ცოდვილი.—განა სინილისზე ლაპარაკი შეიძლება, ბ-ნო პასტორო?!.

პასტ. სწორეთ სინილისზე უნდა ვილაპარაკოთ... აბა რას მიპასუხებთ?

ალვინგ. (შეშფოთებულად). პასტორო მანდერს!

პასტ. (დამამშვიდებელ კიდეით). მაცაღეთ, მომითმინეთ.

ენგსტრ. რასა ფიქრობ რეგინას შესახებაო? მერე ვინ ჰკითხა, რომ იმეორებს? უფალო, იესო ქრისტე... გული მიკანკალებს. უბედურება ხომ არა მოსვლია-რა. (ალვინგისას მაჩქერდება).

პასტ. რა უნდა მოსვლოდეს, მხოლოდ თქვენ ეს მითხარით, რა დამოკიდებულება არსებობს თქვენსა და რეგინას შორის. თქვენ ხომ იმის მამათ ითვლებით?

ენგსტრ. (გაუბედავთ). ღიახ... ჰმ! ბ-ნ პასტორს კარგათ მოეხსენება, რომ მე და ცხონებულ იოჰანანას შორის...

პასტ. ნუღარა სცდილობთ სიმართლის დაფარვას. თქვენმა აწ გარდაცვალებულმა ცოლმა ყველაფერი უამბო ქ-ნ ალვინგისას, ვიდრე ამ სახლს მოშორდებოდა.

ენგსტრ. ნუ თუ? მაშ იმან ყველაფერი სთქვა?

პასტ. ნახე, ენგსტრანდ, სიმართლე არ დაიმალა!..

ენგსტრ. ის კი ისე მეფიციებოდა... იწყევლებოდა... მთელი წმინდანები ძირს ჩამოიყვანა, რომ...

პასტ. იწყევლებოდა?

ენგსტრ. არა, ის მხოლოდ მეფიციებოდა და ამასთანავე ისე გულწრფელათ, რომ...

პასტ. და მერე შენ ამდენი ხნის განმავლობაში მიმაღავდი ქეშმარიტებას, მიმაღავდი მე, რომელიც ყოველთვის ნდობით გეპყრობოდი?!

ენგსტრ. ღიახ, საუბედუროთ, გიმაღავდი.

პასტ. და განა მე შენგან ვე დავიმსახურე, მე, რომელიც ყოველ საქმეში გეხმარებოდი და როგორც შემეძ-

ლო, ისე ვზრუნავდი შენთვის? მიპასუხე, განა ღირსი ვიყავ შენის მოტყუებისა?

ენგსტრ. ბევრჯერ მოვიტეხდი კისერს, ბატონი პასტორი რომ ჩემი შემწე-მშველელი არ ყოფილიყო!

ზასტ. და შერე რითი დამაჯილდოვე? სიცრუვე ჩამაწერი-ნეთ საეკლესიო წიგნებში და ძთელი წლების განმავლობაში მიმალავდით სიმართლეს, მატყუებდით. თქვენი საქციელი, ენგსტრანდ, სამარცხვინოა, განსაკიცხია, და ამიერიდგან ჩემსა და თქვენს შორის საერთო აღარა არის.რა.

ენგსტრ. (ამოაფხრებს). ეჰ, ბ-ნო პასტორო, მეცა ვხედავ, რომ ჩვენი კავშირი გაწყდა.

ზასტ. იმიტომ, რომ თქვენ თავის გაფრთხილება აღარ შეგიძლიათ.

ენგსტრ. დამნაშავე ვარ, მაგრამ ერთი ეს მიბრძანეთ, ბ-ნო პასტორო: განა იოჰანანასათვის უფრო-დამამცირებელი, სამარცხვინო არ იქნებოდა, რომ თქვენთვის ყველაფერი დაწვრილებით მემამბნა. აბა დაფიქრდით, ბ-ნო პასტორო, და წარმოიდგინეთ თქვენი თავი ისეთ გარემოებაში, როგორ გარემოებაშია ც იოჰანანა იყო...

ზასტ. ჩემი თავი?

ენგსტრ. მაცხოვარო ჩემო, შენ დამიფარე!!.. რისთვის შეშფოთდით, მე ისე, შედარებისთვის მოგახსენებთ. წარმოვიდგინოთ, რომ თქვენ, ბ-ნო პასტორო, რაიმე ცოდვა გაქვთ დასამალი ხალხის ყბისაგან... ჩვენ, მამაკაცებმა, სასტიკათ არ უნდა განვსაჯოთ საბრალო დედაკაცი.

ზასტ. მე არცა მსურს მისი განსჯა. მე თქვენ გისაყვედურებთ, თქვენ.

ენგსტრ. ნება მიბოძეთ, ბ-ნო პასტორო, მცირედი რამ გკითხოთ.

ზასტ. მკითხეთ... ბრძანეთ.

- ენგსტრ.** სამართლიანად, პატიოსნად იქცევა თუ არა ის კაცი, რომელიც დაცემულ დედაკაცს ხელს მისცემს და გამოაბრუნებს?
- ზასტ.** რასაკვირველია!
- ენგსტრ.** მოვალეა თუ არა ის კაცი თავისი სიტყვა არ გასტეხოს?
- ზასტ.** რასაკვირველია, მოვალეა!
- ენგსტრ.** როდესაც იოჰანნას იმ ინგლისელის მეოხებით უბედურება შეემთხვა, — შეიძლება ინგლისელი კი არა, ამერიკელი იყო ან რუსი — ეშმაკმა იცის იმისი თავი და კისერი — იოჰანნა ქალაქში ჩამოვიდა. წინად, საცოდავმა რამდენჯერმე მითხრა უარი, რადგანაც იმას ლამაზები მოსწონდა და მე კი ეს უბადრუკი ფეხი მაშინაც ზედ მება... თქვენ ხომ გახსოვთ, ბ-ნო პასტორო, ჩემი ნაამბობი. ერთხელ საცეკვაო საღამოზე გაიხელით. იქ სულ მთვრალი მეზღვაურები იყვნენ, რომლებიც, უკაცრაული პასუხია, ლოთობის მეტს არას აკეთებდნენ. მე დაუწყე მათ ქადაგება, ლოთობას თავი დაანებეთ, ჭკუა მოიკრიფეთ და ახალი ცხოვრება დაიწყეთ-მეთქი.
- ალვანგ.** (ფანჯარასთან) ჰმ!...
- ზასტ.** მახსოვს, მახსოვს... იმ ბრიყვებმა დაგავლეს ხელი და კიბეზე კი დაგაგორეს. დიახ, კარგად მახსოვს, შენ რამდენჯერმე გაიმბნია ჩემთვის. არა უშავს-რა, ენგსტრანდ, პატიოსნებისათვის ეგ დიდი ნაკლი არ არის.
- ენგსტრ.** თავის საქებრად არ მოგახსენებთ... მხოლოდ ის უნდა მეთქვა, რომ საბრალო იოჰანნა მოვიდა ჩემთან, ამ კოჭლ კაცთან, და თავისი საიდუმლო გამანდო. მერე როგორ იღვრებოდა ცრემლებად, რა საცოდავად აკრაქუნებდა კბილებს. ვერ წარმოიდგენთ, მის მაყურალს სიბრალულით გული, როგორ მელაღრებოდა!

- პასტ.** გული გიკვდებოდათ, ენგსტრანდ? მერე? განაგრძეთ, განაგრძეთ.
- ენგსტრ.** დიახ, და მაშინვე ვუთხარი: იოჰანა, ის ვილაც ამერიკელი ყოფილა მეთქი, ახლა ვინ იცის რომელ ზღვაში დაცურავს, შენ კი შემცდარხარ, დაცემულხარ, შენ ახლა გახრწნილი არსება ხარ მეთქი, მაგრამ იაკობ ენგსტრანდი მაშე ორ ფეხზე რასთვინადგას მეთქი, თუ რომ... ორი ფეხი ისე, ბედნიერებისათვის, ვახსენე, ბ-ნო პასტარო.
- პასტ.** ძალიან კარგად მესმის. განაგრძეთ.
- ენგსტრ.** დიახ, იმას ვამბობდი... მოვკიდე ხელი ამ წვირიან დედაკაცს, ამოვიყვანე იგი წუმპედან და ცოლად შევირთე, რომ ჩემს მეტს არავის სცოდნოდა, როგორ მოატყუა იგი გადამთიელმა.
- პასტ.** თქვენ ჩინებულათ მოქცეულხართ; მხოლოდ ის კი არ მომწონს, რომ იმისი ფულები დაისაკუთრე.
- ენგსტრ.** ფულები? მე? ერთი გახვრეტელი ფარაც არ მიწახავეს თვალთ!
- პასტ.** (ქ-ნ ალვინგისას გაკვირვებით შეხედავს) მერე!?
- ენგსტრ.** უკაცრავათ, ეხლა გამახსენდა, მართალია იოჰანას ცოტადენი ფული ჰქონდა, მაგრამ ხელიც არ მომიკიდნია. ფუ! ეს ფულები ეშმაკის ნაბოძარია, გარყვნილების სასყიდელია, მაშე თავში ვთხლიშოთ ი ვილაც ამერიკელია, ეს საზიჯლარი ოქრო მეთქი. ვუთხარი რეგინას. დიახ, ოქრო ვახსენე, თუმცა არ მახსოვს ოქროისა, თუ ქაღალდის ფული იყო იოჰანას ფულები. მაგრამ, ბ-ნო პასტარო, ის ხომ წასული იყო და თვალთაც არ მიწახავეს!...
- პასტ.** აგრე კი სთქვი, ჩემო კეთილო, ენგსტრანდ?
- ენგსტრ.** რასაკვირველია!... ჰო, იმას ვამბობდი. ბევრი ფიქრის შემდეგ მე და იოჰანამ გადავწყვიტეთ ეს ფულები ბავშვის აღზრდაზე მოგვეხმარა. გნებავთ დაწვრილებით ანგარიშს ახლავე წარმოგიდგენთ.

ჰესტ. ჰმ!... მართლა?

ენგსტრ. ასე კი გახლდათ, ჩემო ბატონო, და ახლა თქვენი ნებაა. გარდა ამისა დაგარწმუნებთ, რომ, რაც კი შემეძლო, კეთილი მამობა არ დამიკლია რეგინასათვის... საუბედუროთ, ცოტა სუსტი კაცი გახლავართ.

ჰესტ. კმარა, კმარა ჩემო ძვირფასო ენგსტრანდ.

ენგსტრ. ერთს კი მოგახსენებთ თამამათ. ბავშვი აღეზარდე, დედა-მისთან კეთილ-განწყობილებით ვცხოვრობდი და ოჯახშიაც, ვცდილობდი რიგიანათ მოვქცეულიყავ. მხოლოდ ის კი დამავიწყდა, რომ მივსულიყავ პასტორ მანდერსთან და მის წინაშე ბაქაობა დამეწყო: „აი რა კეთილი საქმე ჩავიდინე, აი რა კეთილი საქმე ჩავიდინე, აი რა ყოჩაღი ვარ მეთქი“. არა, ბატონო, იაკობ ენგსტრანდი როცა კეთილ საქმეს სჩადის ხოლმე,—რაც, სამწუხაროთ, ძლიერ იშვიათად ხდება იმისცხოვრებაში—ყოველთვის პირზე კლიტეს იდებს, სამაგიეროთ თავის შეცდომებს და სისუსტეს კი არასოდეს არ უმაღავს ბ-ნ პასტორს. აი წელან რისთვის მოგახსენეთ, რომ ჩემი სინდისი ცოტათი მოიკოკლებს მეთქი.

ჰესტ. მომეცით თქვენი ხელი, იაკობ ენგსტრანდ!

ენგსტრ. ახ, იესო მაცხოვარო!... ბატონო პასტორო!...

ჰესტ. უარს ნუ ამბობთ. (ხელს ჩამოართმევს) აი ასე!

ენგსტრ. მაშ ნება მომეცით გულწრფელათ ბოდიში მოვიხადო.

ჰესტ. თქვენა? არა. ბოდიში მე უნდა მოვიხადო.

ენგსტრ. თქვენა? რას ბრძანებთ! თქვენ რა გაქვთ საბოდიშო!

ჰესტ. რასაკვირველია, მე უნდა მოვიხადო ბოდიში და ვცდილობ კიდევ გულსავესებით. მაპატიეთ, რომ ცუდ კაცად დაგსახეთ. ღმერთმა შეძლება მომცეს დამემტკიცებინოს, რომ სულით და გულით შენი მოკეთე და კეთილის მყოფელი ვარ!

- ენგსტრ. მაშ გინდათ ჩემი კეთილის მყოფლობა?
- ზასტ. სულით და გულით.
- ენგსტრ. ჩინებული შემთხვევაც ახლა გეძლევათ... იმ ფუ-
 ლით, რომელიც აქ მუშაობის დროს გადავარჩინე.
 მე მსურს ქალაქში მებღვაურთათვის სასტუმროს
 მაგვარი რამ გაეხსნა.
- ზასტ. მართლა?
- ენგსტრ. დიახ. იგი თავშესაფარს უფრო ემსგავსება. ხომ
 მოგეხსენებათ, ათასი მაცდურება აეკვიატება ხო-
 ლმე ხმელეთზე გადმოსულ მებღვაურთ. ხოლო
 ჩვენთან კი მამაშვილური ჭერი დახვდებათ.
- ზასტ. თქვენ რას იტყვით, ბატონო ელენე!
- ენგსტრ. ღმერთმა ხომ იცის, ფულები ცოტა მაქვს, ხოლო
 თუ ვინმე დამეხმარება.—
- ზასტ. კარგი, კარგი. მოვიფიქრებთ. თქვენი გეგმები მე
 ძლიერ მომწონს. ახლა კი წადი, ჩემო ენგსტრანდ,
 და საპარაკლისოდ ყველაფერი მოამზადე, სათლე-
 ბი ბლომათ დაანთე, რომ შენობას სადღესასწაულო
 ელფერი მიეცეს; ჩვენც მალე მოვალთ და მე და
 თქვენ ერთად გულ-მხურვალეთ ვილოცოთ, მე მგო-
 ნია, სწორეთ ახლა ხართ ლოცვის გუნებაზე.
- ენგსტრ. მეც ასე მგონია. ნახვამდის, ქალბატონო, მადლო-
 ბელი გახლავართ, ჩემი რეგინა კარგათ შემინანეთ
 (ტრემლეებს იწმედავს), შვილი ჩემის ცხონებულის იო-
 ჰანნასი. ჰმ, საკვირველი კია, მაგრამ ვერ წარმოი-
 დგენთ, როგორი ფესვები გაიდგა ჩემ გულში რე-
 გინას სიყვარულმა. ღმერთს ვფიცავ, მართალს მო-
 გახსენებთ (თავს უკრავს და ღრუფანში გადის).
- ზასტ. თქვენ რა აზრისა ხართ ამ კაცზე? სულ სხვა საქ-
 მე გამოვიდა.
- აღვინგ. დიახ, მართალია.
- ზასტ. ხედავ, რამდენი სიფრთხილე ჰმართებს ადამიანს,
 როდესაც სხვას ასამართლებს! სამაგიეროთ რა სა-

- სიამოვნო გუნებაზე დგება კაცი, როცა იგრძნობს, რომ იგი სცდებოდა, რა სასიხარულოა შეცდომის გასწორება. თქვენ რას იტყვით?
- აღვინგ. მე იმას ვიტყვი, ბ-ნო მანდერს, რომ თქვენ იმ თავით ამ თავამდის დიდი ბავშვი იყავით და სიკვდილამდის ბავშვთააღ დაჩებით.
- ზასტ. მე?
- აღვინგ. (ორივე ხელებს მხრებზე დაწყოხს) ოხ, როგორ მინდა, რომ ორივე ხელებით კისერზე მოგეხვიოთ.
- ზასტ. (ხელიდგან გაუსხლტება) არა, არა, ღმერთმა დაგვიფაროს მაგ გვარის სირცხვილისაგან.
- აღვინგ. (იღიშება) ნუ, ნუ გეშინიათ ჩემი.
- ზასტ. (სტოლთან) საკვირვილია, რომ ხანდისხან უცნაურ რასმეს იტყვიან... ახლა კი ჩავალაგებ ქალღმერთს პორტფელში (ესეც იქნება) აი ასე... ახლა კი ნახვამდის... ოსვალდს ყური კარგათ უგდე, როდესაც დაბრუნდეს... მე კიდევ შემოვივლი (იღებს ქუდს და კადის ღერეფანში).
- აღვინგ. (ამოიხსრება, ერთ წუთს ფანჯარაში გაიუგრება, შერეოთახს ტოტა მიაღაგ-მოაღაგებს, და სასტუმრო ოთახში უნდა გასვლა, მაგრამ კარებშივე გინგით გაჩერდება). ოსვალდ, შენ ისეე აქა ხარ?
- ოსვალდ. (სასაღღო ოთახიდან). დიახ, სიგარას ვწევ, უნდა სულ დავლიო.
- აღვინგ. მე კი მეგონა სასეირნოთ წახვედი.
- ოსვალდ. ამ გვარ ამინდში? (ჭიქის წკარუნი მოისმის. აღვინგის კარებს დიას სტოვებს, მიდის ფანჯარასთან, დივანზე ჩამოჯდება და ქსოვს).
- ოსვალდ. (სასაღღო ოთახიდან. პასტორი არ იყო, რომ ახლა აქედან გავიდა?
- აღვინგ. ჰო, ქვევით, თავშესაფარში ჩავიდა.
- ოსვალდ. ჰმ! (კიდევ მოისმის გრაფინისა და ჭიქის წკარუნი).

- აღვინგ.** (კარებისკენ მზრუნველის თვალით გახედავს). ძვირთა-
 სო ოსვალდ, ბევრს ნუ სვამ, გეთაყვა, ძრიელ მა-
 გარი სასმელია.
- ოსვალდ.** სწორედ მაგარი სასმელია კარგი ამ სიცივეში.
- აღვინგ.** მოდი, შეილო, ჩემთანა.
- ოსვალდ.** მად ხომ სიგარის წვევა არ შეიძლება.
- აღვინგ.** არა უშავს-რა, ერთი სიგარა შეგიძლია მოსწიო.
- ოსვალდ.** მაშ კარგი, მოვალ. ერთი კიდევ გადავკრა,.. აი
 ასე... (გამოდის, ზირში სიგარა უჭირავს. კარებს მაგრა
 გამოიკეტავს. მტრე ღუმილი). პასტორი რა იქნა?
- აღვინგ.** აკი გითხარი, ქვევით წავილა-მეთქი.
- ოსვალდ.** ჰო, მართლა!
- აღვინგ.** მაგდენხან როდი გარგებს, შეილო, მაგიდასთან
 ჯდომა.
- ოსვალდ.** (სიგარას ზურვს უკან დაიჭერს). მე კი ძლიერ მესია-
 მოვნებოდა სასადილო ოთახში ყოფნა. (მხარზე
 ხელს დაადებს, ეაჯერსება). ვერ წარმოიდგენ, დედა,
 რა სასიამოვნოა სახლში დაბრუნება, დედის ახლოს
 ყოფნა და დედისაგან მომზადებულ მშვენიერ საქ-
 მელების ქამა.
- აღვინგ.** ჩემო ძვირფასო ბიჭუნა, ჩემო ძვირფასო ბიჭუნა!
- ოსვალდ.** (მოუთმენლად ბოლთას სტუმს და სწევს). და ან კი
 სხვა რა საქმე მაქვს!
- აღვინგ.** ნუ თუ არა შეგიძლიან-რა დახატო?
- ოსვალდ.** ამ ბურუსიან ამინდში, როდენსაც მთელი დღე მზეს
 ვერა ვხედავ? (ბოლთას სტუმს). ოხ, ეს მუშაობის
 შეუძლებლობა!..
- აღვინგ.** მაშ ნეტა არ მოსულიყავ მიინც!
- ოსვალდ.** არა, დედილო, მე უეჭველად უნდა მოვსულიყავ.
- აღვინგ.** თუ კი მუშაობის შეუძლებლობა აგრე შეგაწუხებ-
 და, მერჩინა, რომ ისევ მე დავტანჯულიყავ უშე-
 ნობით.

- ოსკაღ.** (სტოლთან გაჩერდება) დედილო, მართლა ბედნიერი ხარ, რომ შენ გვერდითა მხედავ?
- აღვინგ.** ვანა ეგ საკითხავია?
- ოსკაღდ.** მე კი მგონია, რომ შენთვის სულ ერთი უნდა იყოს, აქ ვიქნები, თუ სხვაგან.
- აღვინგ.** გულში რომ ფიქრობ, შევილო, პირად როგორ-ღა ამბობ?
- ოსკაღდ.** აქამდის უჩემოდ ხომა სძლებდი?
- აღვინგ.** მართალია, შევილო, უშენოთაც ვცოცხლობდი. (სიჩუმე. ბინდდება. ოსკაღდი კვლავ ბოლთასა სცემს. სიგარა გადაგდებაუდი აქვს).
- ოსკაღდ.** (დედის წინ გაჩერდება) დედა, ნებას მომცემ შენ გვერდით დივანზე ჩამოვჯდე?
- აღვინგ.** (აღვიწის უსწორებს) ჩამოჯექ, ჩემო ძვირფასო ბიჭუნია.
- ოსკაღდ** (ჩამოჯდება). ახლა კი ერთი რამე უნდა გითხრა, დედილო.
- აღვინგ.** (დიდის უურაღდებათ) სთქვი.
- ოსკაღდ.** (წინ გაშტერებით იუურება) უნდა გითხრა იმიტომ, რომ მეტის ატანა აღარ შემიძლია.
- აღვინგ.** რის ატანა აღარ შეგიძლია, რისა?
- ოსკაღდ.** (გაშტერებულია) მე მოწერა ვერ მოვახერხე. მაგრამ ახლა, რა კი სახლში დავბრუნდი...
- აღვინგ.** (ხელზე ხელს წააფლებს) ოსვალდ, რა მოგდის?
- ოსკაღდ.** გუშინაც და დღესაც სულ იმასა ვსცილობდი, რომ შავი ფიქრები თავიდან მომეშორებინა, მაგრამ მაინც ვერ და ვერ დავაღწიე თავი...
- აღვინგ.** (წამოადგება) ყველაფერი გულ-ახდილად უნდა მითხრა, ოსვალდ!
- ოსკაღდ.** (დოიანზე ძაღად დასვამს) დაჯექ, დაჯექ და მე კი ვეცდები ყველაფერი გითხრა, ყველაფერი გიამბო. აქ რომ მოვედი, ჩემ უგუნებობას გზაში დაღალვას ვაბრალებდი.

- აღვინგ. მერე რა!
- ოსვალდ. ისა, რომ მე უბრალო დაღლილობა კი არ მაწუხებს...
- აღვინგ. (კედვე წამოხტომას აზარებს) ავად ხომ არ ხარ, ჩემო სიცოცხლე!
- ოსვალდ. (ისევ დასვამს) დაჯექ, დაჯექ, დედილო, და დამშვიდებით მომისმინე. სწორე რომა ვსთქვა, ავად არა ვარ, ესე იგი, ისე არა ვარ ავად, რასაც საზოგადოდ ავადმყოფობას ეძახიან. (თავზე ხელებს იტაცებს) დედა, დედილო, მე სულიერათა ვარ დაძაბუნებული, განადგურებული. მე თავის დღეში მუშაობა აღარ შემეძლება (ხელებით სახეს დაიფარავს, კალთაში დედას თავს ჩაუდებს და აჭიტიანდება).
- აღვინგ. (გაფითრებული, ხმის კანკალით) შეილო, ოსვალდი, დამენახვე, არა, არა! შენ მართალს არ ამბობ!
- ოსვალდ. (სასწრაფოების გამოქვეყნებით თავლებს მადლა ასწევს) აღამიანს მუშაობა აღარ შეეძლოს, თავის დღეში აღარ, აღარ. ცოცხალი მძოვრი-და დახეტიალობდეს ქვეყნად! დედილო, წარმოგიდგენია ამაზე უარესი უბედურება?
- აღვინგ. ჩემო უბედურო შეილო, საიდან რა დავგატყდა თავზე.
- ოსვალდ. (ისევ დიფანზე ჩამოჯდება). მეც რომ არ ვიცი! ღმერთმა ხომ იცის, გარყენილი და ფუქსავატი ცხოვრება არ მიტარებია. არა, დედილო, გეთაყვა, ნურაფერს ცუდს ნუ იფიქრებ ჩემზე, იმიტომ რომ თავის დღეში ცუდი საქმე არ ჩამიდენია.
- აღვინგ. მჯერა, შეილო, შენი ყველაფერი მჯერა!
- ოსვალდ. მაინც კი ხედავ რა უბედურება მეწვია, რა დიდი და გამოუთქმელი უბედურება?!...
- აღვინგ. გულს ნუ გაიტებს, შენ შემოგველოს ჩემი თავი, მორჩები, გეთაყვა, მორჩები. ყველაფერი მოქანცულობის ბრალია.

- ოსკაღ.** (შავბნედათ) მეც ასე მეგონა პირველათ, მაგრამ ახლა კი ვიცი, რომ საქმე ასე არ არის.
- აღვინგ.** მიამბე, შე დედა-მკვლარო, ყველაფერი მიამბე, დალაგებით, თან-და-თანობით.
- ოსკაღ.** ახლავე მოგიყვები.
- აღვინგ.** როდის შეატყე პირველად შენს თავს.
- ოსკაღ.** ეს მოხდა მაშინ, როდესაც შინიღგან მეორეთ დაებრუნდი პარიზში. თავის საშინელი ტკივილი ამივარდა, უფრო კი კეფა მტკიოდა. ასე მეგონა თავზე რკინის მარწუხებს მიჭერენ მეთქი.
- აღვინგ.** მერე?
- ოსკაღ.** პირველათ ასე მეგონა, სიბავშვის დროის თავის ტკივილი მომიბრუნდა მეთქი. გახსოვს როგორ ვიტანჯებოდი პატარაობისას?
- აღვინგ.** მახსოვს, მახსოვს.
- ოსკაღ.** მაგრამ მალე დავრწმუნდი, რომ სხვა დიდი უბედურება მწვევია. მუშაობა ველარ შევძელ. ამ დროს ერთი დიდი სურათის ხატვა დავიწყე, მაგრამ რაღას დავხატავდი, როდესაც აზრებს ველარ ვიკრებდი, ფიქრს ფიქრებს ველარ ვაბამდი; ასე მეგონა მთელი ჩემი ნიჭი ამოქრა, ამოიფშუტა ჩემის თავიდან, სხეულის ძალებმა დამტოვეს-მეთქი. თავი მიბჟუოდა და აზრიც ტვინიღგან მისხლტებოდა. ოჰ, რა საზარელი მდგომარეობა იყო!... ბოლოს ექიმთან გავგზავნე კაცი... იმან ყველაფერი მითხრა.
- აღვინგ.** რა გითხრა?
- ოსკაღ.** ის ექიმი პარიჟში განთქმული იყო და ყველაფერი, რასაც ვგრძნობდი, დაწვრილებით გამომკითხა. როგორც გაიგო ჩემის ავთამყოფობის თვისებანი...
- აღვინგ.** მერე?
- ოსკაღ.** მითხრა, შენ პატარაობითვე თითქოს მატლებისაგან ყოფილხარ დახრულიო. დიახ სწორედ სიტყვა „vermoulu“ ახსენა.

- აღვინგ.** (დიდის შურადღებით) მაგითი რის თქმა უნდოდა?
- ოსვალ.** მეც ვერ მივუხვდი და ვსთხოვე აეხსნა და მაშინ ბებერმა ბაიყუშმა მითხრა (ხელებს იმტვრევს) ახ!...
- აღვინგ.** რა გითხრა?
- ოსვალ.** მშობელთა ცოდვა შეიღებს ეკითხებაო.
- აღვინგ.** (წინარად წამოღგება) მშობელთა ცოდვაო?—
- ოსვალ.** კინალამ სილა არ გავკარი.
- აღვინგ.** (ათახში დადის) მშობელთა ცოდვაო?
- ოსვალ.** (ნადღეიანის დამიღით). როგორ მოგწონს! რასაკვირველია, დავიწყე რწმუნება, რომ ჩემი მშობელნი უცოდველნი არიან მეთქი. მერე შენ გგონია, დამიჯერა! შენც არ მომიკვდე. ის კიდევ თავისას გაიძახოდა. გაჯავრებულმა გადავუშალე შენი წერილები და ყველა ის ადგილები წაფუკითხე და გადავუთარგმნე, სადაც მამიჩემის შესახებ იყო დაწერილი.
- აღვინგ.** რა თქვა მაშინ?
- ოსვალ.** მერე კი იძულებული იყო დამთანხმებოდა და ელიარებინა, რომ შესცდა. სამაგიეროთ მე შევიგნე დაუჯერებელი ქეშმარიტება. მე დავრწმუნდი, რომ ჩემის ავათმყოფობის მიზეზი მევე ვიყავი და ხელი ავიღე ქაბუკურსა და ბედნიერ ცხოვრებაზე.
- აღვინგ.** ოსვალდ, ნუ, გეთაყვა, ნუ გჯერა, ვითომც შენვე იყო დამნაშავე.
- ოსვალ.** სხვა გვართ არ აიხსნება შენი ავათმყოფობაო, მითხრა ექიმმა. ოხ, დედა, რა საზარელია, როდესაც კაცი თავისის ფუქსავატობით ინადგურებს ჯანმრთელობას, სიცოცხლეს. ის, რის გაკეთებაც მინდოდა ამ ქვეყნათ, ჩემთვის სამუდამოთ დაკარგულია, ფიქრიც კი არ შემიძლიან ამაზე, ფიქრი! ოხ, ნეტა ხელმეორეთ ვიშვა, ნეტავ შემეძლოს ისევ თავიდან დავიწყო ცხოვრება (დივანზე ჰიანქვე ემხობა).

- აღვინგ.** (ხელების მტკრევით დადის წინ და უკან, თავის თავს ებრძვის).
- ოსვალ.** (წუთის სიჩუმის შემდეგ წამოიხედავს და იღაჟებზე დაუდნობილი). ოხ, ნეტა შთამამავლობითი სენი მაინც იყოს. მაშინ მე ბრალი არ მექნება, მაგრამ ახლამ მომასვენოს, როდესაც ჩემის ქარაფშუტობით ასე სამარცხვინოთ, ასე სულელურათ გავანადგურე ჩემი ბედნიერება, ჩემი მომავალი, ჩემი ცხოვრება, დედა, დედა!!.
- აღვინგ.** (დაიხრება). არა ჩემო, ძვირფასო, ჩემო ნუგეშო, სასოწარკვეთილებას ნუ ეძლევი, საშიშარი არა გქირს-რა.
- ოსვალ.** ეხ, შენ არ იცი, დედილო! (წამოხტება). მერე რამდენი ტანჯვა უნდა მოგაყენო შენ, დედა ჩემო! მეგონა, რომ შენ ძლიერ არ გიყვარდი და ერთით მიხაროდა კიდევ....
- აღვინგ.** შენა ხარ, ოსვალდ, ჩემი ერთათ ერთი შვილი, ჩემი ერთათ ერთი საუნჯე მთელს ქვეყანაზე და შენს მეტი არა მეყურადღებება-რა!
- ოსვალ.** (ორივე ხელებს გამოსტაცებს და კონხს დაუწეებს). მეც ვიცი, რომ ეგრეა და ეს უფრო ყველაზე ძლიერ მტანჯავს. მაგრამ გავათავოთ ამაზე ლაპარაკი. ახლა შენც ყველაფერი იცი და დღეს მეტი აღარ შემიძლიან, აღარ შემიძლიან ამ საზარლობაზე ვიფიქრო. (ბოჯთას სტუმს) დედა, დამალევინე რამე.
- აღვინგ.** რა დამალევინო?
- ოსვალ.** სულ ერთია, რაც უნდა იყოს. ცივი ფუნჯი ხომ გექნება.
- აღვინგ.** არის კი, მაგრამ... ნუ... ჩემო ძვირფასო ოსვალდ!
- ოსვალ.** ნუ დამიშლი, დედილო, უნდა ჩავაქრო თუ არა მწვავე და შავი ფიქრები, რომლებიც ასე შეუბრალებლად მღრღნიან? (მიდის შუშაბანდისკენ) მერე როგორა ბნელა, როგორა ბნელა!...

- აღვანტ. (ზარს არაწკუნებს მარჯვნივსკენ).
- ოსგაღ. მერე ეს გამუღმებული წვიმები. მთელი კვირაობი-
 თა სწვიმს და მზეს ერთხელაც არ ჩამოღუშუქებია,
 როცა შინა ვარ ხოღმე, მზე თვალით არ მენახვება.
- აღვანტ. იქნება, შვილო, კიღვე ჰფიქრობ აქედან წასვლაზე!
- ოსგაღ. (სულს ძღვივს იბრუნებს). ჰმ! მე არათერსაც არ ვფიქ-
 რობ. მე არათერზე არ შემიძღლია ფიქრი (ხმა დაღდა)
 დეღა, ამ გვარ ლაპარაკს თავი დავანებოთ.
- რეტ. (სასტუმრთ ოთახიდან) თქვენ რეკღით, ქაღბატონო?
- აღვანტ. ჰო, მოგვიტა აქ სანთელი.
- რეტ. ამ წუთში მოგართმევთ, ქაღბატონო, უკვე ავანთე.
- აღვანტ. (ოსგაღთან მიღის) ოსვალდ, ნურას დამიმაღაღ.
- ოსგაღ. მე არათერს გიმაღაღ, დეღა! (სტოღთან მიღის) მგო-
 ნი, ისეღაც ბევრი რამ გითხარი.
- რეტ. (შემოაქვს ლამიღა და სტოღზე დგამს).
- აღვანტ. რეგინა! ერთი ბოთღი შამპანიური მოიღთანე.
- რეტ. ახღაღვე მოგართმევთ (გაღის).
- ოსგაღ. (ორიღე ხეღებს თავზე შემოხვევს) მე ვიცოღდი, რომ
 დეღა თავისს შვიღს წყურვიღით არ მოჰკღაღეღა.
- აღვანტ. ჩემო ძვირფასო ოსვალდ, განა შემიძღლია გეწი-
 ნაღღმღღეღო რამეში?
- ოსგაღ. (გამოცოცხღღება) ნუ თუ, დეღიღო, მართაღს ამბობ?
 ნუ თუ გულ-წრფეღობ?
- აღვანტ. ვითომ მაგით რა გინღა სთქვა?
- ოსგაღ. მაშ უარს არაში მეტყვი?
- აღვანტ. განა ექვი გაქვს?
- ოსგაღ. სსუუ!..
- რეტ. (შემოაქვს ხონიით ნახეჯარი ბოთღი შამპანიური და ორი
 ჭიქა, სტოღზე აწოებს) გავხსნა?
- ოსგაღ. გმაღღობთ. მე თითონ გავხსნი. (რეგინა გაღის).
- ოსგაღ. (ბოთღს ხსნიას. თავსაცობი ამოგარღება. დაისხამს თითონ,
 მერე უნღა დეღას დაუსხას).
- აღვანტ. (ჭიქას ხეღს აფარებს) გმაღღობთ... მე არ მინღა.

- ოსვალ. მაშ მე დავლევ. (გამოსცდის ერთ ჭიქას, დაისხამს შუბ-
 რეს, გამოსცდის და ჭიქას სტოლზე დასდგამს).
- ალვინგ. (მოღოდინში) აბა?
- ოსვალ. (დედას ან უუჩრებს) იცი რა გითხრა, დედა, დღეს,
 სადილზე, შენ და პასტორ მანდერსი რათ იყავით
 ისე მოწყენილები? რალაცას ინაზებოდით, სდუმ-
 დით.
- ალვინგ. მერე როგორ შეგვატყე?
- ოსვალ. ჰმ! (ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ) დედა, რა აზრისა
 ხარ რეგინას შესახებ?
- ალვინგ. რა აზრისა ვარ?
- ოსვალ. განა რომ მშვენიერი გოგონაა!
- ალვინგ. ძვირფასო ოსვალდ, ჩემზე კარგათ შენ იმას ვერ
 იცნობ.
- ოსვალ. მერე?
- ალვინგ. სამწუხაროთ, თავისიანებთან იგი დიდხანს ცხო-
 ვრებდა. და...
- ოსვალ. მაინც მშვენიერი ქმნილებაა, დედილო! (ჭიქას ივსებს)
- ალვინგ. ბევრი დიდი ნაკლიცა აქვს.
- ოსვალ. მერე რა?
- ალვინგ. მაინც ძლიერ მიყვარს რეგინა და მისი უბედურება
 ძლიერ შემაწუხებს.
- ოსვალ. (წამოხტება) ჩემი ერთად ერთი მხსნელი რეგინაა!
- ალვინგ. წამოდგება) რას ამბობ?
- ოსვალ. უიმისოთ ვერ ავიტან ამ უღვთო ტანჯვას.
- ალვინგ. განა დედა აღარა გყავს, რომ ტანჯვა შეგიმსუბუ-
 ქოს!
- ოსვალ. მეც ამიტომ მოვედი აქ, რომ დედა შეგულებოდა,
 მაგრამ ასე ცხოვრება აღარ შემიძლია... აქ ველა-
 რა ვძლებ.
- ალვინგ. ოსვალდ!
- ოსვალ. უნდა სხვა გვართ ვიცხოვრო. არ მინდა, რომ ყვე-
 ლა ჩემ ტანჯვას უმზერდეს. და ამიტომ აქედგან
 უნდა გადავიკარგო.

- აღვინგ. ჩემო უბედურო შვილო, ვიდრე აგრე ავათა ხარ, სად წაგესვლება?
- ოსკაღ. ოხ, ნეტა მარტო ავათ ვიყო, მაშინ შენზე უკეთესი მეგობარი რაღათ მინდოდა, მაგრამ... (შეშოფთებული დადის წინ და უკან) ეს წვალება, ქეჯნა, სინანული და მერე ეს შემზარავი შიში; ოხ, ეს საზარელი შიში!
- აღვინგ. (დასდევს) შიში? რა შიში? მითხარ, გეთაყვა.
- ოსკაღ. ნულარას მკითხავ... მე არა ვიცი-რა. ვერ აგიწერ... (მიდის მარჯვნივ და რეკს).
- აღვინგ. რაღა გინდა?
- ოსკაღ. რაღა გინდა?
- აღვინგ. მინდა, რომ ჩემი შვილი მამხიარულდეს. არა მსურს, რომ იგი მოღრუბლული დადიოდეს და ფიქრობდეს და ფიქრობდეს. (რეკინას, რამეღივ კარებში გამოჩნდება) კიდევ მოიტა შამპანიური, მთელი ბოთლი! (რეკინა მიდის).
- ოსკაღ. დედილო!
- აღვინგ. შენა გგონია, რომ ჩვენ აქ ცხოვრება არ ვიცი?
- ოსკაღ. განა რეგინა მშვენიერება არ არის? რა შეკრული ტანი აქვს, რა ჯან-სალია!
- აღვინგ. (დაჯდება სტოლთან) დაჯექ, ოსვალდ, და გულ დინჯათ ვისაუბროთ.
- ოსკაღ. (ჯდება) შენ არ იცი, დედა, რომ მე რეგინას წინაშე დამნაშავე ვარ?
- აღვინგ. შენა!
- ოსკაღ. შეიძლება მოუფიქრებელი საქციელიც იყო, ან რაც გინდა დაუძახე, მაგრამ მე რომ ამხე წინათ პარიზიდან დავბრუნდი, რეგინამ ბევრი რამ გამომიტხა პარიზისა, იქაურ ცხოვრებისა და ხალხის შესახებ. მეც ბევრი რამ ვუამბე, ბოლოს, წასვლის დროს, ვკითხე, არ გინდა პარიზში წაგიყვანო მეთქი?
- აღვინგ. მერე?

- მსკაღ.** იგი სიხარულით წამოწითლდა და მითხრა, დიახ, ძალიან მინდაო... კარგი, მაშ მოვახერხებ მეთქი — მგონი, ასე თუ რაღაც ამისთანა უთხარი.
- აღვიანგ.** მერე?
- მსკაღ.** რასაკვირველია, მე გადამაფიწყდა ჩემი დანაპირები, მაგრამ გუშინწინ რომ მოვედი და ვკითხე, არ გიხარიან, რომ შინ დიდ-ხანსა ვრჩები მეთქი, იმან უცნაურათ შემომხედა და მკითხა, ჩემ პარიზში წაყვანაზე რაღასა ფიქრობო.
- აღვიანგ.** პარიზში წაყვანაზე?
- მსკაღ.** მხოლოდ მაშინ მივხვდი, რომ ჩემი ნალაპარაკევი გულში ჩავარდნია და დღევანდლამდე სულ ჩემზე ფიქრობდა თურმე. ასე გასინჯე, ფრანგულის ენის შესწავლაც კი დაუწყია.
- აღვიანგ.** დახე თურმე...
- მსკაღ.** წინათ ყურადღებას არ ვაქცევდი, მაგრამ დღეს რომ ჩემ წინ დავინახე კეკლუცი, ახალგაზდა, ჯანსაღი გოგონა, რომელიც ჩემწინ ხელ გაშლილი იდგა და მზად იყო მკერდზე მივეყარ...
ოსვალდ!
- მსკაღ.** მხოლოდ მაშინ ვიგრძენ, რომ რეგინა უნდა იყოს ჩემი მხინელი, იმიტომ რომ სიცოცხლითაა იგი საესე.
- აღვიანგ.** სიცოცხლით საესე!
- რეგ.** (შემოდის ბოთლით ხელში). მაპატიეთ, რომ დავიგვინანე. სარდაფში მომიხდა ჩასვლა. (ბოთლს სტოლზე სდგამს).
- მსკაღ.** რეგინა, მოიტა კიდევ ჭიქა.
- რეგ.** (გაკვირვებით უმხერს). ბატონო, ქალბატონის ჭიქა სტოლზე არა სდგას?
- მსკაღ.** მოიტა მესამე — შენთვის.
- რეგ.** (შეკრთება და ქალბატონს აღმატყრათ შეხედავს).
- მსკაღ.** აბა, ჩქარა!

- რეგ. (ხმა დაბლა, ყოფმანებს). თუ ქალბატონის ნებაც იქნება...
- აღვინგ. რეგინა, მოიტა კიქა. (რეგინა მიდის სსსადილო ოთახში).
- ოსვალდ. (თვალს გააუფლებს). ხედავ, როგორ დადის, რა თამამი, გაბედული ნაბიჯი აქვს?
- აღვინგ. ცუდს ნურას ჰფიქრობ, ოსვალდ. მაგის ნებას არავინ მოგცემს.
- ოსვალდ. საქმე უკვე გადაწყვეტილია და ნულარ ამიხირდები.
- რეგ. (შემოდის წარიულის ჭაჭით ხელში).
- ოსვალდ. დაჯექ, რეგინა!
- რეგ. (ქალბატონს შეჰუურებს).
- აღვინგ. რეგინა, დაჯექი.
- რეგ. (სსსადილო ოთახის მახლობლათ სკამზე ჩამოჯდება. ხელში ისევ წარიულია ჭიქა უჭირავს).
- აღვინგ. ოსვალდ, წელან რა სთქვი შენ სიცოცხლის გადაქარბებულ ძალთა შესახებ?
- ოსვალდ. დიახ, მე აქ ვერა ვხედავ სიცოცხლის ზედ-მეტ ძალთა და ვერც შრომაში ვპოულობ ბედნიერებას. მაგრამ ეს ხომ თქვენთვის გაუგებარი ხლია.
- აღვინგ. იქნება მართალიც ხარ, ოსვალდ, განაგრძე.
- ოსვალდ. აქ, ჩვენში, ქადაგებენ, რომ შრომა შედეგია იმ წყევისა, რომელიც კაცს ცოდვების გამო ერგოვო, ქვეყანა კიდეც სავანეა მწუხარებისა და ამიტომ რაც ადრე მოკვდება კაცი, ის სჯობიაო.
- აღვინგ. დიახ, წუთი-სოფელი სწორეთ რომ სავანეა მწუხარებისა და აკი ამიტომაც ვცდილობთ ვიცხოვროთ რიგიანათ, პატიოსნურათ.
- ოსვალდ. იქ, სამზღვარ-გარეთ კი, ამგვარ ზღაპრებს ყურს აღარავინ უგდებს. იქ მხიარულნი და ბედნიერნი არიან მართო იმ წარმოდგენითაც კი, რომ გრძობენ სიცოცხლეს, რომ ამ ქვეყნათ არსებობენ! დედილო, თუ დაჰკვირვებინარ ჩემ სურათებს,

სწორეთ ეს სიხარული, ბედნიერება და სიცოცხლის ძალთა ცხოველ-მყოფლობა ალბეკილი თითო-ეულ მათგანზე. მე იქ ყოველთვის ვხატავდი სინათლესა და მზის ბრწყინვალეობას, სადღესასწაულო მხიარულებას და სიხარულით აღფრთოვანებულ სახეთ ადამიანებისას. აქ კი მეშინიან შინ დარჩომისა.

- აღვინგ.** მერე ჩემთან რისა გეშინიან?
- ოსვალ.** მეშინიან, ვაი თუ ცეცხლის ალივით ჩემმა მწვავე ფიქრებმა ცუდი მიმართულება მიიღოს.
- აღვინგ.** (თვალს თვალში გაუყრის). ნუ თუ მართლა გგონია, რომ შენი ნათქვამი გამართლდება?
- ოსვალ.** დარწმუნებული ვარ. ხოლო ჩვენშიაც რომ ისეთი ცხოვრება იყოს, როგორც სამზღვარ-გარეთაა, მაშინ კი—სხვა იქნებოდა
- აღვინგ.** (რამეღივ დიდას გულ-მოდგინებით უკვება ვუყრს შვილის სიტყვებს, ადგება ღრმად დაფიქრებულის გამომეტყველებით) ახლა კი ყველაფერი მესმის.
- ოსვალ.** რა გესმის?
- აღვინგ.** ახლა პირველად მივხვდი ყველას და შემოდლიან აღარაფერი დავიმალო.
- ოსვალ.** (ადგება) დედილო, მე შენი ვერა გამიგია-რა!
- რეკ.** (ადგება) წავიდე?
- აღვინგ.** არა, დარჩი აქ. ახლა კი შემოდლია ვილაპარაკო, რიდგანაც ახლა შენ ყველაფერი იცი. ოსვალდ! რეგინა!
- ოსვალ.** სუთ, პასტორი მოდის.
- პასტ.** (შემოდის დერეფნიდან) ესეც ასე! მშვენიერი წამები გავატარე ქვევით.
- ოსვალ.** აგრეთვე ჩვენც.
- პასტ.** ენგსტრანდს უნდა დავეხმაროთ სასტუმროს გახსნაში. რეგინაც უნდა გადასახლდეს მასთან და მისი თანაშემწე შეიქნეს.

- რეგ. დიახ, როგორ არა!... მაღლობას მოგახსენებთ.
- ზასტ. (მხალხად ახლა შენიშნავს) როგორ? ესეც აქ არის და ისიც ჭიქით ხელში?
- რეგ. (ჭიქას საჩქაროდ სტოფზე სდგამს).
- ასკაღ. რეგინა მე უნდა გამომყვეს, ბ-ნო პასტორო.
- ზასტ. უნდა გამოგყვეთ, თქვენ?
- ასკაღ. როგორც ჩემი მეუღლე, თუ კი, რასაკვირველია, მოისურვებს.
- ზასტ. ღმერთო, კეთილ-მოწყალეო!
- რეგ. ჩემი ბრალი არა არის-რა, ბ-ნო პასტორო.
- ასკაღ. ხოლო თუ მე აქ დავრჩი, რეგინაც აქ დარჩება.
- რეგ. (თავის უნებურად) აქ!
- ზასტ. თავზარი დამეცა. არც კი ვიცი, თქვენზე რა ვიფიქრო, ქ-ნო ალვინგისავ.
- ალვინგ. ის არ მოხდება, რაც მაგათა სურთ, რადგანაც ახლა კი შემოძლია ყველაფერი გამოვამჟღავნო.
- ზასტ. თქვენ არ უნდა სთქვათ. არა, არა და არა!
- ალვინგ. უკაცრავად, მე მსურს და კიდევ ვიტყვი. ნუ გეშინიათ „იდილები“ იდილები მაინც არ განადგურდებიან.
- ასკაღ. დედა, განა რას მიმაღავე?
- რეგ. (ეურს წაუგდებს) ქალბატონო! გესმით. ქვეით რალაცა ხმაურობაა (მიდის უშუაშანდთან და გაიხედავს).
- ასკაღ. (შარტხნივ ფანჯარასთან მიდის) განა რა მოხდა? ეს რა სინათლეა?
- რეგ. (ევირის) თავშესაფარს ცეცხლი გასჩენია!
- ზასტ. ცეცხლი? შეუძლებელია. ახლა იქიდგან არ მოვდივარ?
- ასკაღ. სად არის ჩემი ქუდი? სულ ერთია. მამიჩემის სახელობაზე დაარსებული თავშესაფარი (გარბის იმ კარებში, რამელიც ბაღში გადის).
- ალვინგ. მომე მანდილი, რეგინა! ცეცხლი თან-და-თან ძლიერდება.

- ზასტ. საკვირველია განგება ღვთისა! უზნეო სახლს სან-
 ჯელი ღვთისა მოველინა.
- აღვინგ. ოღონდაც! წავიდეთ, რეგინა! (ისა და რეგინა გადაინ
 დერეფნის კარებში).
- ზასტ. (ხელებას გაშლით) თავშესაფარი კი დაუზღვეველია!
 (გადის იმავე კარებში).

(ფარდა)

მოქმედება მესამე

წინანდელი სასტუმრო. ეველა კარები დაღებულია, სტოლზე
 ღამთა ისეუ ანთია, გარეთ უკუნეთია, მხოდოდ მარცხნივ, სტე-
 ნის სიდრმეში მოსჩანს ტეცხლის აღი. ქაღბატონი აღვინგისა
 შუშაბანდის კარებში დგას დიდ მანდილ წამოსსმული და კაი-
 ეურება, რეგინასაც დიდი მანდალა აქვს წამოსსმული და ქაღ-
 ბატონის უკანა სდგას.)

- აღვინგ. სულ ერთიანად გადაიწვა!
- რეგ. სარდაფში ჯერ ცეცხლი არ ჩამქრალა.
- აღვინგ. რატომ არ მოდის ოსვალდი. სულ ერთია, რაღას
 უშეღის?
- რეგ. მაშ მე წავალ და ქუდს წავუღებ.
- აღვინგ. განა უქუდოთ წავიდა?
- რეგ. დიან, აგერა იქ ჰკილია!
- აღვინგ. ისევ აქ ეკიდოს. ახლავე მოვა. მე თვითონ გავხე-
 დავ. (გადის ბადის კარებით)
- ზასტ. (შემოდის დერეფნის კარებით) განა ქ-ნი აღვინგისა
 აქ არ არის?
- რეგ. ეს არის ახლა ძირს ჩავიდა.
- ზასტ. ამისთანა უბედური ღამე ჩემს სიცოცხლეში არ გა-
 მითენებია.

- რეგ. მართლაც, დიდი უბედურება კი მოგვივიდა, ბ-ნო პასტორო!
- ზასტ. ნულარ გამახსენებთ.
- რეგ. ნეტა ცეცხლი საიდან უნდა გაჩენილიყო?
- ზასტ. ნულარას მკითხავთ! განა საკმარისი არ არის, რომ მამათქვენი? ..
- რეგ. რა მამაჩემი?
- ზასტ. იმან სულ მთლათ გადამრია.
- ენგსტრ. (შემოდის დერეფნის კარებით) ბ-ნო პასტორო!
- ზასტ. (შეშინებული მიბრუნდება) აქაც მოხვედით?
- ენგსტრ. დიახ! ეშმაკმა წაიღოს ჩემი თავი და ტანი... ოხ, იესო მაცხოვარო! ცუდი საქმე კი მოგვივიდა, ბ-ნო პასტორო!
- ზასტ. (ბოლთას სცემს) დიახ, საუბედუროთ, საუბედუროთ, დიახ!
- რეგ. რა ამბავია?
- ენგსტრ. რაღა რა ამბავია! ყველაფერის მიზეზი ის პარაკლისია. (ხმა დაბლა) ეგეც უენი სააღვგომო კვერცხი! (ხმა დაბლა) საშინლად ვწუხვარ, რომ ბ-ნ პასტორს ასეთი უბედურება შეემთხვა.
- ზასტ. გარწმუნებ, ენგსტრანდ, რომ მე არაფერს შუაში ვარ.
- ენგსტრ. რა ვქნა და თქვენს მეტს ხომ ხელში სანთელი არა სჭერია.
- ზასტ. გარწმუნებთ, რომ არ მახსოვს, მართლა მეჭირა სანთელი, თუ არა!
- ენგსტრ. მე ძრიელ კარგად მახსოვს, რომ ბატონმა პასტორმა სანთელს ცხვირი მოხოცა და ნამწვი ბურბუშელაში გადაავდო.
- ზასტ. განა თქვენ დაინახეთ?
- ენგსტრ. დიახ, ძალიან კარგათ.
- ზასტ. რატომ მე არ მახსოვს, ჩემს დღეში სანთლისათვის ცხვირი არ მომიხოცნია.
- ენგსტრ. დიახ, გეტყობოდათ, რომ გამოუცდელი იყავით, მაგრამ ან კი რა დიდი საქმეა, ნუ თუ ის გააჩენდა ცეცხლს?

- ზასტ. (აღეღეებუდი დადის) ნულარას მკითხავთ.
- ენგსტრ. (უკან დასდევს) მგონი, არც დაზღვეული იყო!
- ზასტ. (დადის) არა, არა და არა, ეგ ხომ თქვენც კარგად იცით.
- ენგსტრ. (უკან დასდევს) არ დააზღვიეთ და ცეცხლი კი წაუკიდეთ? ოხ, იესო მაცხოვარო, იესო მაცხოვარო, რა დიდი უბედურებაა!
- ზასტ. (შუბლიდან ოფდს უწმენდავს) ოღონდაც, რომ უბედურებაა!
- ენგსტრ. რაღა ის საქველმოქმედო სახლი დაიწვა, რომელსაც დიდი სარგებლობა უნდა მოეტანა. უყურე ახლა გაზეთები რა განგაშს ასტეხენ.
- ზასტ. მეც სწორედ ეგ მადონებს. ვინ, ვინ უნდა გაუძლოს იმათ ყბად აღებას. რომ ვფიქრობ, სისხლი მემღვრევა.
- აღვინგ. (მუშადის ბადიღვან) ვერაფრით ვერ მოვაშორე იმ ადგილს, სადაც ცეცხლს აქრობენ.
- ზასტ. ოხ, თქვენა ხართ?
- აღვინგ. თქვენ კი გადარჩით: საჯაროთ სიტყვის თქმასა, ბ-ნო პასტორო!
- ზასტ. ოხ, რომ იცოდეთ, როგორის სიხარულით ვიტყვოდი სიტყვას, ოღონც კი...
- აღვინგ. (ხმა დაბდა) ყველაფერი ჩინებულათ მოხდა. ის თავშესაფარი ბედნიერებას არავის მიანიჭებდა.
- ზასტ. თქვენ აგრე გგონიათ?
- აღვინგ. თქვენ კი არა გგონიათ?
- ზასტ. ასეა თუ ისე, მაინც დიდი უბედურება მოგვივიდა.
- აღვინგ. გულ-დაშშვიდებითა და ღინჯათ ავწონ-დავწონოთ ეს მოვლენა.—თქვენ პასტორს უცდით, ენგსტრანდ?
- ენგსტრ. (დერეფნის კარებთან) ღიახ. მაგრამ მე შემიძლია მოვითმინო.
- აღვინგ. მაშ ჩამოჯექით!
- ენგსტრ. მადლობას მოგახსენებთ. ფეხზედაც არა მიშავს-რა.

- აღვინგ. თქვენ ახლავე გემზე წახვალთ?
- შასტ. დიახ. გემი ერთ საათს შემდეგ გავა.
- აღვინგ. მაშ, თუ ღმერთი გწამთ, ყველა ქალღღებიც წაიღეთ თანა. არ მინდა ვიფიქრო რამ ამ თავშესაფარის შესახებ. უამისოდაც ბევრი საფიქრებელი მაქვს.
- შასტ. ბ-ნო ელენე!
- აღვინგ. რწმუნების ქალღღესაც მალე გამოგიზაენით... როგორც თქვენ გსურდეთ, ისე მოაწყეთ საქმე.
- შასტ. დიდის სიამოვნებით ვიკისრებ ყოველივე მონღობილობას, მაგრამ ანდრეძის ქალღღი ცოტა კი უნდა შეიცვალოს.
- აღვინგ. რასაკვირველია.
- შასტ. ისე უნდა მოვახერხოთ, რომ სოლვიკის მამული აქაურ მრევლს დარჩეს, შემოსავლიანი მამულია. შემნახველ კასაში შენახულ ფულების სარგებლით კი ყოველთვის შეგვიძლია დავეხმაროთ ქალაქის ამა თუ იმ კეთილ დაწესებულებას.
- აღვინგ. ერთის სიტყვით, ისე მოიქცეთ, როგორც თქვენ გენებებოდეთ. ჩემთვის ახლა სულ ერთია.
- ენგსტრ. ჩემი მეზღვაურთათვის მომავალი თავშესაფარიც არ დაგავიწყდეთ, ბატონო პასტორო!
- შასტ. მართლა თქვენ რაღაცასა მთხოვდით. მოითმინეთ, ჯერ კიდევ ვნახოთ.
- ენგსტრ. რაღა უნდა ვნახოთ, თქვე დალოცვილო! ოხ, იესო მაცხოვარო ჩემო!
- შასტ. (აშოკნადათ) ან კი ვინ იცის, დიდხანს ვიქნები ამ საქმეების გამგეთ თუ არა. შეიძლება საზოგადოებამ სულ მთლად ხელი დამაბანინოს. ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, თუ გამოძიება რა გზას დაადგება.
- აღვინგ. რა სიტყვით?
- შასტ. არ ვიცი მეთქი გამოძიება რას დასკვნის.
- ენგსტრ. (მოუახლოვდება) ძალიან ადვილი გასაგებია. იმიტომ რომ აქ, თქვენ წინაშე სდგას იაკობ ენგსტრანდი!

- ზასტ. დიახ, დიახ, მაგრამ...
- ენგსტრ. მაგრამ ისა, რომ იაკობ ენგსტრანდი იმათგანი არ არის, რომლებიც თავისს კეთილის მყოფელთ ივიწყებენ.
- ზასტ. ვსთქვათ რომ აგრეთი ხარ, მაგრამ რა გზით ეშველება საქმეს?
- ენგსტრ. იაკობ ენგსტრანდი მთარველი ანგელოზია, ბ-ნო პასტორო.
- ზასტ. არა, არა, მაგაზე ვერ დაგეთანხმები.
- ენგსტრ. მაინც, ვნახავთ თუ საქმე ჩემებურად არ დამთავრდეს. თუ საქმე გაკირდა, დამნაშავედ ჩემ თავს ვაღიარებ.
- ზასტ. იაკობ! (ხელს მაგრა ჩამოართმევს) დიდი საუნჯე ხარ... მეც მოგეშველები და მალე დაიარსებ თავშესაფარს. არხეინად ბრძანდებოდე.
- ენგსტრ. (უნდა, რომ შადღობა გადაუხადოს, მაგრამ ვერ ხეხებს, ისეა აღელვებული).
- ზასტ. (საგზაო ჩანთას შხარზე გადაიკიდებს). ახლა კი გზას გავუდგეთ. ჩვენ ერთად უიმგზავრებთ!
- ენგსტრ. (სასაღილო ოთახის კარებთან ხმა დაბლათ რეკინას) წამომყე, გოგონა, და შოშიასავით სულ შექრით გამოგკვებამ.
- რეკ. (თავს გადააგდებს) გმადლობთ!.. (შიდის დერეფანში და ჰასტორს ჰალტოს ჩანთასა შეუღის).
- ზასტ. მშვიდობით, ბატონო ელენე. ღმერთმა სული სიმშვიდისა და კანონიერებისა კვლავ დაამყაროს ამ სახლში!
- აღვანგ. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ, ბ-ნო მანდერს! (შიდის შეშახანს ისვენ).
- ენგსტრ. (რეკინასთან ერთდ ჰასტორს ჰალტოს ჩანთასა შეუღის). მშვიდობით, შეილო ჩემო, ხოლო თუ გაგიკირდეს რამე, მიჰმართე მაშინ იაკობ ენგსტრანდს (ხმა დაბლათ) ნავთ-სადგურის ქუჩაზე... ჰმ! (იქვე მიუბრუნდება

აღვინგისა და ოსვალდს) მეზღვეურთა თავშესაფარს კი მე ვუწოდებ „კამერგერ“ აღვინგის სახელს, და თუ ის თავშესაფარი ისე მოვაწყე, როგორც ვფიქრობ, უეჭველად ღირსი იქმნება ცხონებულის კამერგერის სახსენებელისა.

პასტ. ჰმ! ჰმ. წავიდეთ, წავიდეთ, ძვირფასო იაკობ. მშვიდობით, მშვიდობით (იაკობთან ერთად გადის დერჟენის კარებში).

ოსვალდ. (შიდას სტოლთან). ის რომელი სახლის შესახებ ლაპარაკობდა?

აღვინგ. რაღაც თავშესაფარის შესახებ, რომელიც იაკობმა და პასტორმა უნდა დააარსონ.

ოსვალდ. ის ისევე გადაიბუგება, როგორც ეს.

აღვინგ. განა რამ გაფიქრებინა?

ოსვალდ. დაიწვის მეთქი. მამი ჩემის მოსაგონებელი არა უნდა დარჩეს რა ქვეყანაზე. თითონ მე წავუკიდებ ცეცხლსა!

რეგ. (თავზარ დატყუებული შეჭურჭეს).

აღვინგ. ძალიან დიდხანს კი დარჩი ქვევით, ჩემო საბრალო შვილო!

ოსვალდ. (სტოლთან ჩამოჯდება) თქვენ მართალი ხართ!

აღვინგ. დამაცა, შვილო, სახეს გაგიწმენდავ. რად დასველებულხარ ასე? (ხელსახოცით სახეს უწმენდავს).

ოსვალდ. (უგულოდ წინ ისედება) გმადლობ, დედილო!

აღვინგ. ალბად, ლაილალებოდი. არ გეძინება, შვილო?

ოსვალდ. არა, არა. მე სულაც არ მიძინავს ხოლმე, მხოლოდ თავს ვიძინარებ. (ნადგლიანად) სხვა რამ ძილი კი ძალიან ადრე მეწვევა.

აღვინგ. (შეწუხებული) მართლა რომ ავათა ხარ, შე დედა მკვდარო!

რეგ. (ცნობის მოყვარუბათ) განა ბატონი ოსვალდი ავად არის?

ოსვალდ. (მოუთმენლად) დახურეთ ყველა კარებები... ოხ! ეს მომაკვდინებელი შიში!

- აღვინგ. რეგინა, დახურე!
- რეგ. (უკვლა კარებს დახურავს და დერეფნის კარებთან გაჩერდება, ქალბატონი აღვინგისა მანდილს იხდის, ასევე იქცევა რეგინაც).
- აღვინგ. (სკამს ოსვალდთან ახლო მიიდავს და დაჯდება) ახლო კი შენთან ახლო ვარ.
- ოსვალდ. დაჯექ, დედა, რეგინაც ყოველთვის ჩემთან იქნება. გაქირვების დროს ხომ მომეშველები, რეგინა, ხომ?
- რეგ. მე ვერა გამიგია-რა.
- აღვინგ. მოგეხმარება?
- ოსვალდ. დიახ, თუ საჭირო იქნება მეთქი.
- აღვინგ. ოსვალდ, შენ ხომ გყავს დედა, რომელიც ყოველთვის დაგეხმარება!
- ოსვალდ. შენა? (იღიმება) ვერა, დედა, შენ ისე ვერ დამეხმარები, (ხაღვლიანად იცინის) შენა? ხა, ხა, ხა! (დინჯად შესტყპრის, შერე უცხად) რეგინა, (მიჭმარათავს) რატომ შენობით არ მელაპარაკები? რეგინა, რატომ სახელს არ მიძახი?
- რეგ. (ხმა დახვას) არ ვიცი მომცემს თუ არა მაგის ნებას ჩემი ქალბატონი.
- აღვინგ. შენ მალე მოგეცემა მაგისი ნება. მოდი, დაჯექ ჩემთან. (რეგინას მორიდებით სტოლის იქით ჩამოჯდება).
- აღვინგ. ახლო კი, ჩემო საბრალო შეილო, მინდა ჯავრი გულიდან მოგხსნა.
- ოსვალდ. შენა, დედა?
- აღვინგ. ის, რასაც შენ სინილისის ქენჯნას უძახი, რაც შენ სანანულო და საყვედურო გგონია...
- ოსვალდ. ნუ თუ მართლა შეგიძლიან მომარჩინო?
- აღვინგ. დიახ, შემიძლია. ამ ცოტა ხნის წინად შენ ახსენე ზედ-მეტი ძალა სიცოცხლისა და ამ სიტყვებმა ბევრი რამ ამიხსნა, ბევრი რამ გამახსენა ჩემის წარსულიდან.
- ოსვალდ. (თავს აქნევს) არაფრისგან არაფერი მესმის-რა.

- აღვან. აბა შენ მამა უნდა გენახა სიყმაწვილეში, როდესაც სულ ახალ-გაზდა ლეიტენანატი იყო. აი, ვისა ჰქონდა გადაქარბებული ძალა სიცოცხლისა.
- ოსვლ. მე ეგ ძლიერ კარგად ვიცი.
- აღვან. თითქოს მზემ შემოაშუქაო, ისე გაგინათლდებოდა გული მის მნახველს. რამდენი სიცოცხლის ძალა და თავდაუქერლობა იხატებოდა მისს სახეზე.
- ოსვალ. მერე—რა?
- აღვან. და აი ასეთი, სიცოცხლით სავსე ბალღი—იმ დროს სწორედ რომ ბალღი იყო—იძულებული შეიქმნა დასახლებულიყო პატარა მიყრუებულ ქალაქში, სადაც არავითარი სასარგებლო თავ-გასართობი არ მოიპოვებოდა, სადაც ცხოვრების ძარღვი ისე დუნეთა სცემდა, რომ სამსახურის გარეშე იმის ყურადღებას არავითარი კეთილი მისწრაფება არ იპყრობდა, სადაც ვერ ეპოვნა რიგიანი მეგობარი და მარტო ამმსონები და უსაქმურები დასტრიალებდნენ თავსა.
- ოსვალ. დედა, დედა!
- აღვან. და აი მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო...
- ოსვალ. რა უნდა მომხდარიყო?
- აღვან. შენვე არა სთქვი გუშინ, ვინ იცის რა დამემართება, ამ გამოყრუებულ ადგილას რომ დავრჩეო?
- ოსვალ. ნუ თუ შენ გინდა სთქვა, რომ მამაჩემიც...
- აღვან. დიახ, უბედური მამაშენი ვერა პოულობდა ნიადაგს გადაქარბებულ სიცოცხლის ძალთა დასაკმაყოფილებლად, დასაოკებლად. მეც ვერ გავუნათე ცხოვრების გზა...
- ოსვალ. შენცა?
- აღვან. მე მასწავლეს დავემორჩილებოდი რაღაც მოვალეობათა მოთხოვნილებას, მე მრწამდა ამ მოვალეობათა აუცილებლობა და ისედაც ვიქცეოდი. მთელი ჩვენი ცხოვრება შეზღუდული იყო ამ მოვალეობით, ცალკე ჩემი მოვალეობანი და ცალკე იმისი. და მე

- მგონია, რომ საბრალო მამიშენის სიცოცხლე ჩემ ხელში აუტანელი უნდა ყოფილიყო.
- ასკაღ.** რატომ ერთხელ მაინც არ მომწერე ამის შესახებ.
- აღვანტ.** მე მაშინ ჩემს მოვალეობათა ვსთვლიდი ამ საკითხის შესახებ შენთვის, — მისის შვილისათვის — არა მეთქვა-რა.
- ასკაღ.** შენ როგორღა ურიგდებოდი ამგვარ გარემოებას.
- აღვან.** მე მრწამდა, რომ მამაშენი შენს დაბადებამდის უკვე გახრწნილი იყო...
- ასკაღ.** (ყრუ ხმით) ოხ! (წამოდგება და ფანჯარასთან მივა).
- აღვან.** დღითი დღე მარტო ერთ რამეზე ვფიქრობდი. ვფიქრობდი, რომ რეგინაც ისეთივე შვილია ჩემი სახლისა, როგორც შენ, ოსვალდ.
- ასკაღ.** (სწრაფათ მოტრიალდება) რეგინა?
- ტკ.** (შეკრთება და ხმა დაბლა კითხულობს) მე?!
- აღვანტ.** დიახ! ახლა კი ორივემ იცით თქვენი ვინაობა.
- ასკაღ.** რეგინა!
- ტკ.** (თავისთვის) დახეთ თურმე როგორი ყოფილა დედა ჩემი!
- აღვანტ.** დედა შენი, ჩემო რეგინა, ბევრ შემთხვევაში დაუფასებელი დედა-კაცი იყო.
- ტკ.** კი, მაგრამ მაინც ისეთი ყოფილა. განა არა ხანდისხან ვიფიქრებდი ხოლმე... მაშ ნებას მიბოძებთ, ქალბატონო, რომ ახლავე დავსტოვო თქვენი სახლი?
- აღვან.** ნუ თუ მართლა ახლავე გინდა წასვლა, რეგინა?
- ტკ.** დიახ, ამ წუთშივე.
- ასკაღ.** (მივა რეგინასთან) ახლა მიდიხარ? აი, აქ არის შენი ბინა!
- ტკ.** გმადლობთ, ბ-ნო ალვინგ! უკაცრავათ, შემიძლია ახლა ოსვალდიც დევინახოთ, მაგრამ ჩემი ოცნება მარტო ამას როდი ელამუნებოდა.
- აღვანტ.** მე, მე გიმაღავდი ყველაფერს, რეგინა!
- ტკ.** აბა რა სასიამოვნოა მწარე მოგონებათა ხშირი

გახსენება! რა კი გავიგე, რომ ოსვალდი ასე ავით არის და ჩვენი შეუღლებაც შეუძლებელია—აღარ შემიძლია აქ, ამ მიყრუებულ ადგილას დარჩენა. მე სრულებითაც არა მსურს თავი ამოვირჩიო, ან ავითმყოფებს ულოლიაყო.

ოსვალ. თუნდაც ის ავითმყოფი ისეთი მახლობელი იყოს შენი, როგორც მე ვარ?

რეკ. დიახ, თუნდაც! ღარიბმა გასათხოვარმა ქალმა უნდა ისარგებლოს თავის სინორჩით, თორემ? დამთქნარებასაც ვერ მოასწრობს, რომ უკვე გაირიყება. მეცა მფლობენ გადაქარბებულნი ძალნი სიცოცხლისა, ჩემო ქალბატონო!

აღვიანგ. დიახ, საუბედუროთ. ჭკვიანათ მაინც ნოიქეცი, ჩემო რეგინა!

რეკ. მოსახლომი უნდა მოხდეს! ოსვალდი თუ მამას დაემსგავსა, მე კიდევ დედის თვისებანი გამომყოლია! ნება მიბოძეთ გკითხოთ, ქალბატონო, იცის თუ არა პასტორმა ჩემი ვინაობა?

აღვიანგ. პასტორ მანდერსმა ყველაფერი იცის.

რეკ. (მანდილს სჩქარად ხელს წამოაფუტებს) მაშ გავეშურები გემზე. პასტორი კეთილი კაცია, იმას აღამიანი ყოველთვის დაიყოლიებს. გარდა ამისა მეც ისეთივე უფლება მაქვს იმ ფულის მიღებისა, როგორც იმ უმსგავს ღურგალს!

აღვიანგ. ფულებს მეც მოგცემ, რეგინა.

რეკ. (ბოროტის თვალთ უყურებს) თქვენ, ქალბატონო, შეგეძლოთ მოგეცათ ჩემთვის ისეთი აღზრდა, როგორც შეეფერება დიდებულის კაცის ქალს, და ის უფრო სესარგებლო იქნებოდა ჩემთვის. (თავს უკან გადაიგდებს) მაგრამ ახლა ჩემთვის სულ ერთია. (შერე სიბრაზით გადახედავს შამპანიურის ბოთლებს) შეიძლება მეც ოდესმე დიდებულებთან ერთად მომიხდეს შამპანიურის სმა. დიახ, მომიხდება!..

- აღვინგ.** თუ ოდესმე მოგენატროს მშობლიური სახლი, ისევ ჩემთან დაბრუნდი, ჩემო რეგინა!
- რკგ.** დიდ მადლობას მოგახსენებ, ჩემო ქალბატონო! მე უკან აღარ დავბრუნდები. პასტორი მანდერსი შემივრდომებს ფრთეთა ქვეშე თვისთა, ხოლო თუ გამიჭირდა, მე ვიცი ისეთი სახლი, რომელიც უფრო სიხარულით მიმიღებს.
- აღვინგ.** განა რომელი სახლია?
- რკგ.** კამერგერ ალვინგის თავ-შესაფარი, ჩემი მამობილის სასტუმრო.
- აღვინგ.** ახლა კი ვგრძნობ, რომ დაიღუპები.
- რკგ.** თქვენ დარდი ნუ გაქვთ! (თავს უკრავს და ღრეფნის კარებით გადის).
- ოსვალ.** (დაჯდება ფანჯარასთან და ახედება) წავიდა?
- აღვინგ.** ჰო.
- ოსვალ.** (თავისთვის ბუტბუტებს) როგორც ვატყობ, ცუდი საქმე მოგვივიდა.
- აღვინგ.** (შივა შვილთან, მხრებზე ხელს დაადებს) ნუ თუ აგრე ძრიელ შეგაწუხა ამ ამბავმა, ჩემო დამტირებელო!
- ოსვალ.** (სახეს დადისკენ მიიბრუნებს) რას მელაპარაკებოდი მამიჩემის შესახებ?
- აღვინგ.** იქნება ჩემმა სიტყვებმა შენზე ცუდათ იმოქმედეს?
- ოსვალ.** რა სათქმელია! მართალია ცოტა კი გამაკვირვებს, მაგრამ ჩემთვის სულ ერთია!
- აღვინგ.** (ხელს მოაშორებს) როგორ? განა შენთვის სულ ერთია, რომ მამაშენი ენით აუწერელი უბედური იყო?
- ოსვალ.** რასაკვირველია, მებრალებს ისე, როგორც ყოველი უბედური ადამიანი.
- აღვინგ.** როგორ? ნუ თუ მამა მეტათ არ უნდა გიყვარდეს?
- ოსვალ.** (შოუთმუნდათ) მამა, მამა! მე ხომ იმას არც კი ვიცნობდი. მახსოვს მხოლოდ, რომ ერთხელ ისე დამათრო თუთუნით, რომ პირღებინებით კინაღამ მოვკვდი.

- აღვინგ.** თუნდაც ვგრე რომ ექნა, ნუ თუ შეიღს მამა არ უნდა გიყვარდეს? საზარელია, საზარელი!
- ოსვალ.** თუ კი ბავშვს მამა თვალითაც არ უნახავს, თუ კი სიკეთე არა ახსოვს-რა, რასაკვირველია, არ ეყვარება. მიკვირს, რომ შენ, განათლებულ და მოწინავე დედაკაცს, რაღაცა ზღაპრები გრწამს.
- აღვინგ.** ნუ თუ შენა გგონია, რომ ეს მარტო ზღაპრებია, ცრუ-მორწმუნებაა?
- ოსვალ.** შენვე ძალიან კარგათ იცი, დედილო, რომ მშობელთა და შობილთა საურთიერთო მოვალეობანი გადაქარბებული, გაზვიადებული ჩვეულებაა, ერთი იმ ჩვეულებათაგანი, რომლებიც ასე აბრმავებენ ქვეყანას!
- აღვინგ.** (შეძრწუნებული) იქნება მოჩვენებანიც არიან?!
- ოსვალ.** (ბოლთასა სტუმს) დიახ, შეგიძლია მოჩვენებანიც დაარქვა.
- აღვინგ.** (გატაცებით) ოსვალდ! მაშ შეიძლება მეც არ გიყვარდე!
- ოსვალ.** შენ ხომ გიცნობ მაინც.
- აღვინგ.** დიახ, მიცნობ, მაგრამ განა მარტო ეგა კმარა?
- ოსვალ.** ვიცი რომ შენ ძალზე გიყვარვარ და მეც მაღლობა უნდა გადაგიხადო ამ სიყვარულისთვის. გარდა ამისა ახლა, როდესაც მე ავათა ვარ, შენ შეგიძლიან დიდი, ძალიან დიდი სარგებლობა მომიტანო.
- აღვინგ.** რასაკვირველია! და ვმადლობ კიდევ მემომქმედსა, რომ შენ ავათა ხარ, რის გამო სახლში დამიბრუნდი. ვგრძნობ, რომ შენ მე არ მეკუთვნი, მე არ გიყვარვარ. მე ჯერ კიდევ შენი სიყვარული მაქვს დასამსახურებელი.
- ოსვალ.** (შოთმუნჯათ) კარგი, კარგი, კარგი! ეგ მარტო ცარიელი სიტყვებია! შენ უნდა გახსოვდეს, რომ მე ავათმყოფი კაცი ვარ და ახლა მარტო ჩემ თავზე უნდა ვიფიქრო.

- აღვინგ.** აღვიქურვები, შვილო, მოთმინებით და აღარას მოგთხოვ.
- ოსვალ.** ხომ იმხიარულებ კიდევ, დედილო!
- აღვინგ.** (შიუასწაფდება) ვიმხიარულებ კიდევ, ჩემო საყვარელო ბიჭუნა. ხომ გადაგავიწყე ი რაღაც სინიდისის ქეჯნა იყო. ხომ აღარ უსაყვედურებ შენ თავს? მითხარ, გენაცვა!
- ოსვალ.** მართალია, მაგრამ შიშისაგან ვინ დამიხსნის?
- აღვინგ.** შიშისაგან?!
- ოსვალ.** (დადის) მარტო რეგინას შეეძლო ჩემი გამოხსნა.
- აღვინგ.** მე არ მესმის რა დამოკიდებულებაა რეგინასა და შიშს შორის?
- ოსვალ.** დიდი ხანი გავიდა, დედი!
- აღვინგ.** უკვე განთიადია. (შუშასანდში გაიხედავს) აგერ აღიონი მთის იწვერვალებს დაადგა, მშვენიერი დღე თენდება. მალე მზესაც ვიხილავთ, ჩემო ოსვალდ.
- ოსვალ.** ოხ, როგორი მოხარული ვარ! ოხ ჯერ რამდენი რამ არის ქვეყნათ, რომლებიც მე მახარებენ, რომლის გულისათვისაც ღირს სიცოცხლე, დღეგრძელობა.
- აღვინგ.** ოღონდაც!
- ოსვალ.** თუნდაც მუშაობა რომ ვეღარ შევძლო, მაინც...
- აღვინგ.** გულს ნუ გაიტეხ, ჩემო სიცოცხლე, მუშაობასაც მალე დაიწყებ, რადგანაც ამიერიდგან შავი ფიქრები აღარ შეგაწუხებენ.
- ოსვალ.** მაღლობელი ვარ, დედილო, რომ ფანტაზიები თავიდგან მომაშორე, თუ კი მეც შევძელ მათი დაძლევა. (დივანზე ჩამოჯდება) ახლა კი ტკბილათ ვიმუსაიფოთ, დედა ჩემო!
- აღვინგ.** ვიმუსაიფოთ (დავანთან სვარძელს მიიტანს და შეიძის ახლა დაჯდება).
- ოსვალ.** საცაა მზეც ამოვა და მაშინ კი ყველაფერს გაიგებ... მაშინ შიშიც თავს დამანებებს.

- აღვინგ.** რას გავიგებ?
- ოსკად.** (უუჩს არ უგდებს) დედა, გუშინ სალამოთი მითხარი, რომ ქვეყნათ ისეთი არა იქნება-რა, რომ შენის გულისათვის არ ჩავიდინოვო.
- აღვინგ.** მართალია, გითხარი...
- ოსკად.** დღესაც მზათა ხარ გაიმეორო შენი სიტყვები?
- აღვინგ.** განა ექვი გაქვს. შენ ხომ იცი, რომ მარტო შენით ვცოცხალვარ!
- ოსკად.** მაშ ახლა კი ყველაფერს გაიმბობ. მე ვიცი, რომ მაგარი ხასიათის აღამიანი ხარ. შენ უნდა მშვიდათ იჯდე და რასაც გეტყვი, ყური დაუგდო.
- აღვინგ.** განა ისეთი უცნაური რამ უნდა მითხრა!
- ოსკად.** გესმის, ყვირილი არ დაიწყო! სიტყვას მაძლევ, დედა, რომ მშვიდათ დამიგდებ. ყურსა?
- აღვინგ.** სიტყვას გაძლევ, მხოლოდ სთქვი მალე შენი სათქმელი.
- ოსკად.** მაშ, იცოდე, რომ ის დაღლილობ... ის, რომ მე შრომა და ფიქრი აღარ შემიძლია—ავადმყოფობა არ არის.
- აღვინგ.** მაშ ღითი ხარ ავად?
- ოსკად.** ავადმყოფობა, რომელიც მე შთამოწავლობიდან გამომყვა (უჩვენებს შებღზე და საიდუმლო ხმით უმატებს) აი, აქ არის დაბუდებული.
- აღვინგ.** (თითქმას ჩუჩუნდით). არა, ოსვალდ, ეგ შეუძლებელია! არა, არა!
- ოსკად.** ნუ ყვირი. ჩემთვის აუტანელა ყვირილი, დიან, ეს ავადმყოფობა ჩემშივე ზის და სულ განაბული დროს უცდის. ყოველ საათში, ყოველ წუთში მოველი, რომ...
- აღვინგ.** ვაიმე, უბედურსა!
- ოსკად.** იყუჩე!... დიან, ასეთია ჩემი ყოფნა!
- აღვინგ.** ... არა, ოსვალდ, ეგ წარმოუდგენელია, ეგ შეუძლებელია!

- ოსვალ.** ჰმ! სამზღვარ გარედ რომ ვიყავ, პირველად იქ მო-
 მიარა, მაგრამ მალე ისევ დავუკვირდი, ხოლო რო-
 დესაც შევიტყე, როს მე სიგიჟით ვყოფილვარ ავად,
 ისეთმა შიშის ზარმა ამიტანა, რომ მაშინვე სახლის-
 კენ, შენკენ გამოვწიე.
- აღვანტ.** აი, თურმე რა ყოფილა შენი შიშის მიზეზი!...
- ოსვალ.** ოხ, რომ იცოდე რა საძაგელი, რა ამადელვებელი
 მდგომარეობაა ნეტა სასიკვდილო ავადყოფობა
 მაინც იყოს! მე სიკვდილისა არ მეშინიან, თუმცა
 კი სიცოცხლეც მწყურია!...
- აღვანტ.** შენ დიდ ხანს, დიდ-ხანს უნდა იცოცხლო, ჩემო
 ოსვალდ!
- ოსვალ.** ოხ, რა საზიზღრობა, რა უკიდურესობაა! უნდა ისევ
 ძუძუ მწოვარა ბავშვად გადაიქცე, სხვამ გაჰამოს,
 სხვამ გასვას. არა, არა მე ვერ აგიწერ იმ უბედურ
 მდგომარეობას!
- აღვანტ.** განა ძუძუ მწოვარა ბავშს დედა არა ჰყავს, რომ
 მოუაროს?
- ოსვალ.** (წამოხტება) არასოდეს! მე სწორეთ ვგ მაშინებს,
 რომ ოდესმე ჩავეგდები ლოგინათ და რამდენიმე
 წელიწადი საპყრათ ვიდები. იქნება ლოგინში დავ-
 ბერდე კიდევ, რადგანაც, როგორც ექიმმა სთქვა,
 ამგვარ ყოფაში კაცი თურმე გვიანა კვდება. ვინ
 იცის შენ ჩემზე ადრე მოკვდე კიდევ (დუღის სა-
 ვარძელში ჯდება). იცი, რა უწოდა ექიმმა ამ ავთ-
 მყოფობას? ტვინის გალაცება, თუ რაღაც ამგვა-
 რი... (ხაღვლიანის დიმილით) მე ეს სახელ-წოდება
 ძალიან მომწონს, როდესაც ვფიქრობ ხოლმე, რა-
 ლაც ალისფერი ხავერდის მინაგვარი სამოსელი მე-
 ლანდება, რომლის ხელის გადასმაც კაცს იამება.
- აღვანტ.** (ევირის) ოსვალდ, ოსვალდ?
- ოსვალ.** (წამოხტება და ოთახში სიარულს დაიწყებს) შენ კი წა-
 მართვი რეგინა, ის რომ ჩემთან ყოფილიყო, უე-
 ქველათ დამინსნიდა.

- აღვან. (მიუხედავად) რა გინდა სთქვა მაგით, ჩემო თვა-
ლის ჩინო, განა დედაშენი კი გაექცევა შენ შვე-
ლას; განა ისეთი რამ იქნება ქვეყანაზე, რომ დე-
დაშენმა შენის გულისათვის არ იტვირთოს?
- ოსვალ. როდესაც განვიკურნე პირველის სიგიჟისაგან, ექიმ-
მა მოთხრა, თუ კიდევ გაგიმეორდა—ხოლო რომ
გამეორდება ეს უეჭველიაო—შენი მორჩენა აღარ
შეიძლებაო.
- აღვან. პირიდან როგორ ამოუშვა მაგისთანა სიტყვები.
- ოსვალ. ძალათ ვათქმევინე. ვუთხარი ათასი საქმეები მაქვს,
ათასგვარი განკარგულება უნდა მოვახდინო მეთქი.
(ეშმაკურათ იცინის) და არც თუ ტყუილი მითქვამს!
(ჟილეტის ჯიბიდან ჰატარა კაღაფს ამოიღებს) დედა,
ამასა ხედავ?
- აღვან. რა არის, შეილო?
- ოსვალ. ბანგის ფხენილი.
- აღვან. (ძწწოლით შეჭკურებს) ოსვალდ, ჩემო ოსვალდ!
- ოსვალ. ამაში თორმეტი აბია!
- აღვან. (კაღაფს მივარდება) მომეცი, მომეცი ეგ კოლოფი,
ოსვალდ!
- ოსვალ. ჯერ დრო არ არის, დედილო! (კაღაფს ისევ ჯი-
ბეში იღებს).
- აღვან. ჯავრით მოვკვდები.
- ოსვალ. არა, დედილო, შენ უნდა იცოცხლო. რეგინა რომ
ჩემთან ყოფილიყო, გაქირვების დროს უთუოთ და-
მიხსნიდა.
- აღვან. არასოდეს!
- ოსვალ. თუ კი ის უბედურება დამატყდებოდა თავზე და
დამინახავდა ძუძუმწოვარა ბავშვივით უმწეოს, უნუ-
გეშოს, უიმედო ავათმყოფს, როგორ არ გამომი-
წვდიდა ხელს საშველად?
- აღვან. რეგინა თავისს დღეშიაც ვერ გაჰხედავდა...
- ოსვალ. არა, რეგინა ისეთი ქარაფშუტა არსება იყო, რომ

ჩემისთანა ავათმყოფის მოვლა მალე მობეზრდებოდა და...

აღვინგ. მაშ მადლობა ღმერთს, რომ ის ჩემს სახლში აღარ არის!

ოსკაღ. მაშ ახლა შენ, შენ, უნდა გამომიწოდო, დედა ჩემო, ხელი მოწყალებისა.

აღვინგ. მე?!

ოსკაღ. ვინ უფროა ჩემი გულის შემატკივარი?

აღვინგ. მე, დედა შენი!

ოსკაღ. კიდევ იმიტომ უნდა დამიხსნა.

აღვინგ. მე, რომელმაც სიცოცხლე მოგანიჭე?

ოსკაღ. როდისა გთხოვე სიცოცხლე მომანიჭე-მეთქი. ან როგორი სიცოცხლე მომეცი!? მე არა მსურს იგი... უკანვე ინებე!

აღვინგ. მიშველეო, მიშველეთ! (დერეფანში გავრდება).

ოსკაღ. (უკან დადევნება) ნუ მშორდები, სად მიხვალ?

აღვინგ. (დერეფანიდან) მინდა ექიმს დავუძახო. გამიშვი, ოსვალდ.

ოსკაღ. (დერეფანში) ვერც შენ წახვალ, და ვერც სხვა ვინ-მე შემოვა აქ! (კარებს დაჭკეტავს)

აღვინგ. (ისევ შემოდის) ოსვალდ, ოსვალდ, ჩემო უბედურო პირმშო!

ოსკაღ. (შემოჭყეება) განა შენ დედაშვილური გული გიდეგს მკერდში? რატომ არ გსურს, დამიხსნა მომავალის საშინელებისაგან?

აღვინგ. აჰა ჩემი ხელი!

ოსკაღ. მაშ თანახმა ხარ?

აღვინგ. როცა საჭიროება მოითხოვს... მაგრამ არა. ეგ ყოველად შეუძლებელია! შენ მორჩები...

ოსკაღ. იმედიც კარგი საქონელია. მაშ ვიცხოვროთ ჯერ-ჯერობით. მადლობელი ვარ, დედილო, მადლობელი! (ოსკაღდი საკარძელში ჯდება, რამეღიდ აღვინგისამ დივანთან მასწია, თუნდება. ღამთა, ისევ ანთია)

- აღვინგ. (ფრთხილათ მაუახლოვდება) დამშვიდდი, შვილო?!
- ოსვალ. დიახ.
- აღვინგ. (დაიხრება სავარძელზე) ეს სულ შენი ოცნების ბრა-
ლია, ოსვალდ. შენი თანტაზიის ნაყოფია და სხვა
არაფერი! შენ ველარ გაუძელ იმ მღელვარებას,
რომელიც ამ ბოლო დროს განიცადე, და სისუსტემ
მოგიარა. აი, დაისვენებ დედიშენის სახლში, ჩემო
ძვირფასო ბიჭუნა, და მორჩები. ყოველივე შენ მო-
თხოვნილებას დავაკმაყოფილებ, ისე როგორც პა-
ტარაობისას გილოლიავებდი ხოლმე. ხედავ, ჩემო
სიცოცხლე, რა მალე დამშვიდდი? ავად-მყოფობამ
რა მალე გაგიარა? მე კი არ ვიცოდი! მალე ლა-
მაზი ღღეც გამეფდება, ცხრა თვალა მზე უხვათ
გამოგზავნის თავის სხივებს და შენი სამშობლოს
სიტუირფე-სიდიადე თვალწინ გაგეშლება! (მიდის
სტოლთან და სანთელს აქრბს. შეივარები და მთის
მწვერვალები სცენის სიღრმეში მზის სხივებით იქარ-
გებან).
- ოსვალ. (სცენის სიღრმისკენ ზურგ შექცეული გუნძრეულად ზის
სავარძელში, მერე მოულოდნელათ წამოიძახებს) დედი-
ლო, მომეცი მზე.
- აღვინგ. (სტოლთან სდგას და განცვიფრებით შეჰყურებს) რა
სთქვი?
- ოსვალ. (ურუთ, თათქმის ჩურჩულით იმეორებს) მზე, მზე მინ-
და, მომეცი მზე.
- აღვინგ. (მივარდება) ოსვალდ, რა მოგდის?
- ოსვალ. (სავარძელში იკრუნჩხება. თითოეული კუნთი უსუსტდება.
სახე მძინე ყოველგვარ გამომეტყველებასა ჰკარგავს და
თვალებით უზრდელ გაიციქრება სადაც შიქს).
- აღვინგ. (თავზარ დატემული კანკალებს) რა ვქნა, რა მოგდის?
(ევირის) ოსვალდ, ოსვალდ, რა მოგდის? (დაეცემა
მუხლებზე და ახვდრებს) ოსვალდ, ოსვალდ, დამინახე,
შვილო, ველარა მცნობ?

- ოსვალ. (ლუდლუღებს წინანდებურად) მზე... მინდა მზე!
 ალვანგ. (სასწარვეთილებით წამოსტეპა, ორივე ხელებს თმაში
 იტაცებს და უვირის) ამის ატანა კი აღარ შეიძლება!
 (მერე გამოსტერებული ლუდლუღებს) არა, არ შეიძლება-
 მეთქი ამის ატანა. ოხ, ოხ! (უცრად მთავრებს) რა
 უყო საწამლავი? (მკერდზე ხელს აჩქარებით უფათურებს)
 აგერა! (ერთი ნაბიჯით უკან დადგება და უვირის) არა,
 არა, არასოდეს!.. ჰოო!!... არა, არა! (ერთი ნაბი-
 ჯით კიდევ უკან გადადგება, თმებში ხელებს იტაცებს და
 გამოუთქმელის ძრწოლითა და შიშით შეჭყურებს თავის
 საუვარელ შვილს).
 ოსვალ. (წინანდებურად მკუნტულა სავარძელში და ლუდლუღებს).
 მომეცით მზე... მზეი!...

(ფარდა)

თა კვალამბე.

ბლესი კაცი

ვალტერ ფონ-ბოლენისა

წიგნი მესამე

15

ჩამოსული მუშები მკას შეუდგნენ. ყანა, სადაც გალბენაუელი გლეხები მუშაობდნენ, ყაზარმებზედ ძალიან დაშორებული იყო; გუსტავმა განკარგულება მოახდინა — სადილი ყანაში ეზიდნათ, რომ მუშები ბევრს არ მოცდენილიყვნენ. სადილის მოსატანად ჩვეულებრივ ერთ-ერთ გოგოსა ჰგზავნიდნენ ხოლმე. დღეს სადილისთვის ერნესტინა უნდა წასულიყო.

მახლობელ კალანჩაზედ საათმა თორმეტი რომ ჩამოჰკრა, მუშებმა მკას თავი დაანებეს. ყველამ მახლობელ არხში ადგილი მოიძებნა და მოსვენებას მიეცა, — ვაჟებს თავიანთი „კურტკები“ ამოედოთ თავ-ქვეშ და მარიამობისთვის მზის სხივებისაგან დასაფარათ სახეზედ ქუდები დაეწყოთ, ქალებს თავებზედ ფერად-ფერადი თავსახვევები მოეხვიათ და მკლავები და კანკები კი დაეკარწახებინათ. ასე, ამგვარად, მუშები შუა დღის მზის სხივების ქვეშ იწვნენ და სადილს მოუთმენლად ელოდნენ.

ლაპარაკი არავის არ უნდოდა. მეტის მეტი დაღლილობით ყველას ქანცი გასწყვეტოდა და ძილი ეპარებოდა. ადვილი ხომ არ არის გათენების ოთხი საათიდან შუა დღემდინ მკა, ჰურის ხელეურებად შეკვრა და მერე ძნებად დაწყობა?

გეშკე სხვებთან ერთად არხში არ იწვა; ის შეუმჩნევლად განშორდა ამხანაგებს და სანამ მუშებს თვალიდან მიეფარებოდა, დინჯის ნაბიჯით მიდიოდა, მაგრამ, გაშორდა თუ

არა ცოტას, ფეხი აუჩქარა და დაბარებულსავეთ ყაზარმისაკენ მოუსვა.

ცოტა ხნის შემდეგ მომავალ ქალს მოჰკრა თვალი—ეს ერნესტინა იყო, რომელსაც ორთავე ხელში ყურბანი კალათები ეჭირა და ღინჯის ნაბიჯით მინდვრისკენ მიდიოდა. გეშქემ სიხარულით შეჰკვივლა და ნაცნობი ბილიკით ერნესტინას მისაგებებლად გაიქცა.

ერნესტინამ მოჰკრა თუ არა მიმავალ წვეროსანს თვალი, კალათები ძირს დაუშვა, ღონიერი შემოიყარა და ლოდინი დაუწყა. როგორც ეტყობოდა, ქალს სრულებით არ შეეშინდა ვაჟისა. პირიქით, ისე გულიანათ უღიმოდა გეშქეს, რომ მშვენიერი ბროლის კბილები მთლათ უჩანდა. გეშქე მიუახლოვდა თუ არა, ქალს ხელი დასტაცა, გადააბრუნ-გადმოაბრუნა და შიგ ტუჩებში ჩაჰკოცნა; ერნესტინას არ გაუკვირდა ამ გვარი საქციელი.

ქალმა წითელი თავმოსახვევი გაისწორა თავზედ და გამოუცხადა—კალათები ეხლა შენ წამოიღე მე დავიღალე კიდევცაო. რასაკვირველია, გეშქე ამის უარს ვერ ეტყოდა, თუმცა ძვირად მისცემდა ოღონდ ხელები თავისუფალი დარჩომოდა.

ორთავენი დაიძრნენ, ერნესტინა ღინჯის ნაბიჯით წინ მიდიოდა.

კარლი თვალითა სჯამდა ქალის სხეულს. იმას რა ენადღებოდა, რომ ქალს შიშველა ფეხები მთლათ მტვერში ჰქონდა მოსვრილი და კაბასაც მინდვრის მუშაობის ნიშნები დასდებოდა? ამ ქერქ ქვეშ გეშქეს ქალი ელანდებოდა და როგორიც იყო ეს ქალი. იმასაც სწორედ ისეთი უნდოდა. ქაღაფშუტა გეშქემ მბრძანებელი იპოვნა.

გალბენაუშიც ერნესტინასთვის დარჩა; საქსონიაშიც იმის გულისთვის წამოეთრია; მარტო ამ გოგოს გულისთვის დაჰყო აპდენს ხანს ერთგვარ სამუშაოზედ.

პატარა ერნესტინას ჩინებულად ესმოდა რა ძალაცა ჰქონდა ამ კაცზედ. მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ ჩვიდმეტი წლისა

იყო, მაინც ამოდენა ვაჟკაცის ხელში დაქერას ახერხებდა. გეშქეს აქნობამდის ვერ მიეღწია თავის მიზნისთვის.

ერნესტინა გონებას არასოდეს არა ჰკარგავდა. ესეც რომ არა ყოფილიყო, გოგოს თავმოყვარეობა და საკუთარი თავის პატივისცემა არ აკლდა, რაც ყველა სოფლის გოგოს ღირსებას არ შეადგენს ხოლმე. ტონისავით პირველ შეხვედრილს რომ გადავარდნობდა კისერზედ, ამას არაოდეს არ იკადრებდა! მართალია ჭეშქე ძალიან მოსწონდა, მაგრამ ეს გრძნობა მარტო კეთილი, მეგობრული განწყობილებით იხატებოდა. იმას, სხვა თავის ხნის გოგოებთან, ბიჭური ხასიათი შერჩენოდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, გეშქეს არც მუდარა და არც ხვეწნა არა სჭირდა და ერნესტინა ჯერჯერობით მაინც კლდესავით მაგრა იდგა.

ასე მიდიოდნენ მინდვრის ბილიკით. დრო გამოშვებით ერნესტინა სიცილით მიუბრუნდებოდა ხოლმე. ქალს ძალიან მოსწონდა, რომ უკან მძიმე კალათებით გეშქე ფეხებს ძლივს მოაბიჯებდა.

ერნესტინამ ყანაში თავთავი მოჰგლიჯა და იმდენი უღიტინა საცოდავ გეშქეს ცხვირში, სანამ ხვითქ გადადენილმა კარლმა ცხვირი არ დააცემინა. სანამ ის კალათებს დაუშვებდა ძირსა, ერნესტინა ათს ნაბიჯზედ გაუხტა კიდევ. საშინლათ ცხელოდა და გეშქეს არ უნდოდა ფეხ მარდ გოგოს გამოსდგომოდა.

გეშქეს თუმცა ეს არ მოსწონდა, ერნესტინას მაინც არა შეატყობინა—რა და სცდილობდა როგორმე ლაპარაკი გაეხა გოგოსთან; მაგრამ ყოველი სიტყვის პასუხად ქალი მხოლოდ იცინოდა. ნახე რა ეშმაკია! დაიგულეებდა თუ არა გეშქე ქალს თავის ხელში, ის თევზსავით გაუხლტებოდა ხოლმე ხელიდან. ეს მეტის მეტი იყო გამარჯვებებს მიჩვეულ გეშქესათვის!

გეშქე რამდენი ხანია ეხვეწებოდა—კვირა დღეს გადერბაუმში წამომყე საცეკვაოთაო. ჩვენ რომ იქ ვიცეკვოთ, ვითომ რა იქნება ამაში საძრახისი?! გეშქე სცდილობდა ამ გვაბრი წინადადებანი ვითომ და გულუბრიყვილოთ მიეცა ხოლმე.

მაგრამ ერნესტინას მოტყუილება აგრე ადვილი არ იყო. ცეკვა იმასაც უყვარდა, მაგრამ ისიც კარგად იცოდა, რომ ვაჟებს მარტო ეს ვერ დააკმაყოფილებდა.

დღესაც ტყუილათ ხარჯავდა ამდენ სიტყვებს, ტყუილათ აქებდა იქაურ იატაკს, მუსიკას, სასმელებს და ათას რაგინდარას. ქალი არც ჰოს და არც არას არ ეუბნებოდა; ის მხოლოდ ხითხითებდა ჩუმათ და რაღაცა სიმღერას ღიღინებდა.

ბიქს ბრაზი ყელში ეჩრებოდა. ის მზად იყო ცოცხლად გადაეყლაპა გოგო, მაგრამ რა ექნა, რომ ასე კარგი იყო ეს დასაქცევი?

იქვე მახლობლად ჩალის გრაფა იდგა, რომელიც ამ ვაკე ადგილზედ შორიდანვე მოსჩანდა. მოჰკრა თუ არა გეშკემ დაგროვებულ ჩალას თვალი, იმ წუთსვე ერთმა აზრმა გაუელვა თავში.

კარლი გაჩერდა, კალათები ძირს დაუშვა და ჩრდილში დასვენების სურვილი გამოაცხადა. სადილის მიტანა რა გვეჩქარება—მუშები ხომ არ გაიქცევიან, იქ არ დაგვხვდებიანო?

ქალი დასთანხმდა და მალე ორთავემ ჩალის ჩრდილს შეაფარეს თავი. გეშკემ კალათები ძირს დაუშვა და წამოიძახა:

— ოჰ, რა კარგია აქა, გოგო!

მერე მოჰხვია გოგოს ხელები და რამდენიც უნდოდა, იმდენი ჰკოცნა.

პირველად ქალი მარტო იცინოდა და ადვილად ნებდებოდა, მაგრამ ბოლოს წინააღმდეგობა დაუწყო. ეგ საძაგელი წვერი უნდა მოიპარსო, რა არის სულ ერთიანად დამჩხვლიტე ლოყებიო.

— მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე ეგ აგისრულო, ჩემო ერნესტინავ, — ეუბნებოდა კოცნითა და ლოშნით გეშკემ, — მაგრამ ამის სანაცვლოთ შენც უნდა ამისრულო თხოვნა.

— რა გინდა?

— ეგ შენც კარგად იცი!...

— უუ! რა საძაგელი კაცი ხარ!

-- თუ კი მიყვარხარ, მაშ, რა ვქნა?

-- დამანებე თავი!

-- აქ ხომ ვერავინ დაგვინახავს, ერნესტინა!

მაგრამ ქალი მკაცრი გადახედვით უფრო იგერებდა გემკეს, ვიდრე ხელებით, და ეს ღონიერი ბიჭიც ამ პაწაწკინა გოგოს ვერაფერს აკლებდა. ვაჟი იძულებული იყო ქალისთვის თავი დაენებებინა.

ერნესტინამ ვაჟი მასხარათ აიგდო. ამან ხომ ცივი წყალი გადასხა გეშკეს ვნებათა ღელვას.

ბოლოს იმედ გადაწყვეტილსავეთ ვაჟი პირქვე დაეცა, თითქო აღარაფრის დანახვა აღარ უნდაო.

გოგო გაშოთილ გეშკეს თავს დასდგომოდა და ეხვეწებოდა, სულელობას თავი დაანებე, ადე, წავიდეთ, მუშებს გაუკვირდებათ ასე რათ დაიგვიანესო?

-- მე იქ დაბრუნებას აღარ ვაპირებ! წავალ და შენ გულცივობას სადმე გადავეკარგებო, მიუ,ო გეშკემ—და ისე მოიკატუნა თავი, რომ ხმაშიც კი უზომო დარღისა და ვარამის ნიშნები გამოჰხატა.

ქალმა თავით ჩაუჩოქა და თმაში თითები შეუყო. გემკემ წითელი—მზე მოკიდებული სახე ქალისკენ მოიბრუნა, მაგრამ ჩაიკრა ერნესტინა გულში და შეჭფიცა:

-- თუ სურვილს არ ამისრულებ, ჩემ თავს უსათუოთ რამეს აუტეხო.

-- რა გინდა ჩემგან?—ჩუმის ხმით დაეკითხა ქალი, როცა თითქმის ხელში ჰყავდა კიდევ გეშკეს.

-- მაგისთანა სულელურ კითხვას კვლავ ნუღარ მომცემ, ჩემო ძვირფასო!—ტკბილათ ჩასჩურჩულა გეშკემ ყურში.

ერნესტინამ თუმცა ცოტა კიდევ გაუწია წინააღმდეგობა, ბოლოს კი მაინც დაგროვილ ჩალის ჩრდილში წამოიწვა..

* * *

ჩამოსულ მუშებ შორის ხშირათ ჩხუბი და უსიამოვნება ხდებოდა, მაგრამ სიყვარული და იქნეულობაც ხშირათ იჩენ-

და ხოლმე მათში თავსა. გუსტავი, როგორც ზედამხედველი, ვერაფერს ვერ ამჩნევდა. თუ ვინმე შეიყვარებდა რომელსამე გოგოს, ან გოგო ვაჟსა, ყოველ ღონესა ხმარობდნენ, რომ გუსტავს ეს ამბავი არ გაეგო.

პოლონელის გაქცევის შემდეგ სამი ვაჟაკი დარჩა მამულში და ეს სამი როგორღაც რიგდებოდნენ ერთმანეთში. გეშეკე ისე გამოიჩინა იმათში თავი, რომ მეტოქეობას ვერავინ უწევდა. მეჯინიბეთ ნამყოფი გეშეკე კეთილი გულისა და პატიოსანი ბიჭი იყო. გოგოები მასხარათ ივდებდნენ და ასისიანებდნენ. იმათ ძალიან მოსწონდათ, როცა გეშეკე ჯავრობდა და სიბრაზისაგან ქარხლდებოდა ხოლმე. მქედლის ნაშეგირდალი ფუმფაკი მაღალი ტანისა და დათესავით ღონიერი, მაგრამ ჩუმი და უხერხული ბიჭი იყო. იმას შეეძლო მთელი დღე პირ მოკუმული მჯდარიყო და პირი მხოლოდ რამის საქმელად გაეღო ხოლმე; მაგრამ, სანაცვლოთ, ღამ-ღამობით მარტო იმისი ხვრინვა-ლა ისმოდა. იმასაც ჰყავდა სულიყო. ეს რომანი ფუჟაკს გალბენაუშივე დაეწყო, აქ წამოსვლაც უსათუოთ იმის საყარაულოთ გადასწყვიტა, მაგრამ ეს ზომა მგონი მეტო იყო, რადგან იმის საყვარელი ისეთი საძაგელი რამ იყო, რომ ვერავინ შესცდებოდა იმითი. ღვთის წინაშე, ამით სიყვარულს კი ვერავინ ამჩნევდა. ქალი საცვლებს უკერებდა და საზრდოს უზიარებდა, რადგან ფუმფაკი გაუმძღარი რამ იყო. კაცს ეგონებოდა მარტო ამითი თავდება ამათი სიყვარულიო. კვირობით სასეირნოთ წავიდოდნენ ხოლმე, მაგრამ ამისთანა დროსაც კი ნალაპარაკევი არავის ენახა შეყვარებულნი. სასეირნოთ გასულნი რომელიმე მიჯნას დაადგებოდნენ — ქალი წინ მიდიოდა და ვაჟი ხმა ამოუღებლივ უკან მისდევდა ხოლმე.

მუშებში გარეგნობით აღარავის ეტყობოდა შეყვარებულობა. მართალია ხანდახან ველკე ეცდებოდა ხოლმე რომელიმე გოგოს გულის დაპყრობას, მაგრამ საცოდავს ყველა მასხარათ ივდებდა. ქალები ველკეს ჯერ ისევ ბიჭათა სთვლიდნენ, რადგან უღვაში ჯერ არა ჰქონდა ამოსული.

საუკეთესოთ და შესაშურ მოარზიყეთ ყველა გეშქესა სთელიდა, მაგრამ მიუხედავთ იმისა, რომ ბევრი სკდილობდა იმის გულის მოგებას, გეშქე ყურადღებას არავის აქცევდა.

ზედამხედველს ეს ძალიან მოსწონდა. გუსტაჟი ჯერ ისევე სალდათობის დროიდანვე იცნობდა გეშქეს. იმაზედ დიდი გასავალი ქალებში ერთ ვაჟსაც არა ჰქონდა ხოლმე მთელ გარნიზონში. კიდევ კარგი, რომ ამ გოგონებში გიჟმაჟ გეშქეს არავინ მოსწონდა, თორემ ერთ ვივაგლახს ასტეხავდა.

აქ რომ ასე დინჯათ და ჰკვიანათ იქცეოდა, ალბათ, კუდი სხვაგან თუ ედო გეშქეს. ერთხელ, როგორღაც, საწოლ ოთახს რომ ათვალეირებდა ზედამხედველი, გეშქე თავის ქვეშაგეში ვერა ნახა. გუსტაჟმა არავის შეატყობინა ეს ამბავი. ან რა უნდა ეთქვა? გუსტავს უნდა გახარებოდა კიდევ, რომ გეშქე სიყვარულის ქსელებს სხვაგან აბამდა და არა შინა.

ერთხელ ერთ მშვენიერ მთვარიან ღამეში გუსტავს როგორღაც ძილი გაუტყდა. ბავშვმა იქირვეულა და ქმარიც იძულებული იყო ცოლს მიხმარებოდა; ამან ისე დაუფრთხო გუსტავს ძილი, რომ თუმცა ბევრსა ცდილობდა, ძილს მაინც ვერ ახერხებდა.

ამ უძილობის დროს კედლის ძირში გუსტავს რაღაც ხმაურობა მოესმა, რამაც, ცოტა არ იყოს, გააკვირვა ზედამხედველი. გუსტავი ლოგინში წამოჯდა და ყური წაუგდო. იმას ისე მოელანდა, თითქო ვიღაც ეშვება ქვეითაო, მერე ძირსაც დაეცა რაღაცა. მაგრამ ყველა ეს ხმაურობა მეტად ფრთხილი კაცისაგან იყო გამოწვეული, რადგან გუსტავი თუმცა ყურს უგდებდა, მაინც ძლივს ესმოდა ხმაურობა.

გუსტავს იმ წუთსვე გეშქე მოაგონდა, უსათუოდ ის გადაძვრებოდა ფანჯარაშიო. იქნება თავი რომ მივანებო და არ გამოვეკიდო, ისა სჯობდესო, — გაიფიქრა გუსტავმა.

მაგრამ აგერ კიდევ გაისმა რაღაც ხმაურობა, რაღაცამ გაილაწუნა და დაიქრაქუნა! ეხლა ეს ხმაურობა სულ სხვა მხრიდან მოისმა, უფრო რომ ქალების საწოლიდან.

ზედამხედველის ოთახი ქალებისა და ვაჟების საწოლ ოთახებ შუა იყო მოქცეული. ქალებს, სხვა ოთახებში გასვლა რომ სდომებოდათ, ზედამხედველის ოთახი უნდა გაეართ უსათუოდ. ეს მეტად ქვეიანური ხერხი იყო შენობის ამშენებლის მხრივ.

გუსტავი წამოხტა და წაქუზული, ფრთხილად მიიპარა უანჯარასთან. კარში გაბადრულ მთვარეზე ყველაფერი აშკარად მოსჩანდა, მაგრამ გუსტავმა კი საეჭვო მანც ვერა შენიშნა-რა. მხოლოდ როცა სულ გადიხნიქა და სახლის ძირში ჩაიხედა, აქ ვილაც კაცს მოჰკრა თვალი. ეს კაცი დაკუზულიყო და მიწაზედ თითქოს რაღაცას ამაგრებდა. მერე წელში გაიმართა და ზეით სახლის ფანჯრებისაკენ ამოიხედა.

მთვარის შუქზედ გუსტავმა გეშკე იცნო.

როგორც ეტყობოდა, გეშკე ვილაცას, ზეითა სართულში მყოფს, ელაპარაკებოდა და რაღაც ნიშნებს აძლევდა.

გუსტავი მოუთმენლად ელოდა საქმის გათავებებს და სულგანაბული ქვეით იყურებოდა. უცბად კედელზე რაღაც თოკი შენიშნა.

როგორ, თოკის კიბე? მაშ, როგორც ეტყობა, ფანჯარაში ამოძრომას აპირებს. გუსტავს სისხლი თავში მოაწვა. აღლუმების დროს გეშკესა და იმას რამდენჯერ ჩაუდენიათ ამგვარი საქციელი. იმას მაშინ სჩადიოდნენ, თუ მუშა ქალებს ბატონი გარედან დაჰკეტავდა, და გასაღებს თან წაიღებდა ხოლმე. ერთხელ როგორღაც გუსტავი და გეშკე ვილაც მებატონის მამულში გააჩერეს. მოურავი მეტად სასტიკი იყო და გოგოებთან გაძრომა მეტად ძნელი იყო. მაგრამ ამ გაჭირვებიდან თავის დაღწევა, როგორც ყოველთვის, ისევ გეშკემ მოახერხა: კარლი ბოსელში შეიპარა და ყველა ძროხები აუშვა. რამდენიმე წუთს შემდეგ ძროხები ღმუილით ეზოს მოედგნენ. მოურავი იძულეული შეიქმნა თითონ წასულიყო მოსამსახურე გოგოებთან და ძროხების დაბმა ებრძანებინა. გუსტავმა და გეშკემ ამ შემთხვევით ისარგებლეს, გოგოების ოთახებში შეძვრნენ და დაიმაღნენ. ასე კი შეიპარნენ გოგოების ოთახში მოხერხებული ბიჭები.

ეს ხერხი კი მოიგონა გუსტავმა, მაგრამ გულში კი გეშევეხე ძალიან ჯავრობდა, რადგან ამ უკანასკნელმა ეხლა იმის მოტყუილება და გაცურება მოინდომა უკაცრავად, შორს წაბრძანებულხართ! გუსტავმა გადასწყვიტა, გეშევე უსათუოდ დაეჭირა და დაესაჯა კიდევ, რასაკვირველია.

მაგრამ ჯერ უნდა უყარაულო და ვნახო რას იზამს გეშევე. მაშინ იქნება ისიც ვაგიგო ვის აძლევს ამ ნიშნებსაო.

ამ დროს გუსტავმა კედევ ერთ ვილაცას მოჰკრა თვალი. განათებულ კედელზე რაღაც ჩრდილი მოსჩანდა. პირველად გუსტავს ეგონა კედელზე ჰკიდია რაღაცაო, მაგრამ მალე შენიშნა, რომ ვილაცა თოკის კიბის შემწეობით ძირს ეშვებოდა.

ზედამხედველი თავის თვალებს არ უჯერებდა. ეს... ხომ იმისი და იყო!

გუსტავი ისე განცვიფრდა, რომ ადგილიდან ფეხი ვეღარ მოიცივალა. ერნესტინა და გეშევე! განა ვინმე დაიჯერებდა ამას? ერნესტინა, რომელსაც როგორც გოგოს ისე უყურებდა გუსტავი!..

ერნესტინა აჩქარებით ჩაეშვა ძირსა და თოკის კიბე ხელიდან გაუშვა; ვაჟმა გულში ჩაიკრა და სანამ ხელიდან გაუშვებდა, რამდენიმე მანძილი ხელით გაარბენინა. გუსტავმა აშკარად გაიგონა იმათი სიცილი.

ძმა უნძრეველივ იდგა და შეეყვარებულებს დარეტყინებული დაჰყურებდა. რატომ წინდაწინვე არ შენიშნა! საკვირველი იყო, მაგრამ ეს უფრო აჯავრობდა გუსტავს. ეს საქმე უსათუოდ კაი ხნისა უნდა იყოს და იქნება გალბენაუშიც იყო დაწყებული. თურმე რას სჩადიან იმის ზურგს უკან და იმან კი ვერა შენიშნა-რა! ეს უთუთქავდა გულსა და უწამლავდა. დამაცადეთ, მალე მოგიწამლავთ მაგ სიამოვნებას!

მთვარით განათებულ ღამეში გუსტავი აშკარათ ჰხედავდა ორთავეს. ერნესტინა გადაეხვია წვეროსან გეშევეს და მაგრა ჩაიკრა გულში. როგორცა სჩანდა, ერნესტინა პირველად არ ეალერსებოდა გეშევეს. მტრედებსავით არ კურკურებენ?.. ეშმაკმა წაიღოს თქვენი თავი!...

გუსტავი თავის თავს ანგარიშს ველარ აძლევდა—თავი სულ ერთიანათ გადაერია. გულში რაღაცამ—იქვენულობის გრძნობის მსგავსმა გაუელვა. მერე თავისი წარსული სიყვარულიც მოაგონდა. არა, გუსტავსაც კარგათ ესმის რასაც სჩადიან ქვეით!

მაგრამ შეურაცხყოფილ ძმის გრძნობამაც გაუღვიძა გუსტავს გულში. განა დას არ უნდა წაესარჩლოს? გოგო ჯერ თვრამეტი წლისაც არ არის და გეშკე კი მოღალულ-მოქანცულია ამგვარ არშიყობაში! დასწყევლოს ღმერთმა! კარგა გაუცურებივართ. იქნება ეხლა დამცინიან კიდევ!

გეშკემ და ერნესტინამ ხელი-ხელ ჩართულებმა ნელის ნაბიჯით მინვდრისკენ გასწიეს.

გუსტავს ჩქარა უნდა ეღონა რამე! ის გამოირკვა გარინდებულ მდგომარეობიდან, საჩქაროთ რაღაცა წამოისხა ზურგზედ და ფიცხლავ წაღები ჩაიკვა. ამ დროს პაულინასაც გაეღვიძა.

ცოლი დაეკითხა—ამ შუა-ღამისას სად მიდინარო! გუსტავმა გაბრაზებით მიუგო—ფანჯრიდან ვილაცა გადაძვრაო.

—ვინ უნდა გადაძვრალიყო?—შეშინებულის ხმით დაეკითხა პაულინა. გუსტავს შერცხვა დის ხსენებისა და უპასუხა, ქალი ვერ გავარჩიე ვინ იყო, მაგრამ ვაჟი კი გეშკე იყო.

პაულინამ სანაჯს ცეცხლი წაუკიდა და ქმარს შეშინებული და დარცხვენილი შეჰყურებდა. პაულინა ეკედრებოდა არ გასულიყო და ხელიც კი მოჰკიდა, რომ ძალით დაეკირა ქმარი, მაგრამ გუსტავმა ხელი ჰკრა და შეტევით უთხრა—მე ზედამხედველი ვარ და ჩემ გვერდზედ ამგვარ სისაძაგლეს ვერ მოვითმენო. ამ სიტყვებით კარშიც გავიდა. პაულინა კარებამდინ გაჰყვა.

—ერნესტინას მაინც ნურას ერჩი!—გაიგონა გუსტავმა ცოლის სიტყვები.

ახალგაზდა ზედამხედველმა აჩქარებით ჩაირბინა კიბე. გასავალი დაუკეტავი დახვდა, თუმცა ამ კარების გასაღები მარტო გუსტავსა ჰქონდა და კარებს ყოველ საღამოს თავის ხელითა

ჰკეტავდა ხოლმე. დღესაც ნამდვილად ახსოვდა, რომ დაძინების წინ კარები ჩაჰკეცა. რასაკვირველია, გეშკეს სხვა გასაღები უშოვნია და იმითი უღია კარები. ყველა მატყუილებდა. ცოლსაც კი სცოდნია ამ კავშირის ამბავი და ქმრისთვის დაუმალა.

გუსტავი გაშმაგდა. ოჰ, თუ ჩაუფარდებიან ეხლა ორთვენი ხელში!.. ამ ფიქრით იმ მხარისკენ მოუსვა, საითკენაც გეშკე და ერნესტინა წავიდნენ ამ რამდენიმე წუთის წინათ, მაგრამ გუსტავმა ცოტა დაიგვიანა და ქალ-ვაჟი ეხლა აღარსად სჩანდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ღამე დღესავით ნათელი იყო, მინდორზედ ქაჭანებათ აღარავინ მოსჩანდა. გუსტავი ერთ-ერთ ბილიკს დაადგა და აჩქარებით წინ მიდიოდა, იმას რაღაც წინათგრძნობა ეუბნებოდა, რომ გეშკე და ერნესტინა სწორედ ამ გზით წავიდოდნენო.

რატომ ვერ შევნიშნე აქნობამდის? პაულინასაც კი სცოდნია ეს ამბავი და, როგორც ეტყობოდა, ისიც ამ საქაგლებს თანაუგრძნობდა. ეს იყო ყველაზედ საწყენი და! ვინ იცის, იქნება ყველამაც იცის ეს ამბავი! მარტო იმან არა იცოდა-რა და ყველაზედ ბრიყვი ის გამოდგა. კარგი ზედამხედველი ბრძანებულა! თვალები სადა ჰქონდა, სადა?

გუსტავი შეუსვენებლივ წინ გარბოდა, მაგრამ ჯვარედინ გზაზედ იძულებული იყო გაჩერებულიყო და გონება მოეკრიბა. ასე სირბილით არა მგონია ისინი დავიჭიროო, გაიფიქრა გუსტავმა. სად უნდა იყვნენ? აქ ისეთი ადგილი ხომ არსად არის, სადაც დამალვა და თავის შეფარება შეიძლებოდესო? დაიცა, დაიცა—არის! აქ მინდორზედ ერთი ძველი შენობაა და ისინიც უეჭველად იქ იქნებიან! რატომ წინდაწინვე არ მივხვდი ამას?

ამ შენობაში სხვა-და-სხვა სამეურნეო იარაღს ინახავდნენ და ავდრის დროს მუშები თავს შეათარებდნენ ხოლმე.

გუსტავი დარწმუნებული იყო, რომ ერნესტინა და გეშკე უსათუოთ იქ იქნებოდნენ და ამიტომ ფეხიც აუჩქარა. ის შენობაც მალე გამოჩნდა მთვარით განათლებული; შეუძინე-

ლად მიპარვა ყოვლად შეუძლებელი იყო. რამდენიმე ნაბიჯი და აკლდა, რომ უცბათ კარები გაიღო, ვიღაც წვეროსანმა კაცმა გამოიხედა და იმ წუთშივე მოხურა კარები.

ზედამხედველი ერთ წუთს გაჩნდა კარებთან და კარის გაღება დააპირა, მაგრამ შიგნიდან ვიღაცა აწვებოდა. გუსტავი მხრითაც მიაწვა, მაგრამ ვერას გახდა. მერე მკაცრად დაუყვირა და კარების გაღება უბრძანა; შავ ვილაცეები ჩურჩულეზდნენ და კარების გაღებას კი, როგორც ეტყობოდა, არ აპირებდნენ.

გაათრებული გუსტავი გაქანდა და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, კარებს დაეტაკა. ფიცრის თხელი კედლიდან კოჭაკები ამოკვიდნენ, დამპალმა ფაცარმა დაიჭრაქუნა და კარები სულ მთლად დაიშალა. ზედამხედველი ერთ წუთს შიგ გაჩნდა.

სამი აღამიანი პირის-პირ იდგნენ; ვაყები მზად იყვნენ შებრძოლებოდნენ ერთმანეთს და შეშინებული გოგო კი თავის საყვარელს ამოჰკვროდა გვერდში.

აქ ძალიან ცოტა რამ იყო საჭირო, რომ სისხლი დაღვრილიყო. გუსტავი გაცოფებული იდგა. საკმარისი იყო იმის მოწინააღმდეგეს ან ხელი მოექნია, ან სიტყვა რამე შეეკადრებინა, რომ გუსტავს ხელი აეღო ამხანაგზედ.

მაგრამ გეშქე მალე მიხვდა, რა მდგომარეობაშიც იყო, და გადასწყვიტა გუსტავი მოთმინებიდან არ გამოეყვანა. რაც უნდა მომხდარიყო, ერნესტინას ძმასთან ჩხუბს შერიგება ერჩივნა. თავ-ჩაქინდრული და ხელებ ჩამოშვებული გეშქე მომნანებელ ცოდვილსავით იდგა გუსტავის წინა.

გამოცდილმა და ჰკვიანმა გეშქემ კარგი ხერხი იხმარა: იმისმა თავდაბლობამ გუსტავი თითქმის დაამშვიდა.

მაგრამ გუსტავი ცხადათა ჰგრძნობდა, რომ ეს ამბავი რამეთი უნდა დაბოლოვებულიყო და მოჰყვა ლანძღვა-გინებას იმის გინება და წყევლა-კრულვა სეტყვისავით ეცემოდა გეშქესა და ერნესტინას. გუსტავში მოხუცმა ბიუტნერმა გაიღვიძა; ახალგაზდა ბიუტნერს რაც ლანძღვა-გინება და წყევლა-კრულვაც კი გაეგონა სიყმაწვილეში, ყველაფერი ეხლა მოაგონდა.

გოგომ პირველმა მიუგო პასუხი.

ჩვენ სრულებითაც არა ვართ ისეთი საძაგლები, როგორც შენა გგონია და ცუდი ჩვენ არა ჩავვიდენია-რაო; „მართალია ჩვენ გვიყვარს ერთმანეთი, მაგრამ სიყვარული განა დასაძრახისიაო“? ეს პატარა ქმნილება ძალიან მქვერმეტყველად ლაპარაკობდა. გეშქვს წასარჩლება საქირო აღარ იყო; ის გაკვირვებით ყურს უვდებდა თავისვე სიტყვებს, რომლებსაც ერნესტინა ამ რამდენიმე დღის წინად თითქოს არ ეთანხმებოდა და ეხლა კი ძმის წინააღმდეგ იგივე სიტყვები მოჰყავდა. რა მალე ითვისებენ ქალები სხვის აზრებს!

გუსტავმა დაუღრიალა—შენ ტუტუცი გომბიო ხარ და მე გადაგაჩვევ სიყვარულზე ფიქრსა და ლაპარაკსაო.

დამ ძმის თვალწინ გადიხარხარა. მთელ დედამიწის ზურგზედ ერთი ადამიანიც ვერ აღგვიკრძალავს ჩვენ ერთმანეთის სიყვარულს და მით უმეტეს შენაო: შენ თითონ გვაჩვენე ამგვარი სიყვარულის მაგალითიო. ამ მკვახე ლაპარაკის გამგონი გუსტავი გაქვავდა, ვეღარა მოახერხა-რა და მალე მიხვდა, რომ ამ ასპიტ გოგოსთან ლაპარაკით ვერას გახდებოდა. პასუხის მაგიერ გუსტავმა დაუღრიალა დას:

— წამოეთრიე შინა, მე გიჩვენებ სიერსა!— ამ სიტყვებით მკლავში ხელი სტაცა და ტყვესავით კარებისაკენ წაიყვანა. გეშქვეც უკან გაჰყვა და ამ რიგათ სამთავემ ყაზარმისკენ გასწიეს.

— ხელი გამიშვი, გუსტავ, მე თითონ წამოგყვები,— ცოტა ხნის შემდეგ უთხრა ერნესტინამ გუსტავსა, რომელსაც მუხრუქებსავით მოეჭირა თითები და აღარ უშვებდა.—არ გაგმქცევი. ცუდი ხომ არა ჩამიდენია-რა, რა გინდა!

ეხლა კი გუსტავმა გაანთავისუფლა და სამთავენი ერთ წყებად მიდიოდნენ გაჩუმებულნი.

გუსტავი თითქმის სულ დამშვიდდა. ეხლა ისევ იმისმა ბუნებრივმა გულკეთილობამ გადააქარბა. განა მართლა ისეთი ცოდო ჩაიდინეს, რომ აღარ ეპატიებოდეთ?

გეშკემ, მგონი, შეატყო გუსტავს გუნების გამოცვლა და პირველმა დაარღვია სიჩუმე. იმან გამოაცხადა—ერნესტინას საქმრო ვარ და მე და ერნესტინა ჯვრის წერას ვაპირებთო.

გუსტავმა მოკლედ მოუჭრა: „ეგ გამიგონია!“ რამდენ სხვა გოგოს დაჰპირებია გეშკე ჯვრის წერასა! მაგრამ მე ჯერ იმოდენად არ გავგვიყებულვარ, რომ ჩემი და შენისთანა უპირულ კაცს მივათხოვო.

ამასობაში ყაზარმასაც მიუახლოვდნენ. კიბეზედ სამთავენი უხმაუროდ ავიდნენ, გეშკე თითის წვერებით ვაყების ოთახში შევიდა და ერნესტინა კი გუსტავმა თავის ოთახში დასტოვა. პაულინა აღშფოთებული და აღელვებული ელოდა ორთავეს.

ზედამხედველი გაჯავრებული იყო და არც ერთ კითხვაზედ პასუხს არ აძლევდა ცოლსა. ქალბმა, გუსტავის ჩუმათ, მრავალ მნიშვნელოვანად გადახედეს ერთმანეთს.

*
* *

ამ ჩხუბმა რამდენსამე დღეს გასტანა! გუსტავი გეშკეს სრულიად არ ელაპარაკებოდა და დას კი როგორც უკანასკნელ მოსამსახურეს, ისე ექცეოდა. ღამ ღამობით ორჯერ-სამჯერ დგებოდა, ვაყების ოთახს დაათვალიერებდა, მერე ქალების ოთახს წაუგდებდა ყურსა და ისევ მიწვებოდა.

მაგრამ გუსტავის ცუდმა გუნებამ ყველაზედ მეტად პაულინა დასტანჯა. გუსტავი ჯიუტად გაიძახოდა, შენც იმათი მხარე გიჭირავსო და პაულინას თავის მართლებას აღარ ისმენდა. როცა ეტყოდნენ, გეშკეს ცუდი განზრახვა არ უდევს გულში და უსათუოთ ჯვარს დაიწერს ერნესტინაზეო, გუსტავი ცხარობდა და ჰყვიროდა—მე კარგათ ვიცნობ გეშკეს, მადლობა, ღმერთსა სამი წელიწადი ერთად ვიშახურეთ და ვიცი, რა ვაყბატონიცა ბრძანდებაო.

ამ აურ-ზაურის დროს პაულინამ დის წერილი მიიღო.

კაჩნერის იქვრივი ნწერებოდა:

საყვარელო პაულინავ!

„პირველად ღმერთსა ვთხოვ შენს დიდხანს სიცოცხლესა და კარგათ ყოფნასა, შენის ქმრითა და შვილითა. ახლა, ვიცი ჩემ ამბავსაც იკითხავ. მე, მადლობა ღმერთსა, კარგათა ვარ, მხოლოდ ეს არის, რომ უშენობით მომწყინდა ცხოვრება. ჩვენში ახალი ამბავი შემდეგია: მათი ბრწყინვალეობა, გრაფი დეპით თავის მამულში ჩამობრძანდა; მე ქალბ. ბუმილესთან ვიყავ სანახავათ, რომელმაც სიყვარულით მოგიკითხა. გრაფის ასული ვანდა მართლა დანიშნული ყოფილა და ამას წინათ დანიშნულიც ჩამოვიდა „სალონდში“. საქმრო ძალიან ტანმორჩილია და თუმცა ქ. ბუმილეს არ მოსწონს ესა, ჩვენ მიიწვევს გეხარბიან, რომ ჩვენი ვანდას დანიშნული თავადიშვილია. ქორწინებას, რასაკვირველია, დიდის ამბით ვადიხდიან, ეს ქ. ბუმილემ მითხრა,—საქმელ-სასმელი მრავალზედ უმრავლესი იქნება და ბერლინიდან სასიძოს ნათესაობა და ნაცნობები ჩამოვლენ —სულ დიდი ვინმეები. აი, სერიი მაშინ იქნება, მთელი სოფელი მოუთმენლად მოვლის ამ ამბავსა. ახლა სხვა ამბებსაც მოგწერ: ტრაუგოტტ ბიუტნერს რაც კი ებადა, იმ ვაქარმა წაართვა, რომელმაც ამას წინათ ფული ასესხა. მოხუცები სულ მარტოდ მარტონი დარჩნენ, რადგან ტონი, როგორც ამბობენ, ბერლინში წასულა; მხოლოდ არავინ იცის, იქ რას აკეთებს და არც თითონ იწერება წერილებსა. ათას რამეს გაიძახის ხალხი! თავისი ბავშვი ტერეზას მიუგდო და თითონ კი სადღაც ვადიკარგა, ეს განა საკადრისია? მთელი სოფელი გაკვირვებულია! კარლი და ტერეზა ეხლა ვერგსბახში ცხოვრებენ და ლუკმა პურს ვაი ვაგლახითა სჭამენ. საწყალ მოხუცებს რამდენი უბედურება დაატყდათ თავზედ. ტრაუგოტტ ბიუტნერი ხმა ჩაკმენდილი დიდის და სულ რაღაცაზედა ჰფიქრობს; სოფელში გაიძახიან, კკუაზედ შეიშალაო. ან რა საკვირველია, შეილო, რაც იმან ვაი-ვაგლახი გამოიარა და ნაღველი სჭამა, რა ხეირს დააყრიდა? დედაბერიც ძალიან სუსტათ არის. ამ კვირია ეკლესიაშიცა

ვსტქვი: საცოდავი სანთელსავით დნება მეთქი. ფეხებში წყალ-
 მანკი გაუჩნდა და ერთი ლუკმა პური არა აქვთ საქმელი,
 რადგან გარრასოვიცკა ყველაფერი გამოაცალა ხელიდან. ხა-
 რებიც კი წაიყვანა—ეს ყველაფერი გუსტავს უზხარი. დიდ
 გასაჭირში არიან და კეთილი ხალხი რომ არ ეხმარებოდეს,
 ვინ იცის, რითი გაათავებდნენ თავიანთ სიცოცხლეს. ბიუტნე-
 რები ყოველთვის შრომის მოყვარენი და დაულალავი მუშაკნი
 იყვნენ, მაგრამ უყურე სადამდის მიადწიეს. მთელი სოფელი
 კაშელერნსტსა ლანძღავს, იმას მაინც შერცხვეს და შეიბრა-
 ლოს საცოდავები, იმან გაყულიფა ერაიანად. ამითი გავა-
 თავებ ჩემ წერილს და გისურვებთ ყოველ კეთილს.

დავშთებო შენი მოსიყვარულე დედა,

კლემენტინა კაჩნერი.“

ამ წერილმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა წამკითხვე-
 ლებზედ. სამშობლოს ამბები იშვიათათ ესმოდათ ხოლმე. მო-
 ხუცი ბიუტნერი ისედაც ძნელად აიღებდა ხოლმე კალამს
 ხელში და წერილის დაწერისათვის ხომ წელი სწყდებოდა.

ამ გვართ რაც უნდა მომხდარიყო გალბენაუში, გუსტა-
 ვი თავის მუშების წერილებიდან გაიგებდა ხოლმე.

გუსტავს მანის ჯავრი ძალიანა ჰქონდა, მაგრამ სცდი-
 ლობდა, ეს იდუმილი გულის ქენჯნა სხვებისაგან დამალა.
 რაც მომხდარა იმათ თავსა, ყველა ამას გუსტავი წინდაწინვე
 მოელოდა. მაგრამ ყველა ამ უბედურებას რაღა დედას ლო-
 გინათ ჩაუარდნა აკლდა?

მამას ეხლა აღარა გააჩნია—რა ქვეყნად! ამგვარ გაქირვებაში
 მარტოთ მარტონი არიან მოხუცები. ამაზედ დიდი უბედურე-
 ბა რაღა იქნებოდა?

შავბედითი წერილი ოჯახის ყველა წევრმა წაიკითხა.
 ლაპარაკობდნენ გალბენაუში მომხდარ ამბავზედ, თათბირობ-
 დნენ როგორ დახმარებოდნენ მოხუცებს და ახლად მომხდა-
 რი უსიამოვნება ყველას დაავიწყდა.

ყველა იმ დასკვნას დაადგა, რომ მოხუცებს ფულით უნდა დაეხმარათო. ყველას თავისი წვლილი უნდა მოეტანა და რაც შეგროვდებოდა, მოხუცებისთვის გაეგზავნათ. გეშქემ ითხოვა, ნება მომეცით მეც შემოვიტანო ჩემი წვლილიო და არც უარი მიიღო.

გუსტავს ერთი რამე კიდევ ესიამოვნა: გოგოებმა ეს ამბავი რომ გაიგეს, შეეკრიბათ ფული და ერთ მშვენიერ დღეს იმათაც მოუტანეს გუსტავს კაი თანხა და სთხოვეს, ესეც გაუგზავნეთ მოხუცებს გალბენაუშიო.

გუსტავი და გეშქე კი მაინც ვერ შერიგდნენ, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ კი ზედამხედველი მაინც გამოელაპარაკა თავის დის საყვარელსა.

V

დედაბერი ბიუტნერი გარდაიცვალა. უკანასკნელ დღეებში დედაბერი სულ სიცივეს უჩიოდა და ცოტათი მაინც რომ გაეთბო თავის დედაკაცის გაყინული სხეული, მოხუცი იძულებული იყო იმასთან დაწოლილიყო ხოლმე ლოჯინში.

ერთხელ შუადღისას რომ დაბრუნდა ბიუტნერი შინა, კოლი პირქვე დამხობილი და ხელებ გაპარქყული დახვდა. მივიდა, ხელი შეახო, მაგრამ დედაკაცი სულ მთლათ გაციებულიყო. შეიძლება რამდენიმე საათიც ეგდო ასე. დედაბერი სულ მთლათ გაქვავებულიყო და სიციცხლის ნიშანი აღარ ედო. პირისახის ერთი მხარე გალურჯებოდა კიდევ.

გაქვავებულსავით იდგა მოხუცი თავის მეგობრის სხეულთან და მიუხედავად იმისა, რომ კოლი გულ-წრფელად და ძლიერ უყვარდა, მაინც არ მოეხვია იმის ნაშთს და არ მიუღერსა. როგორც უწინ, მის სიციცხლის დროს, ისე ეხლაც მოხუცმა გულ-ჩვილობა არ გამოიჩინა. ბევრი ისეთი დღე დაღამებულა, რომ კოლი-ქმარს ერთი სიტყვითაც არ მიუმართავთ ერთმანეთისთვის, ბევრ კვირასა და ბევრ თვეებს გაურბენიათ ისე, რომ ამათ არ უკოცნიათ ერთმანეთისთვის და

არ მოხვედნიან ერთი-მეორეს. უხეში სიტყვა-პასუხი ქმრის მხრივ და ცოლის ცრემლები კი ძალიან ხშირი მოვლენა იყო იმათ ცხოვრებაში. მაგრამ, ყველა ამის მიუხედავად, წრფელი ერთგულება და სიყვარული უხილავად აკავშირებდა იმათ ცხოვრებას. მათი სიყვარული ულამაზო და უხეშ ქერქ ქვეშ იყო დაფარული, როგორც ისეთი წმინდათა წმინდა და სუფთა რამე, რის ჩვენება ადამიანს არ უყვარს, რადგან ისედაც გასაგები და აშკარაა მათთვის.

გლახი ბოლომდის იმათ დარჩა, რაც იყო და თავისი უბრალო დამოკიდებულება ცოლთან ბოლომდის შეირჩინა. ეხლა, მიცვალებულს რომ დაჰყურებდა, არც მოსთქვამდა და არც თმასა და ტანთსაცმელს იგლეჯდა. იმას ღრმა ოხვრა ამოსკდა მხოლოდ და თავისვე შეუმჩნეველად ორი მსხვილი ცრემლი გადმოუგორდა ლოყებზედ, ეს იყო და ეს, მეტი არაფერი.

მერე თავდარიგსაც შეუდგა. მივიდა, თვალები დაუხუჭა, გაჰბანა და სუფთა პერანგი ჩააცვა. ყველა ეს უშიშრათ და შეუდრეკლად გააკეთა, შემდეგ სოფელში წავიდა, სოფლის სამმართველოში გამოაცხადა ცოლის სიკვდილის ამბავი, კუბო შეუკვეთა და მოძღვარსაც მოელაპარაკა დამარხვის შესახებ.

თუმცა არავინ მოელოდა, დედაბერი მაინც კაი ამბით დაიმარხა. მიცვალებული ბევრმა ახალგაზრდებმაც და ხნიერმა ხალხმაც გააცილა საფლავამდინ; რამდენიმე გვირგვინი მიიტანეს და საფლავზედ საეკლესიო გუნდმაც უფასოთ იგალობა.

აი, აქ გამოჩნდა, რომ ბიუტნერიანთ ოჯახს კიდევ ბევრი მგებობარი შერჩენოდა გალბენაუში. ამ თანაგრძობას რალაც დემონოსტრატიული ხასიათი და ელფერი ედო. ბიუტნერიანთ მამულის სვე-ბედმა ყველას ყურადღება მიიპყრო და ბევრი დავალიანებული გლახი დააფიქრა მწარედ—ვაი თუ ჩვენც ასეთი ღლე დაგვადგესო. თუმცა ამ მამულის ნაწილ-ნაწილად გაყიდვის დროს ბევრმა გალბენაუელმა გლახმა მიიღო ამ ვაჭრობაში მონაწილეობა, ზოგიერთების გარდა, უმეტესი

ნაწილი მინც ბიუტნერს თანაუგრძობდა და გულში იმის გამძარცვავენს ლანძღავდა. ეს დაფარული გრძობა სწორედ ბიუტნერის დედაკაცის დასაფლავების დროს გამოიხატა.

ყველას უნდოდა ენახა—კაშელერნსტი დასაფლავებას დაესწრებოდა თუ არა. მაგრამ გაცვეთილი მიკიტანი უსათუოდ მიხვდა, რომ მთელი სოფელი იმის წინააღმდეგი იქნებოდა და თავის მაგიერ ოტილია გამოეგზავნა და თან გვირგვინიც გამოეტანებინა.

კუბოს მხოლოდ მოხუცი ბიუტნერი, ტერეზა და კარლი მისდევდნენ. პატივცემულ მრავალრიცხოვან ოჯახიდან მეტი აღარავინ დარჩენილიყო დღესა.

მოძღვარმა ისარგებლა შემთხვევით, რომ მსმენელთა გული მოეღობა და აეჩუყებინა. გლეხებში დიდი ხნის ცხოვრებით მოძღვარმა ჩინებულად იცოდა, რომ მხოლოდ დიდი უბედურება თუ მოუღობებს ხოლმე გლეხს სასტიკს და ცოვგულსა.

კარლი როგორც ბავშვი, ისე გაჰკიოდა და ქვითინებდა. მოხუცს კი, მგონი, ცრემლი გამოლიეოდა თვალებში. ქადაგებაში მოძღვარმა მოხუცი მრავალტანჯულ იობს შეადარა და სთქვა—თუ უზენაესმა ამდენი უბედურება არგუნა წილად და ბიუტნერმაც ასე უხმოდ მოიდრიკა მის წინ ქედი, ალბათ, ამასაც ოდესმე ისე აღამაღლებს, როგორც იობი აღამაღლა ოდესღაცაო.

უკანასკნელ დღეებში დედაბერმა ბიუტნერმა ცოტა კიდე ისიამოვნა: უტხო ქვეყნიდან შეიღებმა ფული და წერილები გამოუგზავნეს. სწორედ ამავე დროს ტონისაც გამოეგზავნა წერილი და ფული.

მაგრამ ტონის წერილში ყველაფერს ვერ გაიგებდა ადამიანი: ამ გოგოს არც უწინა ჰქონდა წერის უნარი. იწერებოდა, ეხლა ძიძად აღარა ვარო. მაგრამ რა თანამდებობას ასრულებდა, იმას კი აღარ იწერებოდა. როგორც ეტყობოდა, ჯამაგირი პატარა არ ექნებოდა, თორემ ამდენ ფულს როგორ გამოეგზავნიდა? ბავშვისთვის კიდე, რომელიც ტერეზასთან იყო დატოვებული, ცალკე ჰგზავნიდა ფულსა.

დასაფლავების შემდეგ ძალიან მალე ჩადგა ყველაფერი თავის დონეში, გარეგნობით არც კი ეტყობოდა, თუ სახლში ერთი სული აღმიანი დააკლდა.

მოხუცი ყოველ დღე ჩვეულებრივ თავის სამუშაოზე დაიარებოდა. ეხლა ყველაფერი იმას დააწვა ზურგზედ: მინდორში სამუშაოს გარდა ოჯახის წაძლოლაც იმისი თავის სახეთქი გახდა. ყაირათობით ცეცხლს ეხლა დღეში ერთხელ-ღა აჩენდა. საქონელზედ ცუდად საზრდოობდა — მოხუცი ბიუტნერი ცალიერ ჰურსა და ცივ კართოფილსა სკამდა. ამაზედ კარგი სასაღილოდ თუ საუზმოდ ბიუტნერს უკეთესი აღარა მოეძებნებოდა რა.

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მოხუცი ეხლა უფრო მუყაითათ მუშაობდა, ვიდრე უწინ. ეტყობოდა, გულისა და დარდის გადაყოლას და რიდაცის დაეიწყებას სცდილობდა.

ხანდახან ღამე წამოდგებოდა და მიუხედავად საშინელ სიბნელისა ან ცელს, ან ნამგალს ან სხვა რამე იარალს წამოიღებდა ზურგზედ და მინდორში სამუშაოდ წავიდოდა ხოლმე.

სახლში ვეღარა სძლებდა; უადამიანოდ სახლი საფლავსა ჰგავდა. ბიუტნერი ბუნებით მშიშარა არ იყო, რასაკვირველია, და მოჩვენებებისა არ ეშინოდა, მაგრამ ამ ბოლოს დროს კი თითქოს რაღაც შიშის ჟრუანტელი დაურბენდა ხოლმე ხანდახან ჯანში. აქ ყოველი კუთხე და ყოველი საგანი უკეთეს წარსულს აგონებდა. იმ წარსულზე ფიქრი, რომელიც აღარასგზით აღარ დაბრუნდებოდა მისთვის, ის ფიქრი იყო მოჩვენება, რომელიც დაუყონებლივ დაძვრებოდა ამ სახლში. მოხუცი თავის გონების შეთხზულ და ნაშობს გაურბოდა — საყვედურებს, გატრუებულ იმედებს და თავის თავის გამტყუნებას. ის ცეცხლმოკიდებულსავით გარბოდა მინდორზედ და გატაცებული უწყებდა დედამიწას ჩიჩქენას, თითქოს რაღაცა უნდა დაფლას მიწაში, რომ თავის საკუთარ თვალებსვე დაუმალოსო.

ამ ძალღურ ცხოვრებით მოხუცი თან და თან უფრო ხდებოდა და ბოლოს ჩონჩხს დაემსგავსა. დაუვარცხნავი ქაღარა

თმა მხრებამდის ეკიდა აწეწილ-დაწეწილი. ის იმ აზრისა იყო, რომ წვერს მოპარსვა აღარ უნდაო. ამის შედეგი კი ის იყო, რომ კვირაობით ეკლესიაში ფეხს აღარა სდგამდა, რადგან მოუპარსავი წვერით გაღბენაუში როგორ დაენახებოდა ადამიანი თავის მეზობლებს?

მალე განდევილსავით დაიწყო ბიუტნერმა ცხოვრება. ორი ცოცხალი არსება-ლა შერჩა მოხუცს ამ გაქირების დროს, მაგრამ ის ორნიც ხმას ვერ გასცემდნენ, რადგან ეს ორი არსება გარდასოვიცის დატოვებული ძროხები იყვნენ. ხალხს მოხუცი განძრახ ერიდებოდა. მწარე გამოცდილებამ დაარწმუნა მოხუცი, რომ ადამიანს ისევ ადამიანი თუ მიაყენებს მძიმე და მწარე შეურაცხებას, თორემ ქვეყნად სხვა ვერავინ შესძლებს ამას იმაზედ კარგათაო. ამიტომ ერიდებოდა მოხუცი ხალხსა და სკდილობდა საზიზღარ, მტრულად განწყობილ კაცობრიობასთან არავითარი საქმე არ დაეჭირა. თუ ვინმე მიესალმებოდა, ბიუტნერი სკდილობდა ყური მოეყრუებინა და პასუხი არ მიეცა. თუ ვინმე გაჰმედავდა და გამოელაპარაკებოდა, იმას უსათუოთ იმის იმედი უნდა ჰქონოდა, რომ პასუხის ნაცვლად ბიუტნერი ზურგს შეაბრუნებდა.

რა ხდებოდა მოხუცის გულში, ამას ვერავინ იტყოდა. დედაკაცის დამარხვის შექდეგ, ერთ კვირა დღეს მოძღვარი ესტუმრა სახლში. ბიუტნერი უბირის დღის ტანთსაცმელში რალაცას ჩხირკედელაობდა, რასაც უწინ არას გზით არ ჩაიდენდა მოხუცი. მოძღვარმა კვირა დღის გატეხას ჯურადღება არ მიაქცია და ბიუტნერთან ერთათ სახლში შევიდა...

მოძღვარი მალე შეეხეო სულიერ საქმეებს. ოდესღაც შეძლებულ ბიუტნერის მდგომარეობამ მოძღვარს მშვენიერი შემთხვევა მისცა, რომ მიწიერ ცხოვრების ფუქსავატობა დაემტკიცებინა მოხუცისთვის და საუკუნო ცხოვრებისკენ მიეთითნა. მოძღვარმა მომწიფება და ხანში შესვლა მოაგონა ბიუტნერს და უთხრა, ვინ იცის, იქნება დღეს არა ხვალ მოგიხდეს ღვთის პირის პირ წადგომაო. მოძღვარმა ბევრი გულსაყუჩებელი სიტყვა სთქვა.

მაგრამ მოხუცი არც „ჰო“-სა და არც „არა“-ს არ ეუბნებოდა, შუბლშეკმუხვნილი მიმჯდარიყო კუნჭულში და თითქოს რომ ყურს უგდებდა. როგორც ეტყობოდა, მოძღვარის ცდას მოხუცი იმ მძივე უღლოდ სახავდა, რომელიც გინდა თუ არა უნდა ზიდა.

ბიუტნერის ღვთის მოყვარეობა და მსახურება უწინაც მარტო გარეგნულ წესების შესრულებაში იხატებოდა და ეხლო ხომ, როცა ეკლესიას ზურგი უჩვენა, მოხუცში უფრო მკაფიოდ გამოიხატა ის კერპთაყვანისმცემლობა, რომელსაც ასე მაგრათა აქვს გერმანელი გლეხის სულში ფესვები გადგმული. რა საქმე ჰქონდა მოხუცს იმ ზეციურ ცხოვრებასთან, რომელიც ჯერ არავის ენახა და არც არავინ იცნობდა მას? ის სულ სხვაგანა ჰხედავდა ღმერთებს. იმისი ღმერთი ის მიწა იყო, რომელზედაც სცხოვრებდა, ის მცენარე, რომელსაც თითონვე აღმოაცენდა ხალმე მიწიდან, ის პირუტყვი, რომელსაც აქმევდა, ვარსკვლავებით მოჭედილი ზეცა, თავისი ღრუბლებით, ქარით და ქექა-ქუხილით. აღმოსავლეთიდან მოსულ ღმერთებში კი უწინვე რაღაცა ეუცხოვებოდა.

მოძღვარა შინ მიდიოდა, მაგრამ თითონვე არ იცოდა, იქონია მოხუცის გულზედა და სულზედა რაიმე გავლენა იმის სიტყვებმა თუ არა?

ერთმა ადამიანმაც მოინდომა მოხუცის ნუგეშის ცემა, მაგრამ ვერც ამან მიაღწია თავის მიზანს. ერთხელ როგორღაც „ბიუტნერიანთ“ მამულში კაჩნერის ქვრივი მოვიდა. ყველგან შეიხედა და, რადგან მოხუცი ვერსად ვერ შენიშნა, თავის თავსაც ასიამოვნა და ყველა ოთახი დაწვრილებით მიათვალ-მოათვალიერა. მერე მინდორშიც წავიდა და იქ მოხუცი ნახა, რომელიც იონჯას სთიბავდა.

კაცს ეგონებოდა ბიუტნერი ისეა საქმეში გართული, რომ ვერც ვერაფდრსა ხედავს და არც თუ ესმის რაქეო. სანამ მიუახლოვდებოდა კაჩნერის ქვრივი, გაჩუმებული იყო და კაი ხანს ადევნებდა მოხუცს თვალსა; ამ ცქერაში თანაგრძნობაც გამოიხატებოდა და კმაყოფილებაც.

— ოჰ, ეს საბრალო და საცოდავი! როგორ მალე შეეტყო დაქვრივება. შარვალი ისე შემოჰკლდებოდა, რომ ტიტველა ხორცები უჩანს საცოდავს. უთუოდ დიდი უბედური უნდა იყოს. ვილა მოუვლის ეხლა და თვალ-ყურს ვილა ადევნებს? აი, ახლა თითონაც გაიგებდა მარტოობის მნიშვნელობას.

ქვრივმა ჩაახველა და მიესალმა:

— გამარჯობა, ბიუტნერ!

მისალმების დროს ქვრივი ეცადა, რომ ხმაში რაც შეიძლებოდა მეტი ალერსი და თანაგრძნობა გამოჰხატოდა, მაგრამ მოხუცმა პასუხით თავიცი კი არ აიღო. ქვრივის გაფრთხობა აგრე ადვილი არ იყო: ის ხომ კარგათ იცოდა ქალმა, რომ აქ მხოლოდ კეთილმა განზრახვამ მოიყვანა; ამიტომ არც შეამჩნევინა მოხუცს, რომ იმისი უხეში ქცევა, ცოტა არ იყოს, არ მოეწონა ნათესავს.

ქვრივმა მისალმების შემდეგ აუწყა, რომ იმ ცოტა ხანში პაულინას წერილი მიეღო. მოხუცი ისეთის გატაცებით იქნედა ცელსა, რომ კაცს ეგონებოდა, ამას ქვეყნად იონჯაზედ ძრიელ სხვა არა ეკითხება რა და არც არა ექაშნიკება რაო. ქვრივი კი, რომელსაც ამ შემთხვევისთვის ახალი ბალდადიც კი მოეხვია თავზღდ და საუკეთესო წინსაფარი აეფარებინა, გაშტერდა და აღარ იცოდა რა ექნა. „ბიუტნერი მიუხედავად თავის სამოცის წლისა ჯერ კიდევ მაგარი ვაჟკაცია, მაგრამ რასა ჰგავს? თმა აბურძგვნილსა და წვერ მოუპარსავს საცოდავად ჩასცვინია თვალები“, — ჰფიქრობდა ქვრივი. უსათუოდ მარტოობას ველარ იტანს და ერთი ღვთისნიერ თანამგრძნობი ადამიანის მონატრულია! მომხარშველიც არა ჰყავს და იქნება ნახევარზედ მშიერიც, საცოდავი. აი, ეხლა ამისთვის ვინმე დედაკაცის ხელი საჭირო.

მერე პაულინას წერილი ამოიღო და დაეკითხა: არ გინდა წავიკითხო შენი შეილები ამბავი? ეხლა კი მოხუცმა თიბვას თავი გაანება. ქვრივმა ეს თანხმობის და ნებართვის ნიშნით მიიღო.

წერილში საზოგადოთ საქონიაში წარსულ მუშათა ყოფაცხოვრება იყო აწერილი. ბოლოში პაულინა სწერდა, შემოდგომაზედ ისევ დავბრუნდებით ვალბენაუშიო.

კაჩნერის ქვრივა დიდის ამბით დაჰკეცა წერილი და ისევ ჯიბეში ჩაიდო. მერე ამოიოხრა და წინსაფარის წვერით ცრემლები მოიწმინდა.

— ეგ კარგია, რომ მალე აპირებენ დაბრუნებას, — სთქვა ქვრივა. — მარტოობა მძიმეა.

აქ კი გაჩუმდა, ალბათ. იმიტომ, რომ მოფიქრების დრო მიეცა ბიუტნერისათვის. მერე როგორღაც, არაჩვეულებრივ გადახედა მოხუცს და განაგრძო:

— ვიფიქრე: მოსწყინდებოდა ბიუტნერს მარტოობა მეთქი. ერთი პატრონი არ გააჩნია და, რასაკვირველია, სიცოცხლე გაუმწარდებოდა მეთქი. მართალს არ ვამბობ, ბიუტნერ?

პასუხის ნაცვლად მოხუცმა ისევ ნამგაღს მოჰკიდა ხელი და ისე შეუდგა იონჯის თიბვას, თითქოს აქ იმის მეტი არავინააო.

კაჩნერის ქვრივი იძულებული იყო შინ დაბრუნებულიყო, რადგან მალე დარწმუნდა, რომ მის კეთილ განძრახვას უმადური ნიადაგი დახვდა.

*
* *

ზაფხული იწურებოდა. მოსაველი ჩინებული იყო. ქვავმა მძიმე და სავსე თავთავი დაიყარა და ბზეც ბლომათ მისცა; შვრიასა და კართოფილსაც კაი პირი უჩანდა.

წლევანდელ მოსავლის შემცქერალ გლეხს მწარე გრძნობები ერეოდნენ გულში. იქ, სადაც თითონ დაჰღვარა ოფლი, თითონ მოხნა და თითონ დასთესა, ქირნახულით სხვას უნდა ესარგებლნა. აგერ ეხლაც ყოველ დღე დადიოდნენ იმ მეზობლების ურმები, რომელთაც მამულის პატარ-პატარა ნაწილები შეიძინეს ამას წინათ. ამ პატარა მამულების გზათ „ბიუტნერის“ ნასახლარის მიდამოები იყო ამორჩეული.

კუდი მოსავალი არც იმ მინდვრებზედ იყო მოსული, რომლებიც გარრასსოვიცმა თავისთვის დაიტოვა. ცხადი იყო, რომ ამოდენა მოსავალს მარტო ბიუტნერი ვერ მოუვლიდა. ამიტომ ერთ მშვენიერ დღეს თანაშემწენიც ეწვივნენ.

პურის მოსამკავათ სამუილს ხალხი დაეჭირავებინა სოფელში. მერე ურმებიც მოკრიალდნენ, რომლებსაც ეს ამოდენა ძნები, როგორც ამბობდნენ, ვერსმბახში უნდა წაეღოთ, სადაც ვაქარს დიდი მამული ჰქონდა და საღეწი მანქანაც იქ ედგა. ხორბალს ქალაქში ეზიდებოდნენ ვაქრის საწყობებში და ბზეს კი მინდორში აგროვებდნენ ჯერ-ჯერობით.

შერიის მოსამკელათაც მუშები დაიჭირავა სამუილმა, მაგრამ შერიას ქალაქში არ ეზიდებოდა და იქვე ხის ფარდულებში აკრებინებდა. ეს შერია მოხუც ბიუტნერს ჯაქვებით უნდა ეღეწა ზამთრის განმავლობაში—გარრასსოვიცი ცდილობდა, რომ მოხუცს ზამთარშიც არ გამოლოცოდა საქმე.

ბოსტნეული უფრო ადვილად მოიშორა ვაქარმა. მისი მოგროვება, გადარჩევა და დახროვება სამუილს ტყუილად დროს დაკარგვით მიიჩნდა. ამიტომ ამ ვაი-ვაგლახის თავიდან ასაცილებლად ხორაგეულობა ნარდათ გაჰყიდა. კომბოსტო, ქარხალი და კარტოფილი კი იმდენი დასტოვა, რაც საქონელს მოუნდებოდა ზამთრის განმავლობაში.

როგორცა სჩანდა, ამ კაცმა ზარალი არ იცოდა რა იყო. რომელიმე გლეხი რომ მოქცეულიყო ასე, უსათუოთ აზარალებდა და ყველა მასხარათ აიგდებდა.

გამოაცხადებდა თუ არა გარრასსოვიცი სამიკიტნოში ესა და ეს მინდა საჯაროთ გავყიდოო, მთელი სოფელი მოაწყდებოდა და თავის მტვრევით ერთმანეთს შეეცილებოდა ხოლმე. საკმარისი იყო სამუილი გაჩენილიყო სოფელში, რომ ყველას ფულის დასახარჯად ხელები აჰქავებოდა და ჯიბეში ფულებიც გასჩენოდა.

ღვთის წინაშე ძალიან ადვილი კი იყო სოფლელებისთვის გარრასსოვიცთან საქმის დაქტრა.—სამუილი ადვილად დამყოლი ადამიანი იყო და არაფერს იწუნებდა, თუ არც კირნახუ-

ლი ჰქონდათ, შეეძლოთ წაღებულის ან ნაყიდის მაგიერათ, როცა საჭირო იქნებოდა, ემუშავნათ. ხშირათ ფულის მაგიერ საქონელსაც გამოართმევდა ხოლმე მოვალეებსა და ცოტა ხნის შემდეგ ამავე საქონელს უფრო ხელსაყრელად გააჰყიდდა ხოლმე სოფელში. არც სასესხებლათ დაუქერდა ხოლმე გლეხებს ფულსა, აი ეს თვისება ყველაფერზედ ძრიელ მოსწონდა გლეხობას. ფულს ასესხებდა და იშვიათად თუ მიჰმართავდა სასამართლოს, ისიც მარტო იმ შემთხვევებში, თუ გლეხს რამე გამოაჩნდებოდა დასაცინცილი, როქელსაც სულს იქით არა გააჩნდა რა იმათ არასოდეს არ დაატანდა ძალას. იმათ მისთვის უნდა ემუშავნათ და სამუილი კი თავის მხრივ სცდილობდა ეს ვალი არასოდეს არ გამოლოყულიყო.

მოხუც ბიუტენერსაც ეხლა როგორც დაქირავებულ მუშას, ისე ექცეოდა. ხან ლანძღავდა, ზარმაცსა და სულელს უძახდა, ხან თუ კარგ გუნებაზედ შეხვდებოდა, აქებდა.

ყველა ამას მოხუცი იმ გულგრილობით ითმენდა, რომელიც ამ უკანასკნელ დროს თითქმის ბუნებრივ ხასიათათ გადაჰქცეოდა. იმას თითქოს რაღაც გასტეხოდა გულში თუ ჩასქრობოდა და ერთი ნამცეცი თავმოყვარეობა აღარ შერჩენოდა.

აბა უწინ გაებენა ვისმეს და ასე მოჰკიდებოდა! იქნება ცოცხალიც არ გაეშვა ამისთანა კაცი. ახლა კი ამ უცხო კაცისაგან ყველაფერს ითმენდა.

მთლათ იმის ცხოვრებაში თუ კერძო მოქმედებაში აზრის ნაცვლათ რაღაც წინააღმდეგობა სჩანდა: ის თავის მტარვალს ემსახურებოდა და თავისი შრომით და ოფლით იმ გარეულ მხეცს ასაზრდოებდა, რომელიც დიდის სიამოვნებით და კმაყოფილებით სწოვდა იმისვე სისხლსა.

საშველი აღარსად სჩანდა! გარზასსოვიცმა ერთსა და ორს ჯაქეში არ გახლართა საცოდავი გლეხი. ის, მთლათ თავის სარჩო-საბადებელის დაკარგვის შემდეგაც, მაინც მოვალე იყო ვაქრისა და იმას შეჰყურებდა თვალებში. მამულის ახალმა პატრონმა ბიუტენერი თუ კიდევ დასტოვა მამულში, ისიც დიდი წყალობა და გულკეთილობა იყო იმის მხრივ. გაგდება

რომ დაეპირა, შეეძლო უწინვე არც კი შეეტყობინებინა მისთვის და ხშირათ ამასაც ემუქრებოდა ხოლმე. ვაჭარი სამუილმა ჩინებულათ იცოდა გერმანელი გლეხის ხასიათი. იმან კარგათ იცოდა, რომ გლეხი მაგრა ებლაუქება მიწას და იმის წყალობით რომ სულ მიწას ჩასჩინინებს გონებაც, უჩლოუნგდება და სახეიროსა და სავნებელს ველარას არჩევს.

სამუილმა მშვენიერათ იცოდა, რომ ბიუტნერი უფრო ადვილად გულს ამოაგლეჯინებდა მკერდიდგან, ვიდრე იმ მიწას მოჰშორდებოდა, რომელიც იმის მამა-პაპათა ოფლით იყო მორწყული და რომელსაც უკანასკნელ დრომდის თავის საკუთრებათ სთვლიდა. ამ მამულიდგან გაგდების შიში კარგ ხელშეკრულობასავით აერთებდა და აკავშირებდა ბიუტნერს ვაჭართან.

ეს დამოკიდებულებაც მეორე ბატონ-ყმობა იყო. ამ მონობასთან შედარებით ძველი, ბატონ-ყმობის დროის ბეგარა, სავალდებულო სამსახური და ათასგვარი ხსევა მოვალეობა, რომელსაც ბიუტნერის მამა-პაპა ისე გულნატკენათ უჩიოდა, ბევრით უფრო მსუბუქი და უფრო ადვილათ ასატანი იყო. მაშინ ბატონი თუ კისერზედ აჯდა თავის ყმას და იმის ოფლით სცხოვრებდა, უფრთხილდებოდა მაინც თავის გლეხს, ისე როგორც ყოველი კეთილ გონიერი მესაკუთრე სასარგებლო პირუტყვს უფრთხილდება ხოლმე; ბევრ საქმეში ჰქონდათ მაშინ ბატონსა და ყმას ერთგვარი სურვილი და მისწრაფების საგანი. მაგრამ ამ, ახალი ფერის და შეხედულების ბატონ-ყმობას კი სწორედ ეს ადამიანური კავშირი აკლდა. აქ არარაობიდან გამოსხლეტილის დაუდევარი და უსინიდისო ძალა ბრძანებლობდა და უგულო კაპიტალის ცივი ხელები იმონებდა ადამიანს.

ღვთის წინაშე, გარრასსოვიცი შესანიშნავი მოხერხებული კაცი იყო და ყველა საქმეს არტისტიულად აბოლოვებდა. სხვის ნაშრომის მითვისება და სხვის ბუდეში დაბინავება ვაჭარმა ჩინებულად იცოდა, მაგრამ ეს თვისება ხომ მთლათ მის ერსაც ახასიათებს. ბუნებას კიდევ ერთი ხასიათით დაეჯილდოვებინა

ნა,—სხვის კვერცხების ბედ-იღბალი არც ეკითხებოდა და არც თავს იტკივებდა მათთვის.

სოფელში გამოიანგარიშეს, რომ სამუილმა მამულის პატარ-პატარა ნაქრებით გასყიდვით მთელი მამულის ხარჯი ინაზღაურა. ერთხელ ზაფხულის თავში, გალბენაუში ვიღაც მუშები და მიწის მზომელი ჩამოვიდნენ და ტყისა და „ბიუტნერის“ მამულს შუა დატოვებულ ველისკენ წავიდნენ. აქ მიწას ზომვა დაუწყეს და მიწაში რაღაც პალოებს არკობდნენ. მერე ნიადავს შეითა ნაწილი ასქრეს, იმის ქვეშ დარჩომილი შავი მიწა ერთ ადგილას დააგროვეს და უფრო ღრმად მყოფ თიხას რომ მიუახლოვდნენ, ვეებერთელა, ოთხკუთხი ორმო ამოსთხარეს.

ამ ადგილას გარდასსოვიცი ორთქლით მომუშავე აგურხანას აგებდა.

სამუილმა გამოაცხადა—აქეთა მხარეს აგური ძალიან საჭიროა და აგურხანა კი არსად მოიპოვებაო; მახლობელ სოფლებში, და განდ ქალაქებშიც, ხეირიან აგურს კაცი ვერსად ვერ იშოვნისო. სამუილა თავის მოვალეობადა სთვლის აქეთური სოფლები მრეწველობის გავრცელებით ფეხზე წამოაყენოს. აბა ნახონ გალბენაუელმა გლეხებმა აქაური ხალხი რა ფულებს მოიგებს!

მოკლე ხანში აგურის გამოსაწველ თორწისთვის ჩაყრილმა საძირკველმა თავი წამოჰყო მიწიდან, იქვე იმათ გვერდით მათი გამოსაშრობი ჩარდახები აღიმართნენ, თიხის მოსაზელი ორმოები ამოსთხარეს და ვეებერთელა ქარხანის სხვა და სხვა ნაწილები რკინის გზის ლიანდაგებით შეაერთეს. ამის შემდეგ ქარხნის საბოლომ დღითი დღე ზრდა დაიწყო და ბოლოს გალბენაუელი ხამი გლეხები განცვიფრებაში მოიყვანა.

მუშულში ყოველ დღე რამე ცვლილება ხდებოდა. შემოდგომაზე „ბიუტნერის“ ტყეს გრაფის ტყის მოურავი და იმისი მუშები ეწვივნენ. რამდენიმე დღის განმავლობაში დამახინჯებული ფიჭვის ხეები, ტვიის ბუჩქები და სხვა უვარგისი ბუჩქნარი სულ ერთიანად გააჰკაფეს და იქაურობა მიწმინდ-მოწმინდეს.

ეხლა კი სალანდის პატრონმა ძლიეს-ძლიობისას ბიუტ-
ნერისეული ტყე შეიძინა, მაგრამ იმდენი ფული კი დაუჯდა
ეს ტყე, რომ ეს ფული დროზე რომ ჩაეარდნოდა ბიუტნერს
ხელში, სულ მთლად გამოიხსნიდა განსაცდელისაგან თავსა.
ტყესთან ერთათ ტყის ის ნაპირიც გადავიდა გრაფის ხელში,
რომელსაც ისეთი გულდადებით ხნავდა მოხუცი ბიუტნერი და
რომელიც სულ მთლად მისი ოფლით იყო გაჟღენთილი. ეხლა
კი გრაფის ტყე გაერთიანდა. გაზაფხულზე ამ ადგილებზე სულ
ახლად აპირებდნენ ტყის გაშენებას.

ტრაუგოტტ ბიუტნერიც ჰხედავდა ამ ცვლილებებს, მაგ-
რამ ერთხელაც არ შეუჩივლია ვისთვისმე და კრწტიც კი არ
დაუძრავს, თითქოს, მუნჯობა შეუთქვამს და ეხლა ეშინიან სი-
ჩუმის დარღვევისაო. მაგრამ გულში რა ცეცხლი ეკიდა და რა
ვარაში ახრჩობდა, ამას ერთი ადამიანიც ვერ იტყოდა.

ბიუტნერი ცუდად გადარგულ ნერგსა ჰგავდა, რომელიც
მოუვლელობისაგან დღითი-დღე ქკნება და თუმცა ჯერ კიდევ
სცოცხლობს, ძალა კი მაინც ელევად და წუთი სოფელს ეთხო-
ვება. ის კიდევ იმ მანქანას ჰგავდა, რომელიც მშობრავი ძალის
შეჩერების შემდეგაც ცოტა ხანს კიდევ მოქმედობს ხოლმე,
სანამ სულ მთლად არ გაჩერდება.

მოხუცს თითქოს სამუდამოდ დაჰკარგოდა გრძნობიერო-
ბა და როგორც წყლით გაჟღენთილი ნიადაგი ცვარს ველარ
შეისვამს, ისე ბიუტნერის ათასგვარი უბედურებით დაბეჩავებული
გული ახალ უბედურებას და ტანჯვას ველარა ჰგრძნობდა.

მაგრამ ვინც უგრძნობლად და გაუგებრად დასახავდა მო-
ხუცს, ძალიან შესცდებოდა; ბიუტნერი მშვენივრადა ჰხედავდა,
რომ ადამიანნი უსამართლოდ მოექცნენ მას. იობსავით ქედის მო-
დრეკა და უბედურებაშივე სიამოვნების პოვნა მის ჯიუტ გლე-
ხურ ბუნებას არ შეჰფეროდა. ბიუტნერი ძველი აღთქმის ღვთის
მონასავით ვერ იტყოდა:

„შიშველი დავბადებულვარ დედიჩემის მუცლიდან და ში-
შველივე ჩავალ მიწაში. ღმერთმა მომცა და მანვე წამართვა.
იკურთხოს სახელი უფლისაო.“

თუ გარეგნობით პირუტყვეულ მდგომარეობას მიაღწია და ბედის ლახტს გულგრილად ითმენდა, ნამდვილად კი იმისი ჯიუტი გული ჯერ კიდევ არ მოდრეკილიყო. მოხუცი ხალხის ზიზღით და მძულვარებით სულს ითქვამდა და ბრაზით საზრდოობდა; მართო ეს და ასულდგმულებდა მოხუცს და ეს აძლევდა სიცოცხლის ძალას. მაგრამ რაც უფრო ნაკლებ იღებდა ხმასა და რასაც უფრო მეტს ითმენდა, მისი ნაღველი მით უფრო მწარე და გულის დამდაგი ხდებოდა.

ივ. ზაფხუმარდვანიანი.

(შემდეგი იქნება).

ცხოვრება და ღვაწლი

თქმის გრიგოლ ორბელიანისა

XVII

მეოთხმოცე წელიც მოახლოვდა, ის დალოცვილი მეოთხმოცე წელი, რომელსაც წინასწარმეტყველი სდებს კაცის სიცოცხლის სამზღვრად. გარნა ორბელიანი ვაჟ-კაცურად გასცილდა ამ ფსალმუნისგან დადგენილს ვადასაც. გასცილდა არა მიხრწნილი, არა ხმა მიკნავებული, არამედ სრულის ძლიერებით, მხიარულებით, სიცილ-ყიჟინით: „დროების“ რედაქციამ განიზრახა იმისი ოთხმოცი წლის დღეობის გადახდა, მაგრამ პოეტმა არ ისურვა ეს დღეობა, არა იმიტომ, რომ იმას შეჰშინებოდეს ხვედრთან ნიზლაობისა, როგორც მოხუცთა წესია, არამედ უფრო იმიტომ, რომ ექვობდა „დროების“ მონაწილე თაობას კარგად, ღირსეულად, დენერალ-ჩინოვნიკობის და სხვათა წოდებათა დასწრებით და შესაბამთა წესით გადაეხადა ეს დღეობა. და ძალიან კარგათაცა ჰქმნა: დღეობა კაცის სიმაღლეზე უნდა ჰყოფილიყო, ან არ უნდა ჰყოფილიყო!

პოეტი დაეშვა ოთხმოცდა პირველს წელში თავ-აწეულად, ქუდ-ჩაკეცილად. არა პირადი, არა ცერემონია, არა პანაშვიდი არ ხდებოდა თბილისში უიმისოდ, რომ ის არ ყოფილიყო პირველს ადგილზე მუდამ ნათელის პირის სახით, მუდამ ბრწყინვალის თვალებით, სრულის თავისის მუნდირ-ორდენებით აღჭურვილი. ამას გარდა რა საზოგადო კრება იქნებოდა, რომ ის არ ყოფილიყო დამსწრედ. თავად-აზნაურობის ყრილობაში,

სადგილ-მამულო ბანკში, წერა-კითხვის საზოგადოებაში—რომლისა იგი იყო პირველ წევრად—სხვა და სხვა საქველმოქმედო და სამეცნიერო საზოგადოებაში ორბელიანი პირველ მომსვლელებთან იყო და უკანასკნელებთან სტოვებდა სხდომის ზალას. იუბილეთის სადილებზე და პიკნიკებში თავი მომლხენი ის იყო. დოღზე იმისი ცხენი მიდიოდა პირველად. საუკეთესო სანადირო მწვერები იმისი იყო. დრონი იცვალნენ და მუშტიკრივი მოისპო ქალაქში, მაგრამ ლოპიანას მოყვარეს გული მაინც კინტოებისაკენ ჰქონდა და ამათ ლაზათიანს ლხინს არშიყობდა იგი სიკვდილის დრომდის... საჯარო მანიფესტაციებისა იგი მონაწილეც იყო და თავი ორატორიც. როდესაც დიდი მთავარი კავკასიის მთავარ-მართველი გადვიდა რუსეთში, პოეტმა კავკასიის მხედრობის სახელით უთხრა მას მშვენიერებით აღსავსე გამოსასალმებელი სიტყვა. ამანვე დაუტკბო სუფრა მშვენიერის სადღეგრძელოთი არხეოლოგიურ კონგრესის წევრთა, როდესაც მთავრობამ სადილი გაუკეთა იმათ სასახლეში...

მის გარშემო კი ამ სახლში სიკვდილი სცელავდა და სცელავდა უწყალოდ მის დროის კაცებთა: ნაცნობ-მეგობრებთა, მსახურების ამხანაგებთა. ოთხს წელში დაეხოცნენ იმას: ბარიათინსკი, ლაზარევი, სოსიკო ორბელიანი, ისააკ თუმანოვი, აგლობეიო, ტერ-გუკასოვი, დიმიტრი ორბელიანი, ერეკლე ბატონიშვილი, დიმიტრი გურიელი, ეკატერინე დადიანისა... ამ ხანში მიიცვალა ხელმწიფე იმპერატორიც „შვიდთა იყლიმთა მპყრობელი“, „კეთილის-მომქმედი კაცთა-ნათესავისა“. თითოეულს ამათგანს არგუნა პოეტმა თავისი ცრემლი, შენდობით მოხსენება, თითოეული დააფასა იმან ღირსეულად.

ურთგო არ იქნება მოვიყვანოთ აქ რამდენიმე ადგილები მისი წერილებიდან შესახებ ზოგიერთთა აქ ხსენებულთა და სხვათაცა კავკასიაში მსახურთა და ნამსახურთა პირთა.

აი რას ამბობს პოეტი ბარიათინსკიზე:

„Глубоко, глубоко огорчень я смертью кн. Барятинскаго, котораго любилъ искренно, какъ человекъ и какъ

правителя. Онъ и по характеру, и по привычкамъ, и по широкости взгляда принадлежалъ не нашему времени, а вѣку Екатерины Великой, олицетворяя собою и Потемкина, и Румянцева*).

„ვსწუხვარ ღრმად სიკვდილს თავ. ბარიათინსკისას, რომელიც გულწრფელად მიყვარდა, როგორც კაცი და როგორც მმართველი ქვეყნისა. ხასიათით, ჩვეულებებითა და გრცელის თვისის შეხედულებით ეკუთვნოდა უფრო ჩვენს დროს კი არა, საუკუნეს ეკატერინე დიდისასა და მსგავსება იყო მთლად პოტემკინისადა და რუმიანცევისა.“

ლაზარევზე:

„Еще одна печаль! Бѣдный Лазаревъ умеръ въ походѣ противу Теке-Туркменъ, въ то именно время, когда все было имъ подготовлено и началось наступательное движеніе нашего отряда для нанесенія пораженія непріятелю. Какое несчастье! Лазаревъ принадлежитъ къ числу замѣчательныхъ людей. Сынъ бѣднаго портного въ Шушѣ, безъ воспитанія, безъ науки, сталъ въ числѣ лучшихъ генераловъ Кавказской арміи. Я взялъ его въ чинѣ капитана Ширв. полка въ Дагестанѣ, поручивъ ему управление Акушою въ самое смутное и опасное время для насъ и тогда-же впервые раскрылись его необыкновенныя умственныя способности. Спустя нѣсколько лѣтъ онъ уже былъ правителемъ Дагестанскихъ народовъ и потомъ начальникомъ дивизіи и, наконецъ, въ послѣдней войнѣ противъ Турокъ, его образцовое обходное движеніе на Алажинскія высоты и пораженіе Турецкой арміи подъ предводительствомъ Мухтара-Паши и, въ заключеніе всего, какъ финалъ, взятіе Карса доставили ему Георгія 2-й степени и званіе генераль-адъютанта. Смерть его въ настоящее время составляетъ великую потерю и для нашей арміи, и для нашего края“**).

„კიდევ ერთი მწუხარება! საბრალო ლაზარევი, მოკვდა ტყვე-ტურქმენის წინააღმდეგ ლაშქრობაში, სწორედ იმ დროს, როცა ყოველივე მოამზადა და ჩვენი რაზმი მტრის დასამარცხებლად უნდა მისულიყო. რა

*) წერილი ბარბარე ორბელიანთან 19 მარტს 1879

**) წერილი ბარბარე ორბელიანთან 22 აგვ. 1879 წ.

უბედობა! იგი იყო შესანიშნავ კაცთაგანი. შვილი ღარიბის მკერვალისა შუშადამ, უსწავლელი და უცოდნელი მეცნიერებისა, კავკასიის მხედრობის საუკეთესო გენერალად შეიქმნა. შირვანის პოლკში იყო კაპიტნის ხარისხით, როდესაც დაღესტანში წავიყვანე და ჩვენთვის სრულიად საშიშსა და მოუხვენარს დროს აკუშა ჩავაბარე სამმართველოდ. მაშინ გამოირკვა, აი, მისი არაჩვეულებრივი ნიჭიერება. რამდენისამე წლის შემდგომ იგი უკვე დაღესტნის მმართველი შეიქმნა, შემდეგ უფროსი დივიზიისა და ბოლოს-კი, რუს-ოსმალთა უკანასკნელის ომის დროს, სამაგალითო მტრის შემოვლამ ალაჟინის სიმაღლეებზე და ოსმალთა მხედრობის დამარცხებამ, რომელსაც მუხთარ-ჟაშა სწინამძღოლობდა, და აგრეთვე ყარსის აღებამ მოუხვეტეს მას წოდება გენერალ-ადიუდანტისა და გიორგი მე-2 ხარისხისა. სიკვდილი მისი ამ უამად როგორც მხედრობისა, ისე ჩვენის ქვეყნისათვის, შეადგენს ერთობ დიდს დანაკლისსა“.

კლუშინზე:

„Познакомился я съ Клушинымъ — Баронисъ-пехи. Конечно, всякое теперь объ немъ сужденіе будетъ преждевременно, но мнѣ кажется, что онъ принадлежитъ къ числу тѣхъ людей старой школы, которые были проникнуты мыслью, что грубость есть твердость характера, необходимая нравственная сила въ начальникѣ, охраняющая служебный порядокъ, чинопочитаніе, дисциплину; а вѣжливое обращеніе есть непростительная въ начальникѣ слабость, неминуемо ведущая къ разнаго рода злоупотребленіямъ по службѣ. Таково, покрайней-мѣрѣ, первое впечатлѣніе, произведенное имъ здѣсь. Къ счастью, даже въ военной службѣ, давно уже вывелось это грубое, жестокое, нечеловѣчное, Набоковское обращеніе Начальника съ подчиненными; но какъ объяснить подобное явленіе въ гражданской службѣ теперь? Не думаю, чтобъ Клушинъ могъ остаться съ своими застарѣлыми понятіями здѣсь на долго, потому что измѣниться ему уже поздно“*)

„გავიცან კლუშინი — ბარონის-ფეხი, რასაკვირვლია, ყოველივე მსჯელობა მის შესახებ ახლა ჯერ ადრეული იქნება, მაგრამ მაინც მგონია, რომ იგი ვკუთვნის ძველის სკოლის ხალხს, რომელსაც სჯეროდა ღრმად, რომ სიბრძევე და თავბედობა არის სიმტკიცე ხასიათისა, მიუცოდნელი ზნეობრივი ძალა ყოველის უფროსისა, ძალა, რომელიც იცავს სამსახურში წესიერებასა, ხირისხთა პატივისცემასა და დისციპლინასა; ხოლო

*) წერილი ბარბარე ორბელიანისადმი 17 მარტს 1876 წ.

ზრდილობიანი ქცევა უფროსისა მიუტევებელი სუსტი მხარე, რომელიც სხვა-და-სხვა გვარს ბოროტმოქმედებას იწვევს სამსახურში აუცილებლად. პირველად მაინც ასეთი შთაბეჭდილება იქონია მან. საბედნიეროდ, თვით სამხედრო სამსახურშიც-კი დიდი ხანია გადავარდა ასეთი უღიერი, მკაცრი, არა ადამიანური, ბრყვეული მოპყრობა უფროსისა უმცროსისადმი; მაგრამ როგორ უნდა აახსნას, ნეტა, ასეთი მოვლენა სამოქალაქო სამსახურში ახლა? არა მგონია, ამ თავისის დახვეწებულის შეხედულებით დიდხანს იბოვინოს აქ კლუშინმა, იმატომ, რომ გამოცვლა და გარდაქმნა მისთვის უკვე გვიან-დაა ახლა.“

მირსკიზე:

„Я любилъ его со всею искренностью и въ немъ его свѣтлый многосторонный умъ и благородство энергическаго характера. Служеніе его было по-истинѣ самопожертвованіемъ; прострѣленная въ двухъ мѣстахъ грудь его ясно свидѣтельствуесть, что онъ шелъ какъ говорится, грудью впередъ противу непріятеля. Но немногіе знаютъ, какъ я, что лучшая сторона его энергически полезной дѣятельности на поприщѣ государственной службы скрыта пока въ канцелярскихъ перепискахъ и со временемъ, конечно, оцѣнятъ достойно его обширный умъ, его дальновидность и строгую справедливость при высокомъ чувствѣ челоуѣколюбія“^{*)}.

„მიყვარდა იგი მთლად ჩემის გულწრფელობით, მასთან მისი ნათელი და მრავალმხრივ განვითარებული გონება და კეთილშობილება ენერგიულის ხასიათისა. მსახურებდა ტექნიკურად თავგანწირულად. ორს ადგილს ტყვიით დაჭრილი მკერდი ნათლად ამტკიცებდა, რომ, როგორც იტყვიან ხოლმე, მტერზე გულ-და-გულ მისულა საბრძოლად. ბევრმა სრულიად არ იცის ისე, როგორც მე, რომ მისი ენერგიით სავსე სასარგებლო მოღვაწეობა სახელმწიფო სამსახურის ასპარეზზედ ჯერ-ჯერობით საკანცელარიო მიწერ-მოწერაშია მიჩქმალულ-მიმალული, მაგრამ თავის დროზედ, რასაკვირველია, ღირსეულად დააფასებენ მისს დიდს ჭკუასაცა, შორსგამჭვრეტელობასაცა და კაცთმოყვარეობის მაღალის გრძნობით ასევე სასტიკს სამართლიანობასაცა.“

*) წერილი ბარბარე ორბელიანისადმი 1879 წ.

ნიკო ქავჭავაძეზე:

„Какой молодецъ Нико! Какъ широко развились его способности! Я радуюсь, не нарадуюсь: онъ мое созданіе! Недавно былъ въ Тифлисѣ, чтобъ отдохнуть отъ трудной, скучной жизни и службы въ Дагестанѣ. Вдругъ получаетъ депеша съ неожиданнымъ извѣстіемъ, что въ Уикратлѣ убили наиба Ажіова... и что всѣ жители этого общества взбунтовались. Нико въ два дни прискакалъ въ Ботлихъ, крикнулъ богатырскимъ голосомъ; на этотъ крикъ сбѣжались болѣе 7 т. вооруженныхъ лезгинъ, пошли, разгромили укрѣпленную деревню взбунтовавшихся, переловили или перебили зачинщиковъ, переселили все общество въ Шуру, и тѣмъ кончилось возмущеніе въ нѣсколько дней! Нико чрезвычайно становится похожимъ на брата Илью широту природы, пылкостью страстей и силою характера. Онъ очень понравился Государю и Наслѣднику“ *).

„რა ყოჩალია ნიკო! რა დიდი ნიჭი გამოიჩინა! მიხაროან, მაგრამ ჩემს სიხარულს საზღვარი არა აქვს: ის ხომ ჩემი კმნილებაა! ამ წინაზედ ქალაქს ვიყავი, მიწადა დაღესტანში მოსაწყენ, მძიმე სამსახურისაგან ცოტა შემეგვენა. უცბად დეპეშა მოგვივიდა მოულოდნელის ამბისა, რომ უიკრატლაში ნაიბი აჯიოვი მოჰკლეს... და ყველა მცხოვრებნი ამ საზოგადოებისან აჯანყებულნი არიანო. ორას დღის განმავლობაში ნიკო ბოტლიხში მიიჭრა, რიხიანად შეუყვირა გმირულად; მაშინვე 7 ათასამდე შეიარაღებული ლეკი შემოკრბა, წავიდნენ, მიანგრიეს და მოანგრიეს გამაგრებული სოფელი აჯანყებულთა, მოთავენი ზოგი დაიჭირეს, ზოგი დახოცეს, მთელი საზოგადოება შურაში გადასახლეს და ამ რიგად აჯანყება სულ რამდენსამე დღეში მოჰსპეს! თავისის ფართე ბუნებითა, ვნებათა სიფიციბითა და ხასიათის სიმტკიცით ნიკო ძალიან წააგავს ძმას—ილიასა. ხელმწიფესაცა და მემკვიდრესაც ძალიან მოეწონათ იგი.“

გიორგი მუხრანსკიზე:

„14 Генв. въ гимназической церкви... Великій Князь сообщилъ мнѣ печальное извѣстіе о кончинѣ моего друга Георгія Мухранскаго въ Парижѣ. Можете вообразить**) всю

*) წერილი ბარბარე-ორბელიანთან 28 დეკ. 1871 წ.

**) იმასვე 26 იანვ. 1877 წ.

тяжесть моей горести, потрясшей меня до глубины души. Я не находилъ словъ для отвѣта, молчалъ окаменѣлый, ожидая еще чего-то. Безсознательно поѣхалъ я къ Трубецкому, отъ него къ Григ. Дадіани и потомъ уже вмѣстѣ съ Паша Витгенштейнъ, поспѣшили къ Ивану Мухранскому, гдѣ я заплакалъ дѣйствительно горькими, горькими слезами. Да, Грузія лишилась лучшаго сына, наше общество—лучшаго члена; я лишился человѣка, котораго искренно любилъ за его чистую душу, за свѣтлый умъ“...

„14 იანვარს, გიმნაზიის ეკლესიაში... დიღა მთავარმა ჩემის მეგობრის გიორგი მუხრანსკის პარიუში ვარდაცვალების სამწუხარო ამბავი მაცნობა. ვერ წარმოიდგენ, როგორ შემიპყრა სულის სიღრმეში ამ მძიმე მწუხარებამ. პირი შემეკრა, პასუხა ვეღარ მივეცი და ვიდრე გაქვავებულვით, თითქოს კიდევ რასმეს ველოდი. ცნობიერება-დაკარგულმა ტრუბეცკოისკენ გავსწიე, აქედამ გრიგოლ დადიანთან და მხოლოდ-და შემდგომ გავეშურე პაშა-ვინტგენშტეინთან ერთად ივანე მუხრანსკისკენ, სადაც მწარედ მოვრთე ცხარე ტირილი. დიახ, სამშობლომ დაჰკარგა საუკეთესო შვილი, ჩვენმა საზოგადოებამ—საუკეთესო წევრი და მე კიდევ—საყვარელი კაცი, რომლის წმინდა სულსა და ნათელს გონებასაც გულწრფელად ვაფასებდი...“

და სხვა წერილებში ამავე მუხრანსკიზე: „ბევრი დრო გაივლის, რომ საქართველომ ვეღარ იხილოს ვინმე ქართველთაგანი ასული ამ პატივის სიმალღებზე, რომელზედაცა გიორგი იღვა ღირსებითა, გონებით, ჰსწავლით, გულით, ხასიათით. ჩვენდა საუბედუროდ, ზოგიერთთა დაბრმავებულთა მიაჩნდათ იგი საქართველოს მტერად. ოჰჰჰ, სიბოროტე და წყევული შური სადამდის აბნელებს კაცის გონებას! ნეტავი საქართველოს ჰყავდეს მაგისთანა ერთი კიდევ გიორგი...“ *); „... გიორგი იყო... დიდად მოყვარე თავის ქვეყნისა, თუმცა მისი გრძნობა ესე არა სჯეროდათ მრავალთა, დაბრმავებით უბადრუკთა! მე კი უზომოდ მიყვარდა იგი და მიხაროდა მისი საქართველოს შვილობა; და აწ მამული ჩვენი უიმისოდაც მეტად ღარიბი კაცობითა, უმეტესად შეიქნა ვაგლახაკებულ. მეტად შე-

*) წერილი ნიკ. ქაგუავაძეს 17 თებერვ. 1877.

წუხებული ვარ ესრეთის საზოგადოდ სამტირალოს შემთხვე-
 ვითა, ვხედავ რა, რომ მისი ადგილი დაცალიერდა ჩვენთვის,
 თითქმის სამარადისოდა. ***)

ღონდუკოვ-კარსაკოვზე:

„ქნ. ღუნდუკოვი არის ისეთი კაცი, რომელსაც არ და-
 ვიწყებია საქართველო და რომელმანცა იცის ზედ მიწევნით
 არათუ მარტო მისი მდგომარეობა, არამედ მრთელის კავკასიის
 მხარისა; იცის რაც არის და რისაგან მოხდა ავიცა და კარგიცა
 ხალხის მოვლაში; იცის ჩვენის სულების ნაკლულეგანებაცა და
 მის გამო დამცირება გუბერნატორობისა, ესე იგი ადმინისტრა-
 ციისა და ამით გახშირება ავაზაკობისა, ქურდობისა, ხალხის
 აკლებისა; ჰსურს ამის გასწორება, მაგრამ, მგონია, პეტერბურგ-
 ში არ ეთანხმენ, რომ ღუბერნატორობამ მიიღოს მონაწილე-
 ობა უგოლოვნის საქმის გადაწყვეტილებაში და ამით აღადგი-
 ნოს გუბერნატორობის დაცემული ძალი და უფლება; იცის
 ზედ მიწევნით ჩვენის თავადაზნაურობის ვაგლახაკება და ჰსციდი-
 ლობს, რომ ეგების ეპატორს პრიკაზის ვალი, ანუ გაუადგი-
 ლოს ვალის გადაწყვეტა და ეს საქმე მომანდვა მე და ვნახოთ
 ღმერთი და ბედი. და არის ჩაყურყმაღაებული ამდენს საქმეებ-
 ში დილითვე შვიდ საათიდან ოთხს საათამდე; არის ისეთივე
 მხნე, ისეთივე მოლაპარაკე, თავ-მდაბალი, ისეთივე გულით,
 სულით, სახითაც, მხოლოდ ქალარა გამოორევია.“ ***)

შემთხვევა მოგვცემს და პოეტის ჰაზრს ზოგიერთა სხვა
 პირებზე ჩვენ დაგებქდავთ ცოტა ქვემოდ, ეხლა კი მოვიგო-
 ნოთ ის გარემოება, რომ თითქმის ყველა კავკასიის გამოჩე-
 ნილნი მხედარნი მსახურებდნენ და წარმატებაში შედიოდნენ
 ორბელიანის ხელ-ქვეით.

„გავხედავ და დავიკვებებ—სწერს პოეტი სამეგრელოს
 მთავრინას ეკატრინა დადიანისას,—რომ ვინც გაიარეს ჩემს
 შკოლაში, ყველანი გამოვიდნენ განსხვავებით გამოჩენილნი:

*) წერილი ნესტორ წერეთელს 21 იანვ. 1877.

**) წერილი ივანე ორბელიანს 20 მაისს 1882 წ.

რადეცი, ტერლუქაზოვი, ლაზარევი, დიმიტრი ჯორჯაძე, ლენერ. ასტაძივევი, დივიზიის ნაჩაღნიკი ალექსანდრე თუმანოვი, უდროოდ მკვდარი ივანე ბაგრატიონი, ეგრეთვე სოსიკო ორბელიანი და ალექსანდრე ორბელიანი, ლენერ. ბრუსილოვი, დამბლად დაცემული, ლენერ. ლეიტ. ლოპპე, აკოლნიჩი და თვით ცოტა ოდენად ღრაქ ლორის-მელიქოვიცა, რომელიცა პირველად მე დავნიშნე დერბენდის გრადონაჩაღნიკად და სულ ბოლოს ჩემი საკუთარი ნიკო ქავჭავაძე, ელისავეტოპოლის ლუბერნატორი, რომლისა მსგავსი არავინა გვყავს ლუბერნატორებში.“*)

ამას ისიც დაემატათ, რომ თათონ თ. დონდუკოვი-კარსაკოვი, შემდეგ კავკასიის მთავარ-მართველი, მის ხელქვეით მსახურებდა, როდესაც პოლკის კამანდირათ იყო დაღესტანს და ორბელიანი კასპის მხრის ჯარების მთავარ-სარდლად. ამ დროებიდან ჩვენამდის ჩამოუღწევია ერთს საანგდოტო ამბავს იმათ შესახებ. როდესაც პირველად დაღესტანში მოვიდა მთავარ-მართველად დანიშნული თ. ბარიათინსკი, — რომელსაც არ უყვარდა ღუნდუკოვი ვარანცოვის დროიდანვე, — ერთს რომელსაც მოგზაურობაში ღუნდუკოვი ცხენ და ცხენ მისდევდა მთავარ-მართველს, რომელსაც ეკიპაჟში გრიგოლ დიმიტრიჩი უჯდა. კარგა მანძილი რომ გაიარეს და პოეტმა ღუნდუკოვს დაღლა რომ შეატყო, ჩაულაპარაკა ბარიათინსკის:

— Ваше Сіятельство, князь Дондуковъ страшно утомился.

— Ничего, это поубавить у него силъси! — უთხრა მთავარ-მართველმა.

პოეტის მიწერ-მოწერიდან ვხედავთ, რომ თ. ღუნდუკოვიც სცდილობდა მაგიერი გადაეხადა ბარიათინსკისათვის. 1859-ს, როცა ევდოკიმოვის ანგარებაზე ღალადებდა ქვეყანა, პოეტი სწერს თ. დიმიტრი ჯორჯაძეს:

„მთავარ-მართველს მოუვიდა ხელმწიფისაგან წერილი, რომელშიაც სხვათა შორის ჰსწერს ევდოკიმოვზე, ესე იგი ამის

*) წერილი 24 აგვისტ. 1879 წ.

უზომოს ანგაარებაზედ. ამასავე ვაენნის მინისტრიცა ჰსწერს და ორივე ურჩევენ, რომ მედგრად თვალ-ყური ექიროს და თუ მართალი იყოს ეს ხმები, გამოცვალოს კიდევცა. რასაკვირველია, მთავარ-მართებელს ძალიან ჰსწყინს ამ გვარი ხმები ევდაკიმოვზე და ამას ყოველსავე აბრალებს კნიაზს დუნდუკოვის ინტრიგებსა. * *)

დიდი მთავრის მიხაილ ნიკოლოზის ძის გადასვლა კავკასიიდან დიდად სწყენოდა გრიგოლ დიმიტრის ძეს. ჯერ ეთთი რომ ის შინაური კაცი იყო დიდ-მთავრის სახლში და მეორე ხელმწიფის წევრისგან დატოვება კავკასიის მხრისა თავისთავად დასაკლისი იყო ქვეყნისთვის. თბილისს კარგად ახსოვს ის მშვენიერი გაზაფხულის დღე, — 26 მაისი — როდესაც მთელი ქალაქი ორ წყობად გამწყკრივებული სიონის სობოროდამ რკინის გზის სტანციაში მოუთმენელად ელოდა დიდის მთავრის გამოვლას გამოსათხოვებლად. ეტლი გამოჩნდა და მასზე დიდი მთავარი და მის გვერდით გრიგოლ დიმიტრიჩი. პოეტმა ჯერ სიტყვა უთხრა სასახლეში კავკასიის ჯარების მთავარსარდალს კავკასიის მხედრობის სახელით და შემდეგ გააცილა იგი ვაკზალამდი, (კორპუსის კამანდირი დეველი მეორე ეკიპაჟში იჯდა დიდი მთავრის შვილებთან.) აუწყერს რა ამ გაცილებას პოლკოვნიკს ერმოლოვს, პოეტი სწერს, სხვათა შორის :

„... Да, братъ Клавдій, это были проводы истинно Императорскаго сына, а не генерала Муравьева, котораго сопровождалъ—стыдно сказать—только Иванъ Минаичъ Мирзоевъ и то до Анапура. Вотъ съ какимъ благоговѣніемъ здѣшній народъ относится къ величію Императорской фамиліи **)!“

„...დიან, ძმა კლავდი, ეს იყო ჭეშმარიტად იმპერატორის შვილის ღირსი გაცილება და არა გაცილება გენერალის მურავიოვისა, რომელსაც თან ახლდა—სათქმელადაც-კი სირცხვილია—მხოლოდ ივან მინაიჩ მირ-

*) წერილი 6 იანვ. 1859 წ.

**) წერილი 20 ივნ. 1881 წ.

ზოვეი, ისიც მხოლოდ ანანურაშდის. აი, როგორის მოწიწებითა და პატივით ვეჯრობა აქაური ხალხი სიმპერატორო გვარეულობის დიდებასა!

დიდი მთავრის წასვლის შემდეგ მეორე, თუ მესამე დღეს ამ სტრიქონის მწერალს შეხვდა ყოფნა პოეტთან. ლაპარაკი, რასაკვირველია, მთავარ-მართველზე ჩამოვარდა. დიდი ხნის მუსაიფის შემდეგ იმან ჩვეულებრივის თვისის მხიარულებით სთქვა: ეჰ, რაც იყო, იყო! „იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბაუნაროსა!“

იმპერატორის აღექსანდრე II-ის მიცვალებამ თავს ზარი დასცა მოხუცს მისს გენერალ-ადიუტანტს. ეს იყო უკანასკნელი დიდი სიმწარე, რომელიც შესვა პოეტმა. ჯერ, როცა დამბაჩა ესროლეს ხელმწიფეს 1879 წელში, პოეტი სწერდა ჯავრიანად ბარბარე ორბელიანისას:

„... Каковы должны быть благотворны плоды учения того сельскаго учителя, который, самъ будучи воспитанъ въ сатанинской злобѣ противу челоѳчества, желать убійствомъ Царя произвести смуты по всей Россіи! Безумецъ, забыль страшную силу топора русскаго мужика, которая кроваво прошла-бы отъ Оренбурга до Петербурга, и первая головы, которыя слетѣли бы съ плечь, были бы головы такихъ интеллигентныхъ учителей, проповѣдниковъ убійства, и тогда установилось бы темное, кровавое царство мужиковъ и закрылась бы Россія отъ просвѣщенной Европы, для науки, для искусства, для всего того, что возвышаетъ челоѳка духовно и облеклась бы матушка Россія не проницаемымъ мракомъ варварства на столѣтія.

„Представьте пошлую наглость преступника, сказавшаго: „я отдаю себя суду потомства“. Хорошо же будетъ то потомство, которое станетъ рукоплескать гнуснымъ убійцамъ. Да, въ теченіи 7 т. лѣтъ ни одинъ изъ убійць не былъ благословляемъ потомствомъ*)“.

„... რა საკეთილო ნაყოფი უნდა ჰქონდეს იმ სოფლის მსწავლებელის სწავლებასა, რომელიც კაცობრიობისადმი სატანისებურს მტრობა-

*) წერილი 19 აპრ. 1879.

ბოროტებაში აღზრდილა და რომელსაც ჰსურს მეფის მოკვლით მთელი რუსეთი შეაშფოთოს! უგუნურს, დაჰვიწყებია უთუოდ საზარელი ძალა რუსის გლეხის ცულისა, რომელიც სისხლით განვლიდა ორცნბურგიდან პეტერბურგამდე და უპირველესად ყოვლისა ასეთ, მკვლელობის მკადაგებელ ინტელიგენტ მასწავლებლებს დაატრიადა თავებსა, და დამყარდებოდა მაშინ ბნელი, სისხლის სამეფო მუუიკებისა და დაახშობოდა რუსეთი განათლებულ ევროპისა, მეცნიერებისა, ხელოვნებისა და ყოველისავე იმისათვის, რაც-კი აღამიანს სულიერად აღამაღლებს, და მშობელ რუსეთს ბარბაროსობის განუმსტკვალი ბნელი მოიკცამა საუკუნოებით.

„წარმოიდგინეთ ბილწი თავბეღობა დამნაშავისა, რომელსაც უთქვამს, „ჩემს თავს განასჯელად შთამომავლობას ვაძლევო.“ კარგიც იქნება ის შთამომავლობა, თუ საზიზღარს მკვლელებს ტაშს დაუკრავს, წააქეზებს. დიახ, 7 ათასის წლის განმავლობაში არც ერთი მკვლელთაგანი შთამომავლობას კურთხევით არ მოუხსენებია.“

ხელმწიფის მოკვლის შემდეგ ის სწერდა იმავე პირს:

„...“Зловѣщее, бѣдственное извѣстiе о кончинѣ Великаго, Великодушнаго изъ Государей, Императора нашего, мученически принявшаго смерть поразило меня до глубины души невыразимою скорбью. Не могу опомниться, не могу мыслить, не могу успокоиться до сихъ поръ! Грузiя одѣлась въ трауръ; нѣтъ человѣка здѣсь, кто бы безъ благословенiя произнесъ имя въ Божѣ почившаго Императора, который, Боже мой, гдѣ-же? Въ своей столицѣ, посреди преданнаго ему народа, окруженный конвоемъ,—падаетъ подъ ударами гнусныхъ злодѣевъ, растерзанный, обезображенный! И за что? Не за дарованiе ли человѣческихъ правъ 30 милл. рабамъ? Не за благотворныя ли преобразованiя по многообразнымъ отраслямъ Государственнаго управленiя? Не за освобожденiе ли Славянскихъ народовъ, погранныхъ подъ игомъ магометанства, изъ которыхъ возстановляются нынѣ Христіанскiя царства? Не за возвеличенiе ли имени Росiи,—пальъ беспомощнымъ Повелитель семи климатовъ, имя Котораго сiяло надъ Россiею лучезарною звѣздою славы! Пальъ подъ ударами адской машины, избобрѣтенной гуманными сыновьями цивилизованной Европы! Между тѣмъ какъ этого-же Императора, благоговѣино охраняя, сопровождали изувѣры, враги наши по религiи, бывшіе наибы

Щамиля, во все время путешествія Его по Дагестанскимъ труппамъ! Я уже не говорю о томъ энтузіазмѣ, съ какимъ былъ встрѣченъ въ Тифлисѣ Императоръ, нынѣ уже отошедшій въ міръ святыхъ! Какими-же подвигами Россія можетъ смыть это позорное пятно въ своей исторіи“*)!...

„... ბედითმა და სასწუხარო ცნობამ ხელმწიფეთა შორის დიდისა და დიდ-სულღვანის ჩვენის იმპერატორის აღსრულებისა შესახებ, რომელმაც მიიღო სიკვდილი მოწამებრივი, გამოუთქმელის მწუხარებით ამავსო სულის სიღრმემდე. გონს ვერ მოესულვარ, ფიქრი აღარ შემიძლიან, აქამდის ვეღარ დავმშვიდებულვარ! საქართველო ძაძებშია, არ მოიძებნება აქ ადამიანი, რომელიც ღვთივ განსვენებულს იმპერატორის სახელს კურთხევით არ იხსენებდეს, მაგრამ, ოჰ ღმერთო ჩემო, სად-ღაა იგი? თავისსავე სატატო ქალაქში, თავისს ერთგულს ხალხს შორის, კანჯვის ხლებით,—კვდება საზიზღარ ბოროტ-მომკმედთაგან, ლუკმა-ლუკმად და-გლეჯილი, სახე-დამახინჯებული! მერე, რისთვის? ნუ თუ იმისათვის, რომ 30 მილიონს ყმას ადამიანის უფლებანი მიანიჭა? ნუ თუ იმისათვის, რომ სახელმწიფო მართვა-გამგეობის სხვა-და-სხვა დარგი საკეთილოდ შესცვალა? ან იქნება იმისათვის, რომ მაჰმადიანობის მძიმე უღელ ქვეშ განთხმული სლავთა ერნი ანთავისუფლა, რომელთაგანაც დღეს საქრის-ტენო სამეფოები სდგებიან? ან იქნება იმისათვის, რომ რუსეთს დიდების სახელი მოუხეჭა,—დაეცა უმწუოდ მბრძანებელი შვიდთა ჰავათა, რომლის სახელიც სხივმფინარე დიდების ვარსკვლავივით უნათებდა მთელს რუსეთს! მოკვდა განათლებულ ევროპის ჰუმანიურ შვილთა მიერ გამო-გონილ ჯოჯოხეთურ მანქანის წყალობით! მაშინ, როდესაც დაღესტნის ბუნაგებში მოგზაურობის დროს იმავე იმპერატორს მოწიწებით ჰფარვიდ-ნენ და ეახლებოდნენ ყველგან ჩვენის სარწმუნოებისა მტრები, შამილას ნაიბებათ მყოფნი აღარას ვიტყვი იმ აღტაცებაზე, რომლითაც დღეს უკვე წმიდათა შორის განსვენებულს იმპერატორს შეეგებნენ ტფილისში არ ვიცი, რა ღვაწლითა და საქმით გადაჰრეცხს რუსეთი ამ სამარცხვინო ჩირქს თავისს ისტორიასა“!..

ჩვენ ძალას ვატანთ ჩვენს თავს, რომ შევსწყვიტოთ აქ პოეტის ჰაზრების გადმოწერა შესახებ სხვათა და სხვათა პირთა და გარემოებათა. მისი წერილების რიცხვი გამოუღვეველია და ამ წერილებში არის გამოუღვეველი სიმდიდრე გონებისა, გრძნობისა, დაკვირვებისა და კაცს ყოველთვინ გინდა იმათი

*) წერილი 16 მარტ. 1881 წ.

კითხვა. მაგრამ, პოეტის თქმისა არ იყოს, ყველაფერსა აქვს თვისი დასასრული და ჩვენ უამისოდაც უსისტემოდ მოლაპარაკენი შემდეგ პოეტის იუბილეისა, თავს ვანებებთ პოეტისგან დაწერილი ნეკროლოგების ამოწერას, რომ გადავიდეთ თითონ პოეტის ნეკროლოგზე...

მაგრამ ჯერ კიდევ ერთი გარემოება. პოეტის ბიოგრაფია არ იქნება სრული, თუ რომ იმის ბოლოს—სანამ კაცი ჯერ ისევ ცოცხალია—არ ვილაპარაკეთ იმის ხასიათზე, ჩვეულებაზე, გემოვნებაზე, შინაურ ცხოვრებაზე, ესე იგი აუ რომ საზოგადო ასპარეზზე მოღვაწის აღწერის შემდეგ არ აღვწერეთ კერძო კაცი სრულის თვისის ღირსებითა და ნაკლულევანებით. ამ საგანს გვინდა შევწიროთ ორი შემდეგი თავი.

ა. შეუნაზგაა.

ახალი ზელანდია

ინგლისის ახალზენი

(თარგმანი)

XI

ხალხას სწავლა-განათლება და დროგამოშვებითა ბეჭდვითი სიტყვა ახალ-ზელანდიაში

ახალი ზელანდია, როგორც ჩვენი დროის უფრო ყველაზე დემოკრატიული საზოგადოება, ყოველ ღონისძიებას ხმარობ, ხალხის სწავლა-განათლება იმდენად განავითაროს, რამდენადაც კი შესაძლებელია პირველ-დაწყებით სწავლის განვითარება. ამ აზრს გვიმტკიცებს ის დანახარჯი, რომელსაც ახალი ზელანდია პირველ-დაწყებითი სკოლებისათვის სწევს. კოლონიის მთავრობა ადგილობრივ სასკოლო კომიტეტებს პირველ-დაწყებით სკოლის თითო მოსწავლეზე აძლევს თითქმის 40 მანეთს; გარდა ზოგიერთ განსაკუთრებულ დახმარების (სუბსიდიისა), რამდენადაც ვიცით, ქვეყანაზე არც ერთი მთავრობა არ ხარჯავს სახალხო პირველ-დაწყებით სკოლებზე იმდენს, რამდენსაც ახალ ზელანდიის მთავრობა *).

*) საფრანგეთიც კი, რომელიც ცნობილია ამ მხრივ გულუხვობით, ხარჯავს ორჯერ ნაკლებს, ინგლისი საშუალოდ თითო მოსწავლეზე ხარჯავს 25 მან. წელიწადში.

მაგრამ როდი კმარა, რომ სკოლები მხოლოდ მატერიალურად უზრუნველ ყოფილი იყვნენ, არამედ, როგორც ამოხსნა საერო განათლების მინისტრად ნამყოფი და ორგანიზატორი (მომწყობი) სახალხო განათლებისა ახალ ზელანდიაში ბ. ბოდენი, საქიროა, რომ „მშობლებშიაც გაგვეღვიძოს სახალხო სკოლებისადმი მხურვალე ინტერესი“. ამისათვის ახალ ზელანდიაში მშობლებს ნება აქვთ ჩაერივნენ სკოლის როგორც საოჯახო, ისე სწავლის საქმეებში. ამ მხრივაც ახალი ზელანდია ბევრად დაწინაურებულია ავსტრალიის სხვა კოლონიებზე, ევროპაზე რომ არა ვსთქვათ-რა.

აი ნამდვილად როგორ არის მოწყობილი სახალხო (პირველ-დაწყებითი) სწავლა-განათლების საქმე ახალ ზელანდიაში. ყოველი სახლის პატრონი და აგრეთვე ყველა მშობელი პირველ-დაწყებით სკოლების დაარსების და მათ მართვისათვის ირჩევენ ესრედ წოდებულ „სასკოლო კომიტეტს“. ეს კომიტეტი შესდგება ხუთ-ექვს ან შვიდის პირისაგან, სკოლების რაოდენობის მიხედვით. ამ კომიტეტის ვალია, იზრუნოს და განაგოს სკოლის საქმეები, განსაკუთრებით საოჯახო. ის სკოლები, რომლებსაც განაგებს ერთი კომიტეტი, შეადგენენ ერთს სასკოლო უბანს (ნაწილს), სასკოლო უბნები შეადგენენ სამოსწავლო ოლქებს, ამ გვარი ოლქი ახალ ზელანდიაში ოცდა-ათია. სახალხო განათლების საქმეს განაგებს ეგრედ წოდებული საოლქო კომიტეტი, რომელიც შესდგება სასკოლო კომიტეტების მიერ არჩეულ ცხრა წევრისაგან; ამ გვარად, როგორც სასკოლო უბნებს, ისე სამოსწავლო ოლქებს მოთავეობენ ისეთი პირნი, რომელთაც თვით ხალხისაგან აქვთ მინიჭებული უფლება, რადგან იგინი პირდაპირ ან არა პირდაპირ ხალხისაგან ირჩევიან. (აქ აღვნიშნავთ, რომ ქალთაც შეუძლიანთ ორთავ კომიტეტის წევრობა და ხანდისხან არიან კიდევ ნამდვილად).

უმთავრესი ადმინისტრაციული უფლებანი საოლქო კომიტეტების ხელშია, ამ მხრივ იგინი განაგებენ როგორც პირველ-დაწყებით, ისე საშუალო სკოლების საქმეებს. საოლქო

კომიტეტები ფულს კოლონიის ხაზინიდან იღებენ და სასკოლო კომიტეტებს ურიგებენ სკოლაში მოსიარულე ბავშვთა რაოდენობის მიხედვით. იგივე კომიტეტები ნიშნავენ ინსპექტორებს, რომლებიც (დრო-გამოშვებით) თვალ-ყურს ადევნებენ სკოლების საქმეებს და ბავშვთა გამოცდას; აგრეთვე ეს კომიტეტები ნიშნავენ მასწავლებლებს პირველ-დაწყებით სკოლებში. მაგრამ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში საოლქო კომიტეტები მოვალენი არიან ვიდრე მასწავლებელს დანიშნავდნენ, აცნობონ იმ სასკოლო კომიტეტს, რომლის სკოლაშიაც ინიშნება მასწავლებელი; სასკოლო კომიტეტს ნება აქვს ურჩიოს ესა თუ ის პირი მასწავლებლის თავისუფალ ადგილზე და აგრეთვე სთხოვოს მასწავლებლის დათხოვნა, თუ ეს სასურველია. საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტის უფლება მაინც საოლქო კომიტეტს ეკუთვნის.

ამ გვარი დეცენტრალიზაცია სწავლის საქმეში სამაგალითოა. იყო დრო, რომ ეს დეცენტრალიზაცია უკიდურესობამდე აღწევდა. 1875 წელს ახალი ზეჲანდია წარმოადგენდა რამდენიმე პროვინციის ფედერაციას და ყველა მათგანს მინიჭებული ჰქონდა ძალიან ფართო უფლებანი თვით-მმართველობისა და, სხვათა შორის, სრულებით დამოუკიდებლად განაგებდა სახალხო სწავლა-განათლების საქმეს. ამ გარემოებას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ზოგიერთ პროვინციაში სწავლა-განათლება მალე იდგა, ზოგიერთში — დაბლა; ზოგიერთ პროვინციაში სწავლის ფასს ბევრს ახდევინებდნენ, ზოგან — ცოტას; ზოგან — საღვთო სჯულის სწავლება სრულებით მიღებული არ იყო, ზოგან კი ეს საგანი განისაზღვრებოდა. ერთის სიტყვით, არავითარი საერთო საკანტროლო და ხელმძღვანელი მმართველობა არ არსებობდა: თვითეული პროვინცია სახალხო სწავლა-განათლების საქმეს თვითონვე მართავდა ისე, როგორც შეეძლო და სურდა და არ იყო ისეთი ძალა არც კოლონიაში და არც მეტროპოლიაში, რომელსაც ჰქონოდა უფლება ჩარეულიყო ამ საქმეში, ვიდრე ამას თვით კოლონიელებმა არ მოჰკიდეს ხელი.

ამის გამო 1877 წელს ახალ ზელანდიის პარლამენტმა გამოსცა კანონი სახალხო სწავლა-განათლების შესახებ, რომელიც მთელ კოლონიას ეხებოდა და რომლის ძირითადი მუხლები დღევანდლამდე ძალაშია.

საერო სწავლა-განათლების სათავეში ჩადგა მინისტრი, რომელიც, როგორც მისი სხვა ამხანაგები სამინისტროს კაბინეტისა, პასუხის მგებელია პარლამენტის წინაშე. მას ხელქვეითად ჰყავს ერთი უმთავრესი ინსპექტორი (იგივე მდივანი მინისტრისა). ეს ინსპექტორი, რაკი პოლიტიკური ხასიათის თანამდებობა არ უჭირავს, არც იცვლება, როცა პოლიტიკური პარტიები ერთი-ერთმანეთს შესცვლიან ხოლმე. ამ გვარად ამ ინსპექტორს ადვილად შეუძლიან გააცნოს ყოველ ახალ მინისტრს მთელი სამინისტროს საქმეთა ვითარება. იგივე ინსპექტორი მინისტრის დავალებით ნახულობს ამა თუ იმ სკოლას, რომელთა მართვა-გამგეობა ადგილობრივ არჩეულს კომიტეტს ახარია.

1877 წლის კანონით პირველ-დაწყებითი სწავლა უნდა იყვეს მუქთი, სავალდებულო და სამოქალაქო. ახალ ზელანდიამ ამ მხრივაც ბევრად წინ გაუსწრო თავისს მეტროპოლიას, რომელმაც პირველ-დაწყებით სწავლა სავალდებულო გახადა მხოლოდ 1880 წ., მუქთი—1891 წლიდან, სრულებით სამოქალაქო კი ჯერ აქნობამდისაც არ გაუხდია.

სასკოლო წლოვანებად ახალის კანონით (1877 წელს) 5—15 შუა წლებია აღიარებული. ამ წლოვანების ბავშვებმა უნდი იარონ საერო სკოლაში, ადგილობრივ სასკოლო მმართველობამ კი უნდა იზრუნოს, ყველა მსურველი დააკმაყოფილოს. ამ გვარ სკოლების შესანახად კოლონიის მთავრობამ იკისრა აძლიოს წელიწადში თითო მოსწავლეზე 40 მანეთამდე, მხოლოდ მოსწავლეთა იმ რიცხვის მიხედვით კი არა, რამდენიც მოსწავლეთა სიით ითვლება, არამედ იმ ბავშვთა ორთაშუა რიცხვის მიხედვით, რამდენიც ნამდვილად დაიარება სკოლაში, რის გამო კანონი ავალებს, რომ სკოლაში ყოველ დღე მოსიარულე ბავშვთა ჩასაწერი დაეთრები რაც შეიძლება გულ-

მოდგინედ სდგებოდეს. ეს გარემოებავე, რასაკვირველია, უნდა აიძულებდეს სკოლის მმართველობას, ყოველი ღონე იღონოს და ხელი შეუწყოს, რომ ბავშვი სკოლაში მუდმივ და უკლებლივ დაიარებოდეს.

ამავე კანონით დადგენილია, არ გამოერთვას არაფერი (წინადა ახდევინებდნენ 5—10 მანეთამდე) საერო პირველდაწყებით სკოლაში მოსწავლეთ; პირველ დაწყებითი სწავლა გამოცხადებული იქნა სავალდებულოდ ყველა შვიდიდან ცამეტის წლის ბავშვისათვის. ამ წლოვანების ბავშვმა აუცილებლად უნდა იაროს სახალხო პირველ-დაწყებით სკოლაში, გარდა იმ ბევშვებისა, რომელსაც ასწავლიან სახლში ან სწავლობენ იმისთანა კერძო სკოლებში, რომელთა პროგრამა სახალხო სკოლების პროგრამას ეთანაბრება. სასკოლო კომიტეტი, რომელიც ანთავისუფლებს ბავშვებს ზემოდნაირ შემთხვევებში სახალხო სკოლებში სარაულისაგან, დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ განთავისუფლებული ბავშვები ნამდვილად იმისთანავე განათლებას ღებულობენ, როგორსაც სახალხო სკოლებში.

შინ მოსწავლე ბავშვების რიცხვი მცირეა (40/0) და ისიც წლითი-წლობამდე კლებულობს; მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ზეღანდია ძხლად დასახლებულია და მამასადამე მახლობელი სკოლა ზოგიერთებისათვის ფრიად დამორებულია. ამ გვარ აუცილებელ დაბრკოლებას მთავრობა ორნაირად ებრძვის (ანუ უკედ ვსთქვათ—ეხმარება მშობლებს ამ დაბრკოლებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში): ერთის მხრივ იმით, რომ საოლქო კომიტეტებს ნება აქვთ თხლად დასახლებულ ადგილებში მოგზაური (მწირი) მასწავლებლები ჰგზავნონ და მეორე მხრივ—სკოლაში მოსიარულე ბავშვების რკინის გზით უფასოდ გადაყვან-გადმოყვანით, ამასთანავე ამ ხარჯს თვით საერო განათლების სამინისტრო კისრულობს. 1898—99 საპოსწავლო წელს ამ საგანზე სამინისტროს დახარჯვია 31500 მან.

შემდეგ კანონი ეხება იმ ზომებს, რითაც შეიძლება ბრძოლა იმათ წინააღმდეგ, ვინც სკოლაში წესიერად და მუდმივ

არ დაიარება. ამ საქმეში სასამართლოც ერევა და თუ ბავშვი მუდმივ და უკლებლივ არ დაიარება სკოლაში, მშობლები 20 მან. ჯარიმით ისჯებიან. ამისთანა საჩივარი ახლდება ყოველ კვირა, ვიდრე კანონის მოთხოვნის სისრულეში არ მოიყვანენ. ამ კანონის ასრულების თვალ-ყურის საგდებლად 1894 წელს მთავრობამ დაწინა განსაკუთრებული პირები, რომელთა მოვალეობაა იმ ბავშვების ოჯახებში სიარული, რომელნიც სწავლას აკლდებიან, ეცადონ დაიყალიბონ მშობლები და თუ ამას საჭიროება მოითხოვს, სასამართლოს გადასცენ. ამ გვარად დემოკრატიის გამარჯვებამ ახალ ზელანდიაში შეზღუდა „თავისუფლება“ იმ მშობლებისა, რომელთ სურვილია—შვილები უსწავლელი დასტოვონ.

მართალია, საფრანგეთი, ინგლისი, შვეიცარია და ჩრდილოეთ ამერიკის ზოგიერთი შტატიც ამ გვარსავე ზომებს ხმარობს ხალხის უვიცობის წინააღმდეგ საბრძოლველად, მაგრამ ახალ ზელანდიამ აქაც წინ გაუსწრო ამ ქვეყნებს: 1885 წლიდან სწავლას სავალდებულოდ ხდის მაორთათვისაც, თითქმის იმავე პირობებით, როგორც ევროპიელებისათვის. დაუმართა რა მთავრობამ განსაკუთრებული სკოლები მაორებს, იმავე დროს მისცა მათ ბავშვებს საშუალება, თუ იმათთვის უფრო სახერხოდ იქნებოდა, თეთრების სკოლებშიც ევლოთ. ამ კანონს შედეგად ის მოჰყვა, რომ 40,000 სულ მაორში ამ ჟამად 4200 მაორი სწავლობს (ესე იგი 10%-ზე მეტი), რომელთა ერთი მეოთხედი ევროპიელებთან ერთად სწავლობს. დანარჩენნი თავიანთ განსაკუთრებულ სკოლებში დაიარებიან (მაგრამ მათი კურსიც იგივეა, რაც ევროპიულ ბავშვების სკოლებისა). რიცხვი ამ გვარ სკოლებისა 80-მდეა. ამ ჟამად ერთი ქაბუკი — მაორი უნივერსიტეტშია და ლექციებს ყურს უვდებს, ორი კიდევ საექიმო ნაწილს სწავლობს.

ამ გვარად სკოლაში მოსიარულე მაორთა პროცენტი სამჯერ მეტია ევროპიულ რუსეთის სკოლაში მოსიარულეთა პროცენტზე, იმისდა მიუხედავად, რომ რაღაცა 50 წლის წინათ ეს ხალხი ცნობილი იყო კაცის-მქამელობით.

დაფუბრუნდეთ ისევ 1877 წლის კანონს. პირველ-დაწყებით სკოლებში გასავლელ სასწავლო საგნების ჩამოთვლის შემდეგ კანონის მე-84 მუხლი ამბობს; „საზოგადოებრივ სკოლებში სწავლას ნამდვილი სამოქალაქო ხასიათი უნდა ჰქონდესო“ ამით სრულებით განდევნილ იქნა სამღვთო სჯულის სწავლება სახალხო სკოლებიდან. მაგრამ უსამართრობა იქნებოდა ამ მუხლში დაგვენახა ან საზოგადოებრივ მმართველობათა გულცივობა ან მათი მტრული განწყობილება სარწმუნოების და სასულიერო წოდების მიმართ. სრულიადაც არა. აი რა საფუძველი ედვა და უდევს ამ მუხლს. სარწმუნოების მხრივ ახალ ზელანდიის მცხოვრებნი ძალიან განირჩევიან ერთმანეთისაგან, ამის გამო ვერ შეთანხმდნენ იმაში, თუ რა უნდა ესწავლებინათ საერო სკოლებში სამღვთო სჯულის გაკვეთილებზე და რადგან სხვა სასწავლო საგნებში კი ერთის ხმით მორიგდნენ და შეთანხმდნენ, ამიტომ გადაწყვიტეს, საზოგადოებრივი ფული მხოლოდ საერო საგნებზე იხარჯებოდესო *). გარდა ამისა 1877 წლამდე, ესე იგი, როცა პირველ-დაწყებით სწავლა-განათლების კანონი გამოვიდა, ახალ ზელანდიაში სახელმწიფო ეკლესიისაგან უკვე განცალკევებული იყო. სხვაფრივ რომ ვსთქვათ, ეს იმას ნიშნავს, რომ სარწმუნოებრივ მოვალეობათა იღსრულებაში კერძო პირს სრული თავისუფლება მიენიჭა და ერთმორწმუნე პირთ მინიჭებული აქვთ უფლება შეადგინონ საზოგადოება იმავე პირობით, რა პირობითაც სდგება ხოლმე მოქალაქეთა ასსოციაციები საერთო ძალღონით მთავრობისაგან ამა თუ იმ აუკრძალველ მიზნის მისაღწევლად.

ერთის სიტყვით, სარწმუნოებრივი აღზრდა მინდობილია ეკლესიაზე და ოჯახზე, რისგამო ბავშვებს, გარდა კვირა-დღისა, კვირაში ეძლევათ კიდევ ერთი თავისუფალი დღე და აი ამ დღეს ანდომებენ მშობლები ბავშვების სარწმუნოებრივ აღზრდას. ეს აღზრდა ან სახლში, ან განსაკუთრებულ სასულიერო წოდებისა ან სხვა პირთაგან დაარსებულ სკოლებში

*) ჩ. დილკი.

ხდება. ეს თავისუფალი დღე—შაბათია. მაგრამ ამ დღეს მოსწავლე უფრო^მკი არას აკეთებს, რადგან ვისაც ჰსურს სამღვთო სჯული ისწავლოს, ის ესრედ წოდებულ საკვირაო სკოლებში დაიარება, სადაც სასულიერო ან საერო პირი ასწავლის ბავშვებს სარწმუნოების უმათერეს ქეშმარიტებებსა. ამ გვარ სკოლებში მოსიარულე მოსწავლეთა რიცხვი 110,000, მასწავლებელთა კი—12,000. ამ გვარად, იმისდა მიუხედავად, რომ ახალ ზელანდიაში ეკლესია სახელმწიფოსაგან განცალკევებულია და სკოლებს „სამოქალაქო“ ხასიათი აქვთ, მაინც ბავშვთა გაცილებით უფრო მეტი პროცენტი დებულობს სისტემატიურ სარწმუნოებრივ აღზრდას, ვიდრე, მაგალ., ისპანიაში, სადაც სასულიერო წოდება ქონებით, უფლებებით და გავლენითაც ღონიერია.

პირველ დაწყებით სკოლების „მოქალაქობრივ“ ხასიათს ახალ ზელანდიაში უკვე ყველანი მიეჩვივნენ და ამით კმაყოფილნი არიან,—გარდა კათოლიკებისა, რომელნიც მომეტებულ ნაწილად თავიანთ შვილებს სასულიერო პირთა პირველდაწყებით სკოლებში ჰგზავნიან. კერძო სასწავლებლებით, ამ ბობს რიესი, „სარგებლობენ ან კათოლიკები, ან კიდევ ზოგიერთი მდიდარი ხალხი. სხვა დანარჩენი მცხოვრებნი კი თავიანთ ბავშვებს საერო სკოლებში ჰგზავნიან. პოლიტიკური პარტიები არ თანაუგრძნობენ კერძო სასწავლებლებს და არავითარ მატერიალურ დახმარებას არ აძლევენ მას. მათდამი თანაგრძნობა ცოდვად შიაჩნიათ და უბრალო ექვისაც კი ეშიინიანთ“.

ორიოდე სიტყვა საზოგადოებრივ პირველ-დაწყებით სკოლების კურსის შესახებ. ყოველ საზოგადოებრივ სკოლაში ასწავლიან შემდეგს საგნებს:—წერა-კითხვას, ანგარიშს, ინგლისურს გრამატიკას და თხუზულებათა წერას, გადაკეთებას (переложение) და სხვა, გეოგრაფიას, ისტორიას, საგნებზე სწავლას, ელემენტალურ ცნობებს ბუნების მეტყველებიდან, ხაზვა ხატვას, გალობას, კერვას და ოჯახის მოვლას (ქალებისათვის). 1895 წლიდან ამას დაემატა ხელსაქმეც, მხოლოდ ჯერ

ყველასათვის არა სავალდებულოა. ხელსაქმის მოსაწესრიგებლად ახალშენის მთავრობა იძლევა კიდევ დამატებით დახმარებას (სუბსიდიას). როგორც ვხედავთ, კურსის მხრივ ახალ ზელანდიის პირველ-დაწყებითი სკოლა გაცილებით მაღლა სდგას არამც-თუ ჩვენ სახალხო სკოლის კურსებზე, არამედ ზოგიერთ დასავლეთ ევროპიელ მეზობელთა სახალხო სკოლების კურსებზედაც-კი. ამ ნათქვამის დასამტკიცებლად კარგი იქნებოდა, დაწვრილებით თუ არა, მოკლედ მაინც გაგვეცნო ზემოდ ჩამოთვლილ საგნების პროგრამები, განსაკუთრებით კი ბუნების მეტყველების და ხატვა-ხაზვისა.

როგორც ჩვენ უკვე ვიცით, ახალ ზელანდიაში ბავშვს სკოლაში შეუძლიან სიარული 5-დან—15 წლამდე, 7-დან—13-წლამდე კი სავალდებულოა ყველასათვის. პირველ-დაწყებით სკოლის კურსი ორია: მოსამზადებელი და ნორმალური; ეს უკანასკნელი შეიცავს 6 კლასს. ანგარიშის ანუ არითმეტიკის კურსის დასახსნათებლად საკმარისა გავისხენოთ, რომ მეოთხე კლასში გადიან (именованные числа) და „დროებს“, რომლის ხსენება პეტერბურგის და მოსკოვის სახალხო პირველ-დაწყებით სკოლებშიაც კი არაა... აქ არ შევუდგებით იმ ამოცანების ჩამოთვლას, რომლების გამოცნობაც პროგრამით მეოთხე კლასის მოწაფემ უნდა იცოდეს, ვიტყვიტ მხოლოდ იმას, რომ აღნიშნული საგნები მხოლოდ მოხსენებული კი არაა პროგრამაში, არამედ ნამდვილად სწავლობენ მათ ბავშვები კურსის განმავლობაში. მაგალითად, ბუნების მეტყველების სწავლას ახალ ზელანდიაში **ზარგელ-დაწყებით** სკოლაში შესვლისათანავე იწყებენ, ჩვენში კი ეს საგანი არამც თუ პირველ-დაწყებით სკოლების კურსში სრულებით არ შედის, არამედ **საშუალო** სკოლების კურსშიაც მხოლოდ ამ უკანასკნელად შეიტანეს. თავდაპირველად ეს საგანი ისწავლება სისტემატიურად საგნებზე, შემდეგ აცნობებენ ძირითად ქეშმარიტებებს ბოტანიკისას, ზოოლოგიისას, ფიზიოლოგიისას, ფიზიკისას და სხვადანხვა. აი რაა ნათქვამი ამის შესახებ ახალ ზელანდიის პირველ-დაწყებით სკოლების სამოსწავლო გეგმა-

ში: „ბაწია ბავშვებსაც კი შეუძლიანთ მიხედნენ, თუ რატომ არ სთვლის მეცნიერება ვეშაპს თევზად ან კიდევ ობობას მწერად. მოხერხებულად აღებულ მაგალითებით შეიძლება მშვენივრად აეხსნას ბავშვებს აუ რა გარჩევაა ქიმიურ შეერთების და მექანიკურ ნარევს შორის... ამ გვარი სწავლა ბავშვისთვის სრულიად ადვილი გასაგებია და ამასთანავე საჭირო და სასარგებლო, რომ ბავშვში განავითაროთ ქვეყნიერობაზე წარმოდგენა და ამნაირად ავამოძრავოთ მათი გონება და ცნობის მოყვარეობა და შთაენერგოს ნორჩ კკუას მეცნიერებისადმი ღტორვილება“.

ახალ ზელანდიაში სწავლობს 150,000 ბავშვი ორივე სქესისა, ესე იგი 20% მთელის მცხოვრებლებისა (მაორებითურთ). ამ მხრივ ახალ ზელანდიას ავსტრალიის კოლონიებს შორის პირველი ადგილი უჭირავს და ერთი პირველთაგანია მთელ ქვეყნიერებაზე. ყოველ დღე სკოლაში დაიარება სასკოლო სიებში მოთავსებულ ბავშვთა 82%, ასე რომ სიზარმაცესაც კაცი ვერ უკიჟინებს.

1898 წელს ახალ ზელანდიაში 1624 საერო სკოლა და 3664 მასწავლებელი ითვლებოდა, აქედან (ამათგან) ორი-მესამედი ქალი იყო. მათ რიცხვში ესრედ წოდებული მასწავლებელ-პრაქტიკა ტებიც ითვლებოდნენ. ასე ეძახიან ახალგაზდა ქალს და კაცს, რომელთაც მიუღიათ სწავლა-განათლება*) და ეხმარებიან მასწავლებლებს სწავლის დროს. იმავე დროს ეს ახალგაზდა ხალხი ემზადება საოსტატო სემინარიებში შესასვლელად, (ახალ ზელანდიაში ამ გვარი სემინარია ორია).

1898 წ. პირველ-დაწყებით სკოლების მასწავლებლებს ჯამაგირად მიეცათ სულ 3.612,000 მანეთი, ესე იგი, თითქმის ათას-ათასი მან. თითოს. ექვი არაა, ამ გვარი ჯამაგირი ჩვენ სახალხო სკოლების მასწავლებლებს სიზმარშიაც არ მოლანდებიან! ახალ ზელანდიაში, როგორც მინისტრის უკანასკნელ

*) საუბედუროთ, არ შევიძლიან ვსთქათ ნამდვილად—როგორი.

ანგარიშიდანა სჩანს, ოთხის პირველ-დაწყებით სკოლის მასწავლებელი ღებულობდა ოთხიდან-ხუთი ათასს მანეთამდე; 4 მასწავლებელი—3-დან—4 ათასამდე, 239 მასწავლებელი—2-დან—3 ათასამდე და 1292 მასწავლებელი—ერთიდან-ორ ათასამდე მანეთს. ამ გვარი ჯამაგირი არამც თუ სახალხო სკოლების მასწავლებლებს, არამედ ბევრს ჩვენ საშუალო სკოლის პედაგოგსაც შეშურდება, რადგან, როგორც ვიცით, რაც უნდა ბევრი იტეხოს თავი, იგი მაინც 2000 მანეთზე მეტს ვერ მიიღებს. იმ პირებთაგანი, რომელნიც ჯამაგირს ათას მანეთზე ნაკლებს იღებენ, მომეტებული ნაწილი ზემოდ მოხსენებული მასწავლებელი-პრაქტიკანტები და ხელსაქმის მასწავლებელი ქალები არიან, და თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ მომეტებულ ნაწილად მასწავლებლებს სკოლებთანვე ეძლევათ ბინაც, თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ქვეყნიერებაზე არც ერთი სახელმწიფო ისე კარგად არ აფასებს სახალხო სკოლის მასწავლებლის შრომას, როგორც ახალი ზელანდია.

უკანასკნელ წლებში სახალხო სწავლა-განათლებაზე გაწეული საერთო ხარჯი უდრიდა 5.000,000 მან. ესე იგი სულზე მოდის 6 მან. 50 კაპეიკამდე. რუსეთიც რომ სულზე ამდენსვე ხარჯავდეს, მაშინ იგი სახალხო სწავლა-განათლებას უნდა ანდომებდეს მილიარდ მანეთამდე. 1896 წ. 100 კაცში (ყველა წლოვანების და მარებისთურთ) წერა-კითხვის უცოდინარი მარტო 16,5% აღმოჩნდა. უკანასკნელ ცნობებით ზუთის წლისაზე მეტ პირთა შორის წერა-კითხვის უცოდინარი 8% იყო; ათ-თხუთმეტ წლის პირთა შორის კი — 1%—ზე ნაკლები (0. 7%).

თუ რა სისწრაფით მიდის სახალხო სწავლა-განათლების საქმე, სჩანს შემდეგიდგან. 1881 წ. 100 ნეფე-დედოფალში ჯარის-წერისას 32 მამაკაცმა და 56 ქალმა არ იცოდა ხელის მოწერა, 1896 წელს კი წერის უცოდინარი გამოდგა მამაკაცებს შორის—5, ქალებს შორის კი—7. მაშინ როდესაც საფრანგეთის მესამე რესპუბლიკის მთავრობის დიდ მეცადინეობის მიუ-

ხედავად 1892 წ. ნეფთა 8%—მა და პატარაძალთა — 12%—მა საქარწინო ხელშეკრულებას ხელი ვერ მოაწერა.

უადგილობა ნებას არ გვაძლევს დიდხანს შევჩერდეთ საშუალო სკოლაზე. აღენიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ საშუალო სასწავლებელი დაბალ სახალხო სკოლასთან მტკიცედ დაკავშირებულია როგორც კურსით, ისე მოსწავლეთა სქესის და ქონების გაურჩევლობით. რადგან „სახელმწიფოსათვის სასარგებლოა, — ამოხს ახალ ზელანდიის მინისტრად ნამყოფი ბოდენი, — რომ ყოველ განსაკუთრებულ ნიქს ეძლეოდეს საშუალება განვითარებისათვის“. ამ მიზნისათვის ადგილობრივ კომიტეტებს ეძლევათ სუბსიდია სტიპენდიების დასანიშნად, რომლითაც შეუძლიან ისარგებლოს როგორც ვაჟმა, ისე ქალმაც.

იმისდა მიუხედავად, რომ ახალი ზელანდია არც დიდია და არც სქლად დასახლებულ ქვეყანას წარმოადგენს, მთავრობას მაინც არასოდეს არ განუძრახავს ერთგვარი საშუალო სკოლის შემოღება. სამოსწავლო ოლქებს კანონით მინიჭებული აქვთ უფლება თავიანთი საშუალო სკოლები (სე მოაწყონ, როგორც ადგილობრივი პირობანი და საჭიროებანი ამას მოითხოვენ. ამისთანა თავისუფლება ადგილობრივ სკოლების პართვა-გამგეობისა ქვეყანაზედ მხოლოდ ჩრდილოეთ ამერიკის შტატებს და შვეიცარიის კანტონებს აქვთ მინიჭებული. სწორედ ასეთი მრავალგვარობა საშუალო სკოლისა ნებას არ გვაძლევს დაწვრილებით რაიმე ვსთქვათ იმის შესახებ. ამიტომ მოვიყვანთ მხოლოდ ზოგიერთ სტატისტიკურ ცნობებს.

ახალ ზელანდიაში 20 საშუალო სასწავლებელია, რომელთაგანაც შეიძეს დამოუკიდებელი განყოფილება აქვს ქალებისათვის, ასე რომ ნამდვილად 20-ზე მეტი ყოფილა. ზოგიერთ საშუალო სასწავლებელში შემოღებულია ორთავ სქესის ბავშვთა ერთად სწავლება. საშუალო სასწავლებლებში 2700-ზე მეტი მოსწავლე ითვლება, აქედგან 1000 ქალია ამ გვარად 0,4% ახალ ზელანდიის მცხოვრებთა საშუალო სასწავლებელში სწავლობს, რუსეთშიაც რომ ამდენივე პროცენტი სწავლობდეს საშუალო სასწავლებელში, მოსწავლეთა რიცხვი

ამ სკოლებში ნახევარ მილიონამდე ავიდოდა... სწავლის ფასი საშუალო სასწავლებლებში სხვა და სხვაა და სამოსწავლო ოლქზე დამოკიდებული: 60 მანეთიდან — 120 მანეთამდე უწყევს.

მაგალითისთვის ავსწერთ ახალ ზერღანდიის ერთს საშუალო სასწავლებელს, რომელიც ქ. დიუნედინის მახლობლად იმყოფება. „სკოლა გაიხსნა 1885 წელს და გამართულია ერთს მშვენიერს ადგილას, ქალაქის მახლობლად. უმთავრეს და რბაზის სივრცე—74 ფუტია, სივრცე—43 და სიმაღლე—30. სამეცადინო მოთავსებულია ფართო, მაღალ და ვინტილიაციით საუკეთესოდ მოწყობილ ოთახებში, რომლებშიც ყოველგვარი სასწავლო ნივთი მრავლად მოიპოვება. სახატავი ოთახი, ფიზიკის და ქიმიის ლაბორატორიები ისეა მოწყობილი, რომ ბავშვს უადვილებს როგორც ტეორიულ, ისე პრაქტიკულ შესწავლას ქიმიისას, ფიზიკისას, მექანიკისას და მეტალურგიისას; იქვეა ყველაფერი, რაც კი საჭიროა ფიზიოლოგიის შესასწავლად*). სავარჯიშო და რბაზი, როგორც სივრცით, ისე მოწყობილობით საუკეთესოდ ითვლება მთელ კოლონიასში. სკოლის შენობა გაშენებულია ორ დესეტინაზედ. სკოლის გარშემო მოფენილია ასფალტით. სკოლას აქვს ხუთი ეზო, მოედანი „ლონ-ტენის“ სათამაშოდ და სხვა. სკოლის მახლობლადვეა თავისუფალი მინდორი კროკეტის სათამაშოდ.

„პანსიონერების საცხოვრებელი შენობა ხუთის წამის სასიარულოზედაა მოშორებული სკოლაზე და გამართულია დიუნედინის მიდამოების ერთ უუღამაზეს ადგილში და მის ფართო ეზოებს და სათამაშო მოედანს ორ დესეტინაზე მეტი ადგილი უჭირავთ.

„სკოლას აქვს ორი განყოფილება: უმაღლესი და დაბალი. პირველი დანიშნულია იმისთვის, ვისაც ჰსურს განაგრძოს სწავლა-განათლება უნივერსიტეტში, მეორე კი იმისთვის, ვინც

*) როგორც ავსტრალიის კოლონიებში, ისე ჩრდილოეთ ამერ. შტატებში არ არსებობს ის დიდი განსხვავება რეალურ და განზაზის სასწავლებლებს შორის, როგორც ჩვენში მიჩვეულნი ვართ.

ჰეიქრობს სწავლის ამ სკოლით დამთავრებას... ლათინური ენა არაა სავალდებულო; ვისაც ჰსურს ბერძნული ენის სწავლა, ამის შესახებ უცხადებს დირექტორს, რომელსაც საშუალება აქვს ასეთი სურვილი დააკმაყოფილოს... სწავლის ფასი წელიწადში 70 მანეთია. ამ გადასახადისაგან სკოლის მთავრობა ანთავისუფლებს ყველა კარგად მოცადინეს, თუ ისედაც არ ითვლება სტიპენდიანტად საოლქო კომიტეტში“ *). (1898 წ. სამინისტროს ანგარიშით სკოლაში სწავლობდა 177 ყმაწვილი, აქედან 40 სტიპენდია ჰქონდა დანიშნული).

ქ. დიუნედინში არსებობს აგრეთვე ამ გვარივე სკოლა ქალებისათვის. უადგილობის გამო ვერც ამ სასწავლებლის აღწერას და ვერც საშუალო სკოლის დაწვრილებით დახასიათებას ვერ შევუდგებით. ვიტყვით ორიოდ სიტყვას უმაღლეს სასწავლებლის შესახებაც.

საზოგადოდ ინგლისის უმაღლეს სასწავლებლის ორგანიზაცია ბევრით განირჩევა სხვა განათლებულ ქვეყნების უნივერსიტეტების ორგანიზაციისაგან. ეს ორგანიზაცია მეტად რთული და თავისებურია, რომლის აღწერას დიდი დრო და სპეციალური წერილი დასჭირდებოდა, მით უფრო, რომ ინგლისის თვითეულ უნივერსიტეტს აქვს თავისი საკუთარი „წესდება“, რომლის შედგენა დამოკიდებული იყო როგორც ადგილობრივ მცხოვრებთა საჭიროება-მოთხოვნილებაზე, ისე თვით უნივერსიტეტის დაფუძნების გარემოებებზე.

ახალ ზელანდიაში სიტყვა „უნივერსიტეტი“ ნიშნავს დაწესებულებას, რომელსაც სამეცნიერო ხარისხით დაჯილდოების უფლება აქვს მინიჭებული. სამეცნიერო ხარისხის მისაღებად კი ემზადებიან ესრედ წოდებულ „საუნივერსიტეტო კოლლეჯებში“, რომელთა რიცხვი კოლონიაში ოთხია. კოლლეჯებში რამდენიმე ფაკულტეტების მგზავსი განყოფილებაა. ამ კოლლეჯებში შესვლის ნება როგორც კაცს, ისე ქალსა აქვს. იქ

*) ეს ციტადა ამოწერილია საერო განათლებას მინისტრად ნამყოფ რაობ. სტაუტის წერილიდან.

შესასვლელად საჭიროა 14 საგნიდან 7 საგანში ეგზამენის დაქერა, რომლებიდანაც ინგლისური ენა, მათემატიკა და ერთ-ერთი სხვა ევროპიული ან ერთ-ერთი ძველი ენა სავალდებულოა.

ამ საუნივერსიტეტო კოლლეჯებში 1900-დე ყურის მგდებელი იყო, რომლიდანაც ერთი მესამედი ქალია. დაქვემდებარებით შეიძლება კაცმა სთქვას, რომ ამ მხრივაც ახალ ზელანდიას ზორს გაუსწრია სხვა ქვეყნებისათვის, რადგან არც ერთს უნივერსიტეტში, სადაც ორთავ სქესის ერთად სწავლა ნება დართულია, არაა იმდენი მოსწავლე ქალი იყოს, მამაკაცთან რაოდენობასთან შედარებით, რამდენიც აქაა. ქალს ნება აქვს ყველანაირ სამეცნიერო ღირსებაზე დაიჭიროს ეგზამენი. ქალმა აქ პირველად სამეცნიერო ხარისხი ამ 25 წლის წინად მიიღო და ეს იყო პირველი მაგალითი მთელ ბრიტანიის იმპერიაში. გარდა ამისა 1895 წ. საუნივერსიტეტო კოლლეჯის „სენატში“*) საპატიო წევრად არჩეულ იქნა ქალი.

ახალი ზელანდია ცდილობს ტექნიკური ცოდნა თვით ხალხშიაც გაავრცელოს. ჩვენ უკვე ვსთქვით, რომ ოლქის კომიტეტებს მინდობილი აქვთ პირველ დაწყებით სკოლებში ხელსაქმის შემოღება, რაზედაც მათ სუბსიდები აღეთქვათ. იმავე დროს ამნაირსავე პირობებზე ნება დართულია შემოიღონ როგორც ტექნიკური ცოდნა, ისე ხელსაქმე არსებულ საშუალო სასწავლებლებშიაც, ან და დააარსონ განსაკუთრებული ტექნიკური სასწავლებლები. სამინისტროს უკანასკნელ ანგარიშიდან სჩანს, რომ ახალ ზელანდიაში მშვენივრად ესმით, რომ ტექნიკურ ცოდნის განვითარებისათვის უწინარეს საჭიროა, არსებულ უმთავრეს საერო სასწავლებლებში სამეცადინო საგნების რიცხვი შეიცვალოს, „სიტყვიერ მეცნიერებათა“ (словесныя науки) ნაცვლად ყურადღება უნდა მიექ-

*) ცნობილია, რომ ინგლისში და ზის კოლონიებში საუნივერსიტეტო კოლლეჯებს მინიჭებული აქვთ ფართო თვითმართველობა და „ს. ს. ტ. ს.“ ენახიან უმაღლეს მმართველობას საუნივერსიტეტო კოლლეჯისა აუკლანდში.

ცეს „საცდელ მეცნიერებათ“ (ОПЫТНЫЕ НАУКИ) და განსაკუთრებით უნდა შეიყვალოს სწავლების მეთოდი, სახელდობრ, სკოლა უნდა ანვითარებდეს არამც-თუ მეხსიერებას (ენებით) ან განყენებითი აზროვნებას (მათემატიკით), არამედ თვალსაც, ხელსაც და მშვენიერებისადმი გრძნობასაც...

ასეა თუ ისე ახალ ზელანდიას თავის სამ მეოთხედ მილიონ მცხოვრებთათვის გარდა (საინჟინერო) სამიწათ-მზომელო სასწავლებლისა, აქვს კიდევ სამეურნეო ინსტიტუტი, 4 სამხატვრო-სამრეწველო და ორი სამთო-სამადნო სკოლა. გარდა ამისა მრავალ საერთო სწავლა-განათლების სკოლებში მსურველთ ასწავლიან ამათ თუ იმ ტექნიკურ საგნებსა და ხელ-საქმეს.

ახალ ზელანდიას აქვს აგრეთვე რამდენიმე სკოლა მცირე-წლოვან დაძნაშავეთათვის. ამ ფრიად სასარგებლო და ჰუმანიურ (კაც-მოყვარულ) საქმეზე კოლონია ხარჯავს 130,000 მანეთამდე წელიწადში. დაუმატეთ ამას კიდევ ერთი სკოლა ყრუ-მუნჯთათვის, სადაც ამ ჟამად თვით მთავრობის მეცადინეობის მეოხებით 50 ნაპოვნი ყრუ-მუნჯი ბავშვი იმყოფება*). დაბოლოს ახალ ზელანდიას აქვს ბრმებისათვისაც სკოლა, რომლის შესანახად მთავრობა 4000 მან. აძლევს სუბსიდიად.

გარდა ამისა ახალ ზელანდიაში სახალხო განათლებას ხელს უწყობენ ბიბლიოთეკები, რომელთა რიცხვი 300-მდეა. ესე იგი 2,500 კაცზე თითო ბიბლიოთეკაა. ამ დაწესებულებებს მთავრობა ხელს უმართავს სუბსიდიით, რომლის რაოდენობა სამინისტროს ანგარიშით საერთოდ 20.000 მანეთამდე უწევს.

უფრო საყურადღებო მნიშვნელობა აქვს კოლონიის განათლებისათვის მათ დრო-გამოშვებით ბეჭდვითი სიტყვას, რომლის ყოფა-ვითარება ინგლისელებშიაც კი იწვევს აღტაცე-

*) ყველა ეს ცნობები მოყვანილი გვაქვს ახალ ზელანდიის საერო განათლების სამინისტროს უკანაქველ ანგარიშიდან.

ბას, ეს კი ბევრს ნიშნავს, რადგან თვით ინგლისელებს ქვეყნიერებაზედ ყველაზე უფრო გავლენიანი პრესსა აქვთ და უბრალოდ კაცი მათ ვერ გააკვირვებს. „და ვინც იცის ენციკლოპედიური შინაარსი აქაურ ჟურნალ-გაზეთებისა, დამეთანხმება, რომ მათი ყურადღებით წაკითხვა დიდად ხელს უწყობს (კაცის) სწავლა-განათლებას. ისიც ცნობილია, თუ რა დიდის ყურადღებით იკითხება გაზეთები სხვა-და-სხვა გამართულ ფერმებში. კვირის განმავლობაში მძიმე შრომით დაღლილ-დაქანცულ ფერმერს ძალიან მცირე დრო აქვს კითხვისათვის. მაგრამ რომ არ დაივიწყოს მაინც ის პირველდაწყებითი ცოდნა, რომელიც მას კოლონიის სკოლაში მისცა, სამაგიეროდ კვირა დღეს იგი სრულ მოსვენებას ეძლევა და უმთავრესად საკვირაო გაზეთის კითხვაში ატარებს მას. ეს გაზეთები შეიცავენ მრავალ ცნობებს სხვა-და-სხვა ჰეცნიერებიდან, ლიტერატურიდან, მრეწველობიდან, პოლიტიკიდან, მეურნეობიდან, ხელოვნებიდან, მუზიკიდან და სხვა და სხვა“*).

ინგლისის კოლონიების დროგამოშვებითი გამოცემანი საყურადღებონი არიან არამც თუ მარტო თავიანთ თვისებებით, შინაარსის და მასალის მრავალგვარობით, არამედ თავიანთ რაოდენობითაც. ახალ ზელანდიაში ამ ჟამად 208 დროგამოშვებითი გამოცემაა, ესე იგი 3600 სულზე (წლოვანების განურჩევლად)—თითო გამოცემა. ამისთანავე ანგარიშით რუსეთს უნდა 3ქონოდა 35,000 დროგამოშვებითი გამოცემა, მაგრამ, როგორც ვიცით, მას ორმოც-და-ათჯერ ნაკლები აქვს.

ახალ ზელანდიის 208 დროგამოშვებით გამოცემათა შორის—50 ყოველდღიურია, 29 გამოდის კვირაში ორჯერ, 36—სამჯერ, 61—ყოველ კვირა, 3—ორ კვირაში ერთჯერ და 27—ყოველთვიურია. გარდა ამისა ახალ ზელანდიელები სხვა კოლონიების და კულტურულ ქვეყნების, განსაკუთრებით კი თავისს მეტროპოლიის ჟურნალ-გაზეთებსაც იწერენ. საფოსტო უწყების უკანასკნელ ცნობებით, 1898 წ. ფოსტას

*) Ch. Dilke, Problems of Greater Britain.

აქაურ მცხოვრებლებისათვის მოუტანია 15,000,000 ცალი ნომერი დროგამოშვებით გამოცემებისა.

არა მგონია, საჭირო იყვეს იმისი თქმა, რომ დროგამოშვებითი გამოცემანი ახალ ზელანდიაში, როგორც სხვა კოლონიებში, ისევე თავისუფალნი არიან, როგორც ინგლისში. ამ თავისუფლებას ახალ ზელანდიის პრესსა მთავრობის სასტიკ და უღმობელ კრიტიკისათვის ხმარობს, ამ გვარი კრიტიკა, რივის თქმისა არ იყვეს, რასაკვირველია, უფრო საჭირო იქნებოდა მაშინ, თუ რომ ახალ ზელანდიის წესწყობილებანი მოგვაგონებდნენ პრუსიის თავისნება ბიუროკრატისა, საფრანგეთის ძველ წესწყობილების ფინანსიურ ცოდვებს ან სასტიკ ზნე-ჩვეულებებს „ახალ ქვეყნის“ ისპანიელ დამპყრობელებისას... მაგრამ რა გაეწყობა, უთუოდ ასე ყოფილა ბედისწერისაგან კაცის მასხარად აგდება: პრესსაში ყველაზე ნაკლებ უკმაყოფილებას იქ აცხადებენ, სადაც ამ უკმაყოფილებას უფრო მეტი მიზეზიც და საბაზიც აქვს... ექვი არაა, მთელ ევროპაში ყველაზე უფრო მოღბენილ კილოიანი პრესსა ოსმალეთშია...

ერთი უტყუარ ნიშანთაგანი კულტურულ დაწინაურებისა არის ფოსტის მდგომარეობა და სატელეგრაფო ურთიერთობა. ახალ ზელანდიაში 1561 საფოსტო დაწესებულებაა, ესე იგი 500 კაცზე ერთი საფოსტო დაწესებულება მოდის. ამ გვარივე ანგარიშით რუსეთში უნდა ყოფილიყო 260,000 საფოსტო დაწესებულება, ნამდვილად კი 1895 წ. მათი რიცხვი იყო 7000, ესე იგი თითქმის ორმოცჯერ ნაკლები. ახალ ზელანდიაში ფოსტით გადატანილ-გადმოტანილ უბრალო წერილთა რიცხვი—35,000,000 რყო, ესე იგი თითო სულზე 45 ცალი წერილი მოდის. ამ მხრივადაც, რამდენადაც ვიცით, ახალ ზელანდიას ქვეყნიერობაზედ პირველი ადგილი უჭირავს*).

*) ცნობები რუსეთის შესახებ ამოღებულია: „Систематический сборникъ очерковъ по отечествовѣдѣнiю (разныхъ русскихъ ученыхъ)“—გან. 1897 წ. გამოცემული Импер. Александровскій Лицей“—საგან.

გადაცემულ დეპეშათა რიცხვითაც ახალი ზელანდია პირველია: თითო კაცზე—ოთხი დეპეშა მოდის. ინგლისში კი—ორი.

ამ თავში მოყვანილ ცნობებიდან, გვგონია, კაცი დარწმუნდეს, რომ ახალი ზელანდია საუკეთესო პირობებში იმყოფება, რომ სწრაფად გაიგოს ხოლმე ყოველისფერი, რაც საზოგადოებრივ საკითხებს და საქირობებს შეეხება. ამას ხელს უწყობს, როგორც მისი სწავლა-განათლების ყოფა, ისე მისი დროვამოშვებითი ბეჭდვითი სიტყვის სიმრავლე-თვისება და სხვა სახსარი და საშუალებანი, რომელნიც ნებას აძლევენ სხვა ხალხთან კავშირი და ერთი-ერთმანერთზე გავლენა იქონიონ.

იმავე დროს ჩვენ ვიცით, რომ ახალ ზელანდიის მცხოვრებლებთან არჩეული პარლამენტი ყველა საზოგადოებრივ საქიროების და კოლონიის ყველა საზოგადოებრივ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის სრულიად თავისუფლად მოქმედებს (მეტროპოლიის მთავრობისაგან დამოუკიდებელი). ახალ ზელანდიის მცხოვრებთა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება კი პარლამენტისათვის მტკიცე მცნება და აუცილებელი რამაა, რაკი ფრიად ვრცელი საარჩევნო უფლებანი აქვთ მინიჭებული.

ამ ორ გარემოებით, ესე იგი, პირველად იმით, რომ საზოგადოებამ ცხადად იცის თავისი საკუთარი გაქირვებანი და მეორედ იმით, რომ ამ საზოგადოებას საშუალება აქვს გაუწყვეტლივ იქონიოს ჭეშმარიტი გავლენა ყველა გვარ საზოგადოებრივ მმართველობის წარმომადგენელზე—ამ ორ გარემოებით, ვიმეორებთ, აიხსნება ის გასაოცარი მოვლენა, რომ საზოგადოებრივი საკითხის გადაწყვეტა და საზოგადოებრივ საქიროების დაკმაყოფილება ისე გაბედულად და გადაჭრით ხდება, რომ ამ მხრივ ახალ ზელანდიამ გადააჭარბა არამც თუ ევროპის ხალხებს, თითქმის ამერიკასაც. სწორედ ამის გამოა, რომ ახალ ზელანდიას შეეფერება „სოციალურ მეცნიერებათა ლაბორატორიის“ სახელი, როგორც დაახსიათა ავსტრალიის

ნორჩი საზოგადოებანი ინგლისის საზოგადო მოღვაწემ ჩარ.
დილქმა—და ესევე გაიმეორა ფრანგმა პუბლიცისტმა—პ. ბო-
ლიემ.

პკითხველი ქვეით გაეცნობა ზოგიერთ საინტერესო
„ცდას“, რომელსაც ამ ორიგინალურ „ლაბორატორიაში“
ახდენენ.

ნ. აღნაშვილი.

გიზლიოგრაფია

Народная медицина въ Закавказскомъ Краѣ. А. О. Яшви-
 ли. Медицинскія средства, народные способы леченія, на-
 родные врачи и грузинскій народный лечебникъ „Карабади-
 ни“. Съ 5-го рисунк. Тифлисъ 1904 г.

I

ორი ათასი წელიწადი მეტი არსებობდა საქართველოს
 სახელმწიფო. ამ ოცი საუკუნის განმავლობაში, ექვი არ
 არის, ქართველ ერს უნდა შეექმნა საკუთარი, თავისებური
 კულტურა. პოლიტიკური თვით-არსებობა მოგვესპო თუ არა,
 ფარდაც ჩამოეშვა—ყოველივე უფრსკულმა მოიცვა და ყო-
 ველივე გამოსარკვევი, გამოსამზევებელი გაგვიხდა.

ამ მხრივ პოლიტიკურ და საეკლესიო ისტორიას უფრო
 მეტი მუშაკი აღმოუჩნდა. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. უწინ
 რომელიმე ერის მემატთანე და მაშასადამე ჩვენიც, მხოლოდ
 რჯულზედ, მეფეებზედ და მათს ომში გამარჯვება-დამარცხე-
 ბაზე სწერდენ. ამიტომაც მასალა მეტი დაგვიტოვეს.

დღეს კი ქართველნი სწავლულნიც დაადგენ ახალ მი-
 მართულებას—ხალხი ქმნის ისტორიას და არა მეფენიო, მარ-
 ტო იმითი აღარ კმაყოფილდებიან ვინ მეფობდა და რა ომებ-
 ში გაიმარჯვა. დიდის დაკვირვებით და შრომის დაუზოგვე-
 ლად შეუდგენ საქართველოს წარსულ კულტურის კვლევა-
 ძიებას. ქართული ლიტერატურის ისტორია და საზოგადოდ
 ქართულ სტამბისა და მწერლობის საქმე უკვე საკმაოდ გა-

მოიკვა; სახელმწიფო წეს-წყობილება, ბატონ-ყმობის ისტორია, მართლ-მსაჯულება, არხეოლოგია დიდხანია იზიდავს უცხო და ჩვენის მწერლების ყურადღებას, ცოტათი შუქი მიადგა ქართულ არხიტექტურა-ხელოვნებას, მხატრობის და მუსიკის ისტორიასაც. არც ეკონომიური მდგომარეობა და საზოგადოთ ვაჭრობა-მრეწველობა დარჩენილა უყურადღებოდ...

აქ ჩამოთვლილი თვითვეული დარგი კულტურისა, რასაკვირველია, ჯერ კიდევ ბევრს მუშავს და ერთვულ შრომას თხოულობს. ხოლო დღევანდელი ჩვენი ბაასის საგანი არის: **რა მდგომარეობაში აქვს სამკურნალო მეცნიერებას საქმე საქართველოში.**

მართლაც და საინტერესო როგორ არ არბ ვიცოდეთ მთელი ოცი საუკუნე მეფედან მოკიდებული ბატონსა და კამადე როგორ და რა საშუალებით იკურნებდნ თავს?!

სიმართლე თხოულობს აღვნიშნოთ, ამ კითხვასაც დიდხანია შეეხნენ რუსეთის სწავლული ექიმები. ჯერ 1834 წ. დოქტორებმა რენგარდმა და გოლიცინსკიმ საქართველოში ყოფნის დროს ბევრი რამ საგულისხმიერო მასალა შეკრბეს და აღწერეს. (დაბეჭდილია სამხედრო-საექიმო ჟურნალში), მთელმა ოცდა-ხუთმეტმა წელმა გაიარა მას აქეთ და მხოლოდ 1869 წ. მიაქცია ყურადღება ამ საინტერესო საგანს ჯერ დოქტორმა პანტიუხოვმა და მერე თითქმის 17 წლის შემდეგ (1886 წ.) შაბლოვსკიმ, შურიგინმა 1889 წ., მინკევიჩმა 1893—1897 წ., კვლავ პანტიუხოვმა 1899 წ. და სხვა.

ეს უცხო ჰირნი კარგა საფუძვლიანათაც მუშაობდნ; დოქტორმა შაბლოვსკიმ მირიმანოვის პრემიაც კი მიიღო. დოქტორებს მინკევიჩს და პანტიუხოვსაც ბლომად აქვსთ ნაწერი. მაგრამ ამ უცხო ხალხს ქართულის უცოდინარობა ძლიერ უძნელებდა ნამდვილის გამოკვევას; ზოგჯერ სასაცილო შეცდომებშიაც-კი ვარდებოდნენ, მაგალ. პანტიუხოვი შეხვედრია ტერმინს *სარაქლე* 'ის კვანცხა და რუსულად აქლემის კვერცხად უთარგმნია და სხვ. (ამაზედ იხ. ჩემი სტატია—„კვალი“ 1899 წ. №).—

ქართველთაგანს ამ საგანზე აქამდე საფუძველიანად არავის უმუშავნია. პირველად ბერძენოვმა 1857 წ. „კავკასიის კალენდარში“ მოკლედ გააცნო რუსის საზოგადოებას ქართული კარაბადინი. ექიმი ვირსალაძეც 1898 წ. რუსულ საექიმო ჟურნალში შეეხო დაღესტნელ ჯარა ექიმებს და დოქტორმა ვაწაძემაც გააცნო კავკასიის ექიმთა საზოგადოებას ჩვენებური „ბურანი“ (საოფლე) კარაბადინიდან ამოწერილი. ამაზედ მეტი, რამდენადაც გვახსოვს, ჩვენებს **ამ სახე-წლის განმავლობაში** არა გაურიგებიათ-რა. მცირეოდენი შრომა, ვსთქვათ, მეც მიმიძღვის ამ სათაურით: „Краткій историческій очеркъ врачебнаго дѣла въ грузіи“ (იხ. „Кавказскій Вѣстникъ № 1901 г.).

დღეს-კი სიამოვნებით უნდა აღვნიშნოთ ჩვენი მამული-შვილის იშვიათი შრომა, რომლის სათაურიც ამ წერილის დასაწყისში აღმოვწერეთ. დოქტორმა იაშვილმა, როგორც თვითონ მოგვითხრობს, 18 წლის შრომა მოანდომა მასალის შეგროვებას. ამდენს ხანში ერევნის, თბილისის და ქუთაისის გუბერნიებში სოფლად მსახურებდა ქსენონების ექიმ-გამგეთ. აქ მთელ თავისუფალ დროს ანდომებდა ადგილობრივ ხალხში და „ექიმებში“ საგნის გულდასმით შესწავლას, მეცნიერულად კვლევა-ძიებას.

რალა თქმა უნდა, რო დოქტორის იაშვილის კვლევა-ძიებამ სრულებით სხვა შუქი მოჰფინა საგანს.

მართლაც და თუ კი ხალხის ენა არ იცით, ხალხს არ იცნობთ, როგორ უნდა შეისწავლოდ თუ არ ზერაქვერად მისი ზნე, ჩვეულება, ხასიათი, მისი მისწრაფებანი—სული და გული, სრული მისი ფსიხიოლოგია? მაგალითად, განსვენებულმა დოქტორმა მინკევიჩმა მეცნიერებას აუწყა, რომ ქართველთა ერი ხეებს, ქვებს და ზოგიერთა საგნებს ცხოველთაგან წარმომდგარს თავიანთსა სცემენ, აღმერთებენო (იხ. დოქტორ მინკევიჩის მოხსენება: „Камни и растенія какъ предметъ Обожанія на Кавказѣ“ Протоколы засѣданія Императорскаго Кавк. Медіц. Об-ва № 13, 1893 г. и № 13, 1895 г.)

ამაზედ საფუძვლიან შენიშვნას იძლევა დოქტორი იაშვილი (იხ. გვ. 36 და 43). ჩვენი მამულიწვილისთვის, რასაკვირველია, ძნელი არ იყო მიხვედროდა ქართველი კაცის განყენებულ იდეას, მის ფსიხიოლოგიას ამა თუ იმ ცრუ-მორწმუნობაში ანუ მართლ-მორწმუნობაში. ამიტომაც მშვენიერად უხსნის მეცნიერებს საქმე რაშიაც მდგომარეობს და აშკარად უჩვენებს დოქტორ მინკევიჩის უნებლიეთ შეცდომას.

დოქტორის იაშვილის წიგნი თუმცა რუსულად არის დაწერილი და სათაურად აქვს: „ხალხური მედიცინა (ექიმობა) ამიერ კავკასიაში“, მაგრამ წიგნში მეთავედი ნაწილი თუ ექნება დათმობილი თათრულ წამლებს და წამლობას, თორემ დანარჩენი სულ ქართველ ხალხის გულიდან არის ამოღებული. ამიტომაც მიგვაჩნია ჩვენ ეს შრომა ქართულ საქმედ. პატივცემულმა მოღვაწემ ეს თავისი უანგარო შრომა ჯერ სრულიად კავკასიის ექიმთა მეორე კრებაზე (Второй съездъ Кавказскихъ врачей) წაიკითხა 1901 წელს, საფუძვლიანად გააცნო ექიმთა კრება ქართულ სამკურნალო მეცნიერების ისტორიას და ახლა ცალკე წიგნად გამოსცა თავის საფასით.

თუ არ მეცნიერულად, თუ არ სპეციალისტი, პრაქტიკულად ამ წიგნს დიდი საზოგადოება ვერ გამოიყენებს და, მაშასადამე ცალკე წიგნად გამოცემის აზრიც კიდევ ის უანგარო სურვილია ავტორისა—რაც შეიძლება უფრო მეტად გაავრცელოს ნარკვევი და ნამდვილი ცნობები არჩეულ საგნის შესახებ. ამ ჩვენს უკუღმართ დროში, ამ ზომამდე მამულიწვილურის თვით-ცნობიერებით აღჭურვილი ქართველი სწავლული ჭეშმარიტად რო პატივისცემის და მადლობის ღირსია.

წიგნი 140 გვერდს შეიცავს და ჩვეულებრივ ფორმატზედ ორჯერ დიდია; მთლად მასალა ოთხ-ნაწილად არის გაყოფილი: I. ხალხური სამკურნალო წამლები, II. ხალხური ექიმობა, III. ხალხური ექიმები და IV ქართული ხალხური საექიმო წიგნი „კარაბადინი“.

წიგნის მთელი ნახევარი დათმობილი აქვს I ნაწილს, ხალხურ სამკურნალო წამლებს. აწერილია 569 წამალი ბუნების სამივე სამეფოდან აღებული—მცენარეული, ლითონეული და ცხოველთა ნაწილები.

II ნაწილში მეტად საინტერესოდ არის აწერილი ხალხური სხვა და სხვა საშუალებანი ავადმყოფის სამკურნალოდ:

1) ავგაროზი—თილისმობა, 2) სიმპატიური და ესტეტიური საშუალებანი (მუზიკა, ცეკვა, სიმღერა, გალობა და სხვ.), 3) შელოცვა და ჯადო (ჰიპნოზი), 4) სამკურნალო წესი და რიგი „ანგელოზების“ „ბატონების“ და სახადის დროს, აგრეთვე ხატის მიზეზი და აღთქმა. აქვეა აღწერილი რითი სწამლობს და როგორ ექცევა ხალხი სხვა და სხვა გადამდები სენით ავადმყოფებს: კეთროვანებს, ათაშანგიანებს (სიფილისი), კლერქიანებს და ამასთანავე სულით ავადმყოფებს.

ამავე II ნაწილში მოყვანილია ხალხური დოსტაქრობა ანუ ჯარა ექიმობა (ხირურგია): 1) როგორ და რა საშუალებით არჩენენ: წყლულს და იარებს, დაკოდელ ადგილს, ამოვარდნილ ანუ მოტეხილ ძვლებს. აქვე არის აწერილი 2) თვალის აპერაცია ყიზილბაშების მიერ. 3) გაძნელებულ შობიერობის დროს როგორ შევლიან მეცხვარები და როგორ ამოსჭრიან ხოლმე ბავშვს (ემბრიოტომია), 4) ქვის გამოღება. 5) თავის ქალას ახდა (ტრეპანაცია), 6) მუცლის (კუჭის) აწევა, 7) ყელის აწევა და სხვ.

მესამე ნაწილში მეტად საინტერესო ცნობები მოჰყავს დოქტორს იაშვილს ხალხურ ექიმების შესახებ. თურმე მთელი ორგანიზაცია ყოფილა ამ ექიმებისა—სტატისტიკური ცნობებიც კი არის მოყვანილი თვითვეულ გუბერნიაში მცხოვრებთა რიცხვზე რამდენი ხალხური ექიმი მოდის.

მე-IV ნაწილში დოქტორი იაშვილი ცნობებს გვაძლევს ქართულ კარაბადინების შესახებ. 14 კარაბადინი გადაუთვალთვალა და ამათგან საუკეთესოდ უცვნია პლატონ იოსელიანისეული კარაბადინი „მუნთახაბი—შააბა (მუნთანაფისია?), ამ კარაბადინს არჩევს და საკმაოდ დაწვრილებით მოჰყავს

მისი შინაარსი, რომლისთვისაც დათმობილი აქვს წიგნის 40 გვერდი.

ამის შემდეგ დოქტორი იაშვილი მკითხველსადმა ცალკე წერილით აფთხილებს ხალხს და თანაც არწმუნებს, რომ ის, რაც ხალხის „ექიმებმა“ იციან, სულაც არ არის საიდუმლო ჩვენთვის, დიპლომიან დოქტორებისთვისაო, შეტადრე ხალხს ძრიელ სწამს და ჩვენი ინტელიგენციაც უარს არ ჰყოფს ჯარა ექიმებსაო—მოტეხილის, მკამელის (Костяна) და ამოვარდნილ ძვლის ექიმობა იმათ უფრო იციანო და სხვ. დოქტორი იაშვილი ამტკიცებს, რომ ესეც შემცდარი აზრიაო.

ბოლოს ბ-ნი იაშვილი თავის შრომას ათავებს შემდეგის დასკვნით და დებულებით:

„1) თუ გვსურს ვებრძოლოთ ცრუ-ექიმობას, საჭიროა შევისწავლოთ თვით ეს საგანი.

2) ქართული ხალხური ექიმობა შესდგება წერილებითი და ზეპირ გადმონაცემითი, წერილები მოთავსებულ არიან ძველ კარაბადინებში.

3) კარაბადინი არის სახალხოდ დაწერილი საექიმო კრებული, რომელიც შტიცავს ჰალენის სწავლას და აგრეთვე ურევია არაბთა და აღმოსავლეთის სხვა და სხვა ხალხთა სამეცნიერება, ამათ შორის ქართველებისაც.

4) კარაბადინები იწერებოდენ არაბულ ენაზე საშუალო საუკუნოების პირველ ნახევარში (VI საუკ.) ქართულად უთარგმნიათ სხვა და სხვა დროს—მე XII და XVI საუკუნოებთა შორის,

5) ქართველებს აქვს თავის საკუთარი ზეპირ-გადმონაცემი თავისებური საექიმო მეცნიერება, რომელშიაც შერეულია კარაბადინიდან ამოღებული ცნობებიც.

6) თუ გვინდა, რომ ხალხი გადავაჩვიოთ ცრუ მორწმუნოებას, უნდა ხალხს გაუადვილოთ სწავლულ ექიმებთან მისვლა, ნდობით მიმართვა და რჩევის მიღება. უნდა ჩვენვე (ექიმებმა) ვეცადნეთ ხალხი დავიახლოვოთ, შევიჩვიოთ და ნდობა დავიმსახუროთ.*

II

რაკი წიგნი სტამბილამ გამოვა, იგი საზოგადოების კუთვნილებას, შეადგენს—ზნეობრივად იმდენათვე ეკუთვნის საზოგადოებას რამდენათაც თვით ავტორს. მეტადრე იმისთანა წიგნი, რომელსაც საზოგადო მნიშვნელობა აქვს და მეცნიერების დარგს შეადგენს, სასურველია ყოვლად უნაკლულო იყოს, რამდენათაც კი ეს შესაძლებელია.

სწორეთ ამ აზრით ჩვენ გვინდა აღვნიშნოთ დოქტორ იაშვილის შრომის სუსტი მხარეც. თვითონ ავტორიც მეტად ზდილობიანად, კრძალვით აღიარებს წინასიტყვეობაში და, სხვათა, შორის ამბობს: „Но и въ опредѣленіяхъ тѣхъ средствъ, которыя я дѣлалъ по словарямъ, могутъ быть неизбѣжныя ошнѣнки.“—სამწუხაროდ, ჩვენ ქართველ მწერლებში იშვიათი მოვლენაა ასეთი თავმდაბლობა და კრძალული აზრი თავის თავზე.

პატივცემულ ავტორს ამ წიგნში უნებლიეთ სამგვარი შეცდომა შეჰპარვია: 1) ტერმინებში. 2) ლათინურ ტერმინების მართლ წერაში და 3) ვერც ჩვენი ახალი ლიტერატურის ახალი სენი აუცილებია თავიდან.

1) ტერმინოლოგიაში (წამლების სახელებში) შემდეგ შეცდომებზე მივაქცევთ ავტორის ყურადღებას:

№ 2. ავაჯვა უნდა იყოს უვაჯუა.

№ 9. ჩვენში ჯავზს იცნობენ როგორც კაკალს. თუ ჯოჯუხის ქოქხეა ლაპარაკი, მაშ ქართულათაც უნდა აღვნიშნად ჯავზის ძირი.

№ 10. Rad. Zinge(i)baris ქართულად ჯანჯაფიძია, ხოლო ზარდანიჩო და ყვითელი კოქა ერთი და იგივე Rad. Curcumae არის.—თქვენ ერისთვის ლექსიკონის შეცდომა გაგიმეორებიათ (იხ. ლექსიკ. № 435).

№ 13) ას ძირი, корень душистой фиалки ლათინურად Rad. Violae არის. წარმოსდგება Viola odorata'-საგან. თქვენს

ნათქვამს *Rad. Iridis Florentinae*-ს ქართულად ფლორენტურნი ზამბახის ძირი ჰქვიან, корневище флорентинскаго касатика.

№ 14) ტარხუნას ძირი და ოდუნყარი ერთი და იგივე არ არის—ოდუნყარი წარმოსდგება *Anacyclus Pyrethri* საგან.

№ 18 და 19) ერთი და იგივეა—ჩუბიჩინი ქინაქინის ხის ძირია (*Rhizoma Chinae*) და არა *Rad. Sarsaparillae* რომელსაც ქართულად სავარჯა ჰქვიან და თათრულად სავარნა. აქაც ერისთავის შეცდომაა გამეორებული (იხ. ლექსიკ. № 1010).

№ 22) *Rab. (Rhiz.) Filicis maris* არ წარმოსდგება *Pteris aquilina* საგან. თქვენი ნათქვამი *папоротник*-ი, რომელზედაც ამობთ, რომ დასავლეთ საქართველოში ბლომად იზდება მინდორ-ქალებშია და მიწას რო ხნამენ, საქმეს უჭირებს გუთნი-დედასაო, ეგ უსათუოდ უბრალო ჩადუნაა და ძირსაც უბრალოს იკეთებს. ხოლო სამკურნალოდ ხმარებულს, როგორც მოგეხსენებათ, ძირი მკლავის სისხო აქვს და ნიორივით კბილებს იკეთებს. ამას ქართულად ეწოდება გვიმრუჭ ანუ ჩადკოკო. დანაოჩენი ქართული სახელები უბრალო ჩადუნას სინონიმებია გარდა გვამრა და დათვის სეგებელასი, რომლებსაც ნამდვილს *Filicis maris* ეძახიან საქართველოს ზოგს პროვინციებში. ამ მეტად სასარგებლო წამლის ნამდვილი ტერმინი სასურველია ერთხელ და სამუდამოდ დაკანონდეს.

№ 25) როგორ შეიძლება, რომ ღოღო და მჟაუნა ერთი და იგივე იყოს? უთუოდ რუსულს *туполистный щавель*-ს შეუყვანიხართ შეცდომაში.

№ 43) *Atropa Belladonna*—მეტად სასარგებლო და სარგებლიანი, მცენარე სამწუხაროდ ჩვენში არ იზრდება, იელი *Azalea Pontica* არის.

№ 68) ადგ. ერისთავის ლექსიკონში ნამდვილად არის ნაჩვენები წარმომშობი მცენარე *Aloexylon Agallochum* ფარმაკევტთა საზოგადოებას შეცდომა მოსვლია *Lignum Guajaci* ფელამბარ ალაჯია.

№ 72) კორჩიოტა უნდა იყოს ქარჩიოტა.

№ 83) ღათური ნამდვილად *Cortex Vinteranus'* არის—
 Винтерова или Магеланова кора.

№ 109) ღანძლი უნდა იყოს ღანძლი.

№ 116) მუაუნა და ღოღო კიდევ ერთად არის არეული.
 გარდა ამისა Дикій щавель და чистотель ნუ თუ ერთი და
 იგივეა!?

№ 129) კაპუეტი (оржанецъ) და ღანღური (портулакъ)
 ერთი და იგივე არ არის.

№ 136) შადღანოზი სომხურია, ოხრახუში ქართული. თუ
 არა და ჯერ ოხრახუში უნდა დაწერილიყო და მერე მალა-
 დანოზი სინონიმად გეხმარათ.

№ 190) ქათანაცარი უნდა იყოს ნაცარქათამა.

№ 197) *Flores iridis florentinae* უნდა იყოს *Flores*
Violarum.

№ 207) ანაგვირილა არის *Flor. Chamom Rom.* მიასწარა
Flor. Chamom. vulg.

№ 209) ჯერ ბარცმანუკი მერე მეღისეუდა.

№ 220) ძირ-წითელა ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ
Flores Verbasci იყოს!... ძირ-წითელა არის Собачий языкъ,
Cynoglossum officinal.

№ 223) ბაღასანი ანუ ბაღასანის ზეთი *Bals. Copaiv.* არის
 ხალხის ნომენკლატურით. საზოგადოთ ამ სტატის გამოკვლე-
 ვა სჭირია.

№ 224) ვარდკაქუქას ხილი ვინ მისცა და ისიც ღო-
 ბიოს პარკის მსგავსი და შიგ თესლები? საზოგადოთ ეს სტა-
 ტიაც მთლად არეულია.

№ 238) დოქტორ შაბლოვსკის მამალი ჯავზი შირბაღა-
 ნის კაკლად (*Myrobalanus Chebula*) შეცდომით მიუღია. ჩვე-
 ნი ხალხის ექიმები ნამდვილი ჯავზის კაკლებიდან არჩევენ
 დედალსაც და მამალსაც.

№ 240) ინდის ხუჭმა (финики, *Dactyli*) სამკურნალო წი-
 გნებში იხსენება როგორათაც ხველის წამალი და ყველა წი-
 გნებში წარმომუშობი მცენარე ნაჩვენებია *Phoenix Dactyli-*

fera, თქვენ კი საიდგანლაც გამოგიძებნიათ *Hyospyros lotus* ვით წარმომშობი მცენარე. რაც ოფიციალურად არის მიღებული იმას უნდა სჯეროდეთ.

№ 241) თაფლჭინდი (*Fruct. Tamarind.*) და დანაკისკული ერთი და იგივე არ არის. დანაკისკული იგივე ინდის ხურმაა (Финики).

№ 262) გოგრა ანუ კვახი სხვა არის და ზეირო გოგრა სხვაა.

№ 280) ფიჭვის დღვილი არის ახალი ფისი ფიჭვის ხიდან გამონაჟონი, თათრულად ყათრანი ჰქვიათ. მაშასადამე ХВОИ (ხიწვი) აქ არაფრის შუაშია.

№ 289) ზირიშკა არც მაჟალოა და არც პანტა. მაჟალო ტყის ვაშლია და პანტა ტყის მსხალი. ხოლო ზირიშკა თათრული და სპარსული სიტყვაა — შავ კოწახურს ჰქვიათ — შავად გამხმარი კოწახურის ხილია.

№ 305) ხელშავი სინონიმია, ნამდვილი სახელია სელმაქი *Брусника, Vaccinium vitis idaea* (ნამდვილია).

№ 306) გუნჯუთი უნდა იყოს ქუნჯუთი.

№ 308) *Nigella Sativa* ერისთვის ლექსიკ. ორგან არის მოხსენებული: № 769 სურიაჟა და № 967 შაკაკაჟა. რადგან მცენარე სურიაჟა *Тимонъ черный* და ტყვიიდან მომზადებული სურინჯი (сурикъ) ადვილად შეაცდენენ კაცს სახელების მსგავსების გამო, ამიტომ ჩემის აზრით, მცენარის აღსანიშნად საჭიროა უპირატესობა მივცეთ ტერმინს შაკაკაჟას ხოლო სურიაჟი სამუდამოდ უკუვავადოთ. ეს მით უფრო საჭიროა, უნებელ მცენარის სურიაჟის მაგიერ შეიძლება დააღვეინონ წითელი მძიმე მტვერი გადამწვარ ტყვიისა (სურინჯი), რომელიც საკმაოდ შესამიანი არის და ადვილად შეიძლება კაცი მოიწამლოს. მაშ მცენარეს უწოდოთ შაკაკაჟა და ლითონ ტყვიისაგან მომზადებულ წითელ წამალს ისევ თავის სახელი დარჩეს სურინჯი.

№ 352) ზამხარაბი ნამდვილად *Gummi Arabic.* (გომიზი არაბეთისა) არის და არა ალუბლის და ქლიავის წებო. ამას-

თანავე ალუბლის და ქლიავის გამონაჟონი გომიზია (gummi) და არა ფისი. მაშ Resina (ფისი) არ ეთქმის. მეორეც ესა ამ ფილაკოზებს სად გამონახამთ ხოლმე?...

№ 355) ამის ნამდვილი სახელი ქართულად ჯევის სისხლი არის.

№ 360) რუბირეჟანდი ნამდაილად Gummi Resina Guttae არის. ხოლო წარმოიშობის მცენარეთაგან: *Garcinia Morella* seu *Garcinia Hanburgi* და სხვ. თქვენი ნათქვამი *Cu(a)mbogia* სინონიმია და არა წარმოშობი მცენარე, რა უყოთ რო ერისთავს აქვს. თქვენ, როგორც ექიმს, უნდა აველოთ ის, რაც ოფიციალურად არის მიღებული. ერისთავი მართლ წერაშიაც კი სცდება: აქვს *Garcinia Cambogia* უნდა იყოს *Garcinia Cambogia*. თქვენ კი გასწორების მაგიერ მართლწერის შეცდომასაც კი არ ერიდებით.

№ 363) ქათიო ნამდვილად Gummi Tragacantha არის.

№ 365) უნდა იყოს გუნდრუკი.

№ 370) ქართულადაც თანაქურია.

№ 377 და 378) ჟანგარო ორნაირია. გაბროლებულს, წმინდას (*crystallisata*) ჟღამ ჟანგარო ჰქვიან და სამკურნალოდ იხმარება—მაღამოებში და საცხებლებში ურევენ. მეორე ნაირი კი უბრალოა და პირდაპირ ჟანგარო ჰქვიან. ამას ხმარობენ უბრალო მხატვრები რკინის სახურავების შესაღებად (Яръ—мѣдьяна).

№ 380) უნდა იყოს სულეჟამანი.

№ 381) *Arsenicum album* ($As_2 O_2$) არის მარგამუშკი ანუ თავისი შაქარი. ხოლო ზინისი (და არა ზირნისი № 382) და დარიშხანა *Arsenicum sulfuratum Citrinum* ($As_2 O_3$) (და არა *Arsenicum sulfuretum*) ერთი და იგივეა. ჩვენში იტყვიან ხოლმე ავადმყოფზე: ისეთი ყვითელია, როგორც დარიშხანაო. რაც შეეხება წითელ ზინისს ($As S$) იგი, იშვიათად იხმარება.

№ 388) ცარტი და 389) თაბაშური ერთი და იგივეა. ცარტი *МЪль, Creta alba* ქართულია, ხოლო თაბაშური არაბული, ჩინურ და აზიის სხვა ხალხის ენაზეა.

№ 390) აჩქასში ანუ აჩქასში (რაცი უკეთესია) ნიშნავს საზოგადოდ *Купаросъ* მაშასადამე არის: 1) აჩქასში სხილენძის ანუ შაბიამანი (*Cupr. Sulfuric*). 2) აჩქასში რკინის ანუ ძალა (*Ferr. Sulfur*). 3) აჩქასში თუთიასი (*Zinc. Sulfur.*) და სხვ. მიწალები კი აქ არ შეეფერება. ხოლო ტერმინი მიწალები ანუ მიწაღი საჭიროა შევინახოთ საზოგადოთ *Минералъ*'-ის აღსანიშნად, ესე იგი იმ სხეულთა აღსანიშნად, რომელნიც მოიპოვებიან მიწის გულში, მაგალითად გოგირდი, მარილი (საქმელი), ტალკი, კირი, ცარცი და სხვა გვარი არა ლითონები და შემუშავებელი ლითონები.

№ 395) უნდა იყოს კალის უმარილი. მეორეც ესა უმარილი და არა უმარული *СЪЛИЛА* ჩვენში უფრო ტყვიის უმარილია გავრცელებული. ნეტავ მაგრე რო მარტოდ მხოლოდ კალის უმარილს ხმარობდენ.

№ 412) უნდა იყოს ასში.

№ 414) სარდიონი რუსულად *Рубинъ*.

№ 415) უნდა იყოს სიფარნი.

№ 414) უნდა იყოს ჰაზიონი.

№ 417) უნდა იყოს ხუთა და არა ღვითო „იმისთანას მკურნალს ვაქებ მიღესავედეს ფაზარს ხუთას; არა თუ მასა უწამლობით პირში სული ამომხუთოს“ (დ. გურამიშვილი).

№ 420) ზღვისფერული კი არა, უნდა იყოს ზღვისშირუჯა (სებიას ძვალი).

№ 422) სტრ. მეოთხე *азва* არის საბრი, *Сабуръ*.

№ 446) *улитка* არის ლოკოკინა.

№ 457) „*мури*“ არის *Мурра*.

№ 475) გავზაბანი, სპარსულად გეზენგებინი არის მანანა (*Манана*). *Alkana tinctoria* (ავაჯუა) ამისი არც ძირი და არც ფოთლები დასალევე წამლებში არ იხმარება. უფრო კეუაზე ახლოა, რო თქვენი ნათქვამი რთული წამალი (პრეპარატი) შესდგება მანანასა და მიამბალისაგან (*лакрица*). მით უფრო რო თქვენ სწერთ ფილტვების ანთების და ქოშინის დროს ხმარობენო.

№ 480) თათლიბა არაბული სახელია ძირტკბილასი ე. ი. სიტყვა თათლი ანუ ტატლი ტკბილს ნიშნავს და ბან ძირია. ხოლო ძირტკბილას ძირის ნაქენჯს (*Succus Liquirit.*) მიაშბალი ჰქვიან. სხვაფრივ ამ ტერმინების გადანაცვლა, გადადგმა შეცდომათ ჩაითვლება, მიუხედავთ იმისა რო იმერეთში *Лакрица*-ს თათლიბიას უძახიან.

№ 490) უნდა იყოს *შამშაქარი*.

№ 495) *ყსნი* (სპარსულია) არის *Gummi—Resina Galdanum* ე. ი. ქაღბანა. თქვენ ამოთ მგონი *pasta liquirit.* არისო. გამოცნობა ძნელი არ იყო, პასტა კამფეტია, ტკბილია, თუმცა აღვახაზივით ძარღვიანია, მაგრამ წყალში ადვილად გაიხსნება, ქაღბანა კი გომ-ფისია და ფისი, რასაკვირველია წყალში არ იხსნება. აქვე ამოთ *ყსნი* მალამოებში იხმარებაო. ეს სრული ჰემმარიტებაა, ხოლო *pasta liquirit.* კი აბა მალამოებში რა საქმე აქვს. მაშინ-ხო მასხარად ასავდები იქნებიან კარაბადინები.

№ 496) *იახო*. ჯერ რო *очень липкий пластирь* არ არის ე. ი. კი არ ეწებება ეკვრის (ე. ი. *тѣло плотно стягиваетъ*) მაგალითად კარსეტი კი არ ეწებება ტანს, არამედ მკიდროდ ეკვრის. იახოსაც ასეთივე დანიშნულება აქვს—იახოთი წელი შეუკრესო. არც ისე ამზადებენ, როგორც თქვენ სწერთ. იახოს მომზადება ასე უნდა: ამოავლეთ შაქრის ლურჯი სქელი ქალღლი არაყში ანუ სპირტში და წააყარეთ ზედ დანაყილი საკმელი ანუ დანამასტიკი და სხვა რა წამალიც გნებავთ. ზოგჯერ კირსაც კი უმატებენ.

და № 541) ერთხელ და სამუდამოდ დაკანონებულია, რომ აფიონი ქართული სახელია *Opium'* ისა (*Опиѳ*). თუმცა სიტყვა აფიონი სპარსული ენიდან არის შემოტანილი, მაგრამ ეს მოსაზრება არაფრის შუაშია. ბანგი (სპარსულია) უფრო არ შეეფერების, რადგან ყოველივე, რაც აძინებს ბანგია. არც თრიაქი, თრიაქ-ფარუხი (სპარს.) შეეფერება, რადგან ეს რთული წამალია, პრეპარატია (*Elect. Theriac.*).

2) მეორე გვარ შეცდომას ეკუთვნის ლათინური მართლწერა. ეს, რასაკვირველია, კორრექტორის ბ. ალია, მაგრამ მეტად უსიამოვნოდ ეჩხირება კაცს თვალში. წამლების სახელები ლათინურად დოქტორებსა და ფარმაცევტებს ისე აქვსთ გაზეპირებული, როგორც დიაკვანს „უფალო შეგვიწყალო“. მაშასადამე, სასაცილო იქნება იმის თქმა, რო დოქტორმა იაშვილმა ლათინური ტერმინები არ იცოდა და იმიტომ მოუხდა ასეთი მარცხი.

ჩვენ ის გვწყინს, რო ამისთანა საფუძვლიან სამეცნიერო შრომაში სამასხარო შეცდომებია ჩვეულებრივ ქართულ დაუდევრობის გამო.

ლათინურ ტერმინოლოგიაში შეცდომები შევნიშნეთ შემდეგ № №-ბში:

28. 33. 43. 54. 58. 68. 77. 96 და 100. 122. 200. 223. 230. 238. 263. 281. 305. 315. 322. 323. 336. 337. 344. 345. 346. 348. 350 (ორგან). 360. 363. 379. 381. 384. 395. 400. 421. 438. 445—ოთხ სტრიქონში შუადი შეცდომაა: 2 ქართული 3 ლათინური და 2 რუსული. 492. 493. 497 (ორგან). 499 და 521. გვერდი 96, სტრიქ. 5 ზემოდან. და გვერდი 97, სტრიქ. 11 ქვემოდან.

ღვთის წინაშე, დოქტორი იაშვილიც ბევრსა ცდილა ორფოგრაფიული შეცდომები აეცდინა თავიდან. თითონვე შეუმცნევია და გაუსწორებია 71 შეცდომა (იხ. წიგნის ბოლოში სია). მაგრამ მაინც კი ბევრი გამოჰპარვია. სჩანს, თბილისში ამგვარი წიგნების გამოცემა მოუხერხებელია.

3) მესამე გვარი შეცდომა ის ახალი სენია, რომელიც აგერ რამდენიმე წელიწადია შეეპარა ქართულ ლიტერატურა-მწერლობას. ეს სენი გახლავთ პროვინციალურ პატრიოტიზმის ნაყოფი. ყველა ცდილობს იმ ენაზე წეროს, რა ენაზედაც მისი სამშობლო მაზრის და სოფლის ხალხი ლაპარაკობს. თქვენ მიპასუხებთ რო კიდევ ეგ არის კარგი, მაგით ენა გავვიმდიდრდება, განვითარდება, ახალი ტერმინები შემოვაო. კარგი და პატიოსანი, მაგრამ რაიც საუკუნოებით აქვს

შეთვისებული, შესისხლ-ხორცებული ჩვენს საეკლესიო და საერო ლიტერატურას, იმ ტერმინების დამახინჯება ნუთუ ენის ევოლიუციას მოასწავებს?!

მეტადრე სამეცნიერო ტერმინოლოგია ჩვენთვის ისეთი წმიდათა წმიდაა, რომ არავის უფლება არა გვაქვს ჩვენს ქეიფზე ვაცეკვაოთ.

დოქტორი იაშვილი რაქის შვილია და რაც იქითური რამ ტერმინი უბოვია (რომლებიც რაფ. ერისთავს სინონიმებად აქვს თავის ლექსიკონში), აულია და იგინი გაუმეფებია, ნამდვილი ტერმინები კი სინონიმებად გადაუქცევია.

როგორც სახარებიდან ვერც ერთი სიტყვა ვერც გამოაკლდება და ვერც შეიცვლება, იმ გვართვე სამეცნიერო ტერმინებს არ ეღალატება.

ასე რო ვიართ და ყველამ თავის ქეიფზე ტერმინებს სიმპიტია ვურიგოთ, ბაბილონზე უარესი დღე დაგვადგება. ორმოცი წელიწადი ვიცი რო რეჟანდი რევანდია, თქვენ ეხლა მეუბნებით: არა რევანდს თავი დაანებე, ეგ სინონიმია, ხოლო მაგის ნამდვილი სახელი უშუნი არისო! (იხ. № 15)

აგრეთვე №55) რა საჭირო იყო ტერმინი უწნაბა, როცა გვაქვს დაკანონებული სიტყვა უწაბა.

№ 423) უნდა იყოს კუ და არა რკუ. გვ. 61 № 1 უნდა იყოს აგარაზი და არა ანგარაზი.

№ 391) გოგირდი და არა გარგინდი

№ 398) რკინის წიდა და არა წინდა.

№ 395) ჯერ უმარადი და თუ არ დაგიშლათ მერე უმარული.

№ 202) მფლქის ყავადი. მოლოქი ლიტერატურაში არ არის ხმარებული, უნდა იყოს ბაღბის ყავადი, ან ჯერ ბაღბა უნდა დაგეწერათ, მერე მოლოქი.

№ 105) სურა თუ იმერეთში მეფობს, ფათაფა ამერეთში. მაშასადამე ფათალოც უნდა გეხსენებინათ სინონიმად მაინც.

ამ ოცი წლის წინად განსვენებულმა რაფ. ერისთავმა ისეთი ღვაწლი დასდო ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურას

და ისეთი ლექსიკონი დაგვიტოვა ბუნების სამივე სამეფოდან, რომ ჩვენ მხოლოდ მადლობა-და გვეთქმის და მითი ხელმძღვანელობა. არც ერთი კუთხე საქართველოსი მას არ გამოჰპარვია: მთავარ სახელთან სინონიმებად მოჰყავს ყველა ის სახელები, რომელსაც პროვინციებში უძახიან.

ახლა ჩვენ რომ ეს ლექსიკონი ავიღოთ და სინონიმები თავში მოვაქციოთ და ახალი ლექსიკონი ვუწოდოთ, განა ეს საკადრისი საქმე იქნება?

ჩვენ არ ვამბობთ, რომ ანიდამ ჰომედე ერისთავის ლექსიკონი უცოდველია, მაგრამ თუ კი ნამდვილსაც დავამახინჯებთ, როდის-ღა რას მოვეწვევით.

ყველა ვიცნობთ ბავშობიდანვე ერთ გვარ მცენარეს, რომელსაც მოვწყვეტთ თუ არა, რძე გამოდის. ამ ბალახს რძიანა ჰქვია. თქვენ აგიღიათ მისი სინონიმი ფარფიონი და მთავარ სახელად გაგიღიათ (№ 166). მოდი ახლა თავი ვიმტვიროთ თუ ეს ფარფიონი რასა ჰქვია.

№ 92) ფუთფუთასი ფოთოღი. მოდი ახლა შენ გამოიკან რა არის ფუთფუთასი ფოთოღი. ჩვენ ეს სახელი პირველად გვესმის. თუ ეს ტერმინი სადმე გიპოვიათ, კეთილი და პატიოსანი, მარამ ჯერ ნამდვილი სახელი სინამაქი უნდა დაგესახელებინათ და შემდეგ თქვენ მიერ ნაპოვნი სინონიმად გაგებადათ. ასეთი წესია შემოღებული მეცნიერებაში.

მაგრამ შეიძლება დოქტორი იაშვილი ამ გვარად მუშაობდა: სადაც რა სიტყვა ტერმინი, გაიგონა ის ტერმინი ჩაწერა და ასხნა ქართულად, ლათინურად, რუსულად და თან ისიც მიუწერა, რა სატკივრებში და როგორ ხმარობს ხალხი. თუ ეს ასეა, მაშინ ბოდბის ვიხდით და უკანვე მიგვაქვს ჩვენი უკანასკნელი შენიშვნა. მხოლოდ-კი, მაინც ცოდვად ჩათვლება პატივცემულ ავტორს, რომ ორიოდ სიტყვით არ აგვიხსნა ამ თავის შრომის გეგმა.

ბოლოს და ბოლოს ჩვენი საკითხი მაინც საკითხად რჩება: „რამდენამარეობაში იყო, ძველად, სამკურნალო მეცნიერების საქმე საქართველოში?“

დოქტორ იაშვილის წიგნმა დიდ-ძალი მასალა მოგვაწოდა, მაგრამ საკითხი საბოლოოდ ჯერ, რასაკვირველია, არ არის გადაწყვეტილი. თითონ ავტორიც ამასვე ამბობს: „Я должен оговориться, что этот труд не составляет полного обзора всей Закавказской народной медицины; постепенное знакомство с ней в этом меня убило“... ამიტომაც სასურველია განაგრძოს მუშაობა ბ. იაშვილმა და აგრეთვე ვინატრით ახალი მუშაკი აღმოჩნდეს საგნის მეცნიერულად გამოსარკვევად. ჩემის აზრით, შემცდარნი ვართ როდესაც, რაცკი რამ საქეიმო წიგნები და ცნობები გვაბადია, ყველას „Народная медицина“-ს ვეძახით. — მე კი მგონია, რომ ჩვენი კარაბადინებით ხელმძღვანელობდნენ მეფის პალატებშია და უბრალო ხალხის ქოხშია. შესანიშნავ კარაბადინებს ან შეფეთა ბძანებით თარგმნიდნენ ან თვით მეფენი და ბატონი-შვილები. — მაშასადამე ღობე-ყორეს ტყუილად ვეძებთ; ჩვენი „Научная медицина“ და „Народная медицина“-ც იგივე კარაბადინები არიან. ხალხურ მედიცინად ის უნდა ჩავთვალოთ რაც კარაბადინებიდან არ არის ამოკიპხული, ხოლო სამეცნიერო მედიცინად უეჭველად კარაბადინები უნდა ვაღვიაროთ. როცა საგანს ასე შევხედავთ, მაშინ ადვილად გამოვარკვევთ რა მოგვაწოდა ხალხმა და რა მოგვცა მეცნიერებამ.

ან კი რათ უნდა გვეჩოთიროს და ვიუკადრისოთ ეს გარემოება! რუსეთშია და სამკურნალო მეცნიერების საქმე წესიერ გზას მხოლოდ განვლილ საუკუნის დასაწყისში დაადგა. ამ დროს (1803 წ.) ესრედ წოდებული „მედიცინსკი სოვეტი“ დაარსდა და პირველი სამეცნიერო წიგნი (რუსულ ენაზე), რუსეთის ფარმაკოპეა, უმაღლესის ბრძანებით ხსენებულმა „სამედიცინო რჩევამ“ 1865—66 წ. გამოსცა. მანამდის კი სულ ნემეცურ და ლათინურ თხუზულებით ხელმძღვანელობდნენ და აწარმოებდნენ მთელ სამკურნალო საქმეს. ბევრსაც ყოველად შეუძლებლად მიაჩნდათ რუსულის ენით რაიმე მეცნიერების გამოთქმა (პროფესორებიც ან ნემეცურად ან ლათინ-

ნურად კითხულობდნენ ლექციებს სამედიცინო ფაკულტეტზე.
მიზეზად იმას იღებდნენ, რომ სამეცნიერო ტერმინები სრუ-
ლებით არ მოიპოვება რუსულს ენაზეო.

იღ. ალხაზიშვილი.

ნ ა რ ე ვ ი

1. ახალი თხზულება სენკევიჩისა,—2. ზოლას ხელნაწერები.—3. უკანასკნელი დრამა შნიცლერისა. — 4. ებრაელების თეატრი.—5. ბურთი და გიმნასტიკა.—6. ლუდისა და სიდრის გავლენა ადამიანზედ.—7. შესაყარია თუ არა კუ.—8. ადამიანის სისხლი.—9. ბარგის მზიდავი ცხვარი.—10. ჭიანჭველის მიერ გაჩენილი სოკო.—11. მწირი მიწის გაპატივება. 12. ბამბის მცველი ჭიანჭველა.—13. ლამბროზოს და მოგბაუსის აზრი დედაკაცის შესახებ.—14. იაპონელის ტვინი.

ახალი თხზულება სენკევიჩისა. 3. სენკევიჩი სწერს ამჟამად ისტორიულ ტრილოგიას პოლონელთა ცხოვრებიდან „დიდების ველზედ“. უმთავრესი გმირი ტრილოგიისა არის მეფე სობიესკი. პირველ ნაწილში აწერილი იქნება პოლონეთის წარსული დიდება; მეორეში პოლონეთის და ურჯულოთა—ოსმალთა ბრძოლა; მესამეში—გამარჯვებულის მეფის დაბრუნება და დასავლეთ ევროპიელთა სიხარული, რომ ოსმალთა შემოსევას გადაარჩენ.

**

ზოლას ხელნაწერები. ემილ ზოლას ქვრივმა მოაგროვა განსვენებულის მწერლის ხელნაწერები და „საერო ბიბლიოთეკას“ უძღვნა. ხელნაწერებს ორი თხზულება აკლია მხოლოდ—ნანა და ქეშმარიტება.

**

უკანასკნელი დრამა შნიცლერისა „მარტო გზით“ ჩვენი დროის დრამატიული მწერლობის საუკეთესო ნაწარმოებად

მიიღო კრიტიკამ. ცოცხალი სურათთა დახატული წარმავალის, უკვე მომაკვდავის არისტოკრატიისა, რომელიც თავის ცხოვრების იდეალს მომავალში კი არა, წარსულში ეძებს. დრამაში მოქმედებენ მხატვარი, დრამატიული მწერალი, ექიმი, პროფესორი; ყველანი დიდად განათლებულნი არიან, მაგრამ ცხოვრების მიზანი არა აქვთ, სიცოცხლე მეტ ბარგად მიაჩნიათ და დიდის ძალის პატრონნი კომლივით უსარგებლოდ გაივლიან ცხოვრების ასპარეზზედ.

**

უბრალების თეატრი. ლონდონში ებრაელთ დრამატიული საზოგადოება შეადგინეს 250,000 მანეთის თანხით, საკუთარი თეატრი აიშენეს და გადასწყვიტეს—მხოლოდ ებრაელთა მიერ დაწერილი პიესები ითამაშონ. სათამაშოდ მიიწვიეს შეერთებულ შტატებში და ინგლისში გამოჩენილი და სახელგანთქმული აქტიორები.

**

ბურთა და გიმნასტიკა. გიმნასტიკით გატაცებული ევროპა გონებაზედ მოდის და აქა-იქ უკვე გიმნასტიკის წინააღმდეგი სიტყვაც ისმის. უმთავრესად ევროპიულ გიმნასტიკას იმ წუნსა სდებენ, რომ გიმნასტიკური ვარჯიში ბავშვის ზრდას აჩერებსო. საუკეთესო სავარჯიშოდ მოზარდ თაობისთვის ბურთის თამაშს აღიარებენ ამ საგანში ავტორიტეტად მიჩნეულნი პირნი.

**

ლუდისა და სიდრის გავლენა ჯანმრთელებზედ. დოქტორი-ვოლტი ამტკიცებს, ეგრედ წოდებული კუ ლუდისა და სიდრის სმის შედეგიაო. ევროპაშიც და ამერიკაშიც კუ მით უფრო მძინვარებს, რამდენად მიღებულია ამ სასმელების ხმარებაო. გერმანიაში კუ უპირველეს ყოვლისა ბავარიაში არის გავრცელებული, ლუდის ქვეყანაში, და საფრანგეთში—იმ მაზრებში, რომელნიც ღვინის უქონლობისა გამო სიდრსა სმენ (ვაშლის ღვინო). ლუდის შესახებ წინადაც არა ერთხელ თქმულა მანებელიაო, მაგრამ არც წინად, და არც ეხლა

დანამდვილებით არავის დაუდგენია საბუთები მის მავნებლობისა.

**

შესაყარია, თუ არა კუ? ლონდონში კომისია არსებობს ამ საშინელ სნეულების შესასწავლელად. კომისიამ თავის უკანასკნელ სხდომაზე დაადგინა, რომ კუ მარტო განათლებულ ადამიანს კი არა, ველურსაც ადვილად უჩნდება და არა მარტო ადამიანს, არამედ ყველა ხერხემლიან ცხოველს. კუს გაჩენა ადამიანის, თუ სხვა ცხოველის სხეულში, დამოკიდებულია ამ ცხოველის სიცოცხლის ხანგრძლივობაზედ. ერთი გვარის ცხოველისაგან მეორე გვარისას კუ არ შეეყრება. ერთობ კუ გადამდები არ არის და მის გადადება ბაცილებზედ არ არის დამოკიდებული. მაგრამ თუ ჩირქი საღის ვაჭრილს მოხვდა, მსწრავლ გაიზრდება და კუდ იქცევა. აქედგან დასკვნა: ავადყოფმა დაუყოვნებლივ უნდა აცნობოს ექიმს და ექიმმაც დაუყოვნებლივვე უნდა ამოსჭრას დაზიანებული ადგილი. რადით წამლობა ამ სნეულებისა კომისიას არა სწამს, მაგრამ ჯერ ეს საკითხი გადასაწყვეტია და ამიტომ კომისიის აზრი ამ ახალი საშუალების შესახებ იქნება შემცდარიც გამოდგეს.

**

ადამიანის სისხლი. ვეიმარელმა პროფესორმა როლმანმა ეგრედ წოდებულ ულტრამიკროსკოპით სინჯა ადამიანის სისხლი და წითელ მარცვლებში აქამდინ უცნობი წვრილი სხეულები აღმოაჩინა, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა უნდა ქონდეს ნივთიერებათა გარდაქმნაში და ადამიანის საზრდობაში. ეს წვრილი სხეულები ცილის-ბუნებისანი არიან და საკვირველი სისწრაფით იძვრიან. აქამდინ მეცნიერებაში იმ აზრს ადგენენ, რომ უმთავრესი მსაზრდოებელი მასალა-ცილა სისხლში გახსნილი იმყოფება და სისხლიდან ქიმიურად ითვისებს მას სხვა და სხვა ნაწილი ცხოველისაო. როლმანის გამოკვლევა ძირიანად სცვლის ამ შეხედულებას და შეიძლება დამტკიცდეს კიდევ, რომ საზრდოება ცხოველისა დამოკიდე-

ბულია სისხლის მიერ სხეულში დატოვებულ ცილის წვრილ მარცვლებზედ.

**

ბარგის მზიდავი ცხვარი. გიმალაის და ტიბეტის მთებში ხშირად იმისთანა სიმალლეზედ არის გზა გაყვანილი, რომ იქ გავლა არც ცხენს შეუძლიან, არც ხარს. ამისთანა საშიშ გზაზედ ტვირთის საზიდავად ცხვარს ხმარობენ და იშვიათად თხას, რადგან დაღმართზედ სიარული თხას მეტად ეძნელება. ბარგის მზიდავი ცხვარი ძალიანა ჰგავს ჩვენებურს ცხვარს და შესანიშნავი იმით არის, რომ მის გარდა არავის შეუძლიან „სოკოლ ჩოქსუმთან“ გაყვანილ გზაზედ გაიაროს. ეს გზა რკინის კეტებზედ დადებულ ქვებს წარმოადგენს, სიგძით 755 ნაბიჯია, სიგანით ცხრა ვერშოკია და ზოგან 7. თითო ცხვარს 7—25 გირვანქა ტვირთს აჰკიდებენ—მატყლს, ყველს, პურს, გარგარის ჩირს და სხ. და ისე გაივლის ხოლმე ამ გზაზედ 5—6 ათასი ცხვარი, რომ ერთი არ დაიჩეხება. ტიბეტს გარდა მხოლოდ დაჰიაში (ამერიკაში) იციან კიდევ ცხვრით ზიდვა ტვირთისა.

**

ჭიანჭველას ძიერ გაჩენილა სოკო. ამერიკაში, ტეხასში ერთგვარი ჭიანჭველა არსებობს, რომელიც თავის ბინასთან უმდაბლესის ხარისხის სოკოს აჩენს თავის საკვებად. ამერიკელი მსწავლელი ჭერგიუსონი შეუდგა ამ სოკოს შესწავლას და იმის სიტყვით—ეს სოკო წარმოადგენს მოკლე ძაფებს მომსხო თავებით, რომელსაც სიამოვნებით სჭამს ჭიანჭველა. აღამიანის ხელში მეტად ნელა იზრდება ეს სოკო, მაგრამ ჭიანჭველა თავისებურად უვლის და მეტად სასწრაფოდ ზრდის შეგნებით, აუ შეუგნებლად. საკვირველი კიდევ ის არის, რომ თუ ძალიან დამშეული არ არის ჭიანჭველა, სხვის ბაღში სოკოს არ შესჭამს.

**

მწიარა ძაწის გაზატყევა. პასტერის სისტემით წამლობამ თითქმის გაანთავისუფლა კაცობრიობა იმისთანა უკუურნებელ სენისაგან, როგორიც ცოფი იყო, ხუნაგი და სხ. ამ ჟამად

იმავე სისტემის წყალობით მიწის განოყიერება სცადეს და ცდას საკვირველი შედეგიც მოჰყვა: პურის ცომივით შედედებულ (ხაში) გამაპატივებელ მასალას წმინდა წყალში გახსნიან და შიგ დაალობენ თესლს, რომელიც მას შემდეგ უცნაური ძალით ამოდის და იზრდება, რაც უნდა მწირ და უღონო ნიადაგზედ იყოს დათესილი.

**

ბამბის მკველი ჭიანჭველა. ამ რამდენიმე ხნის წინად ამერიკაში რაღაც მატლი დაეხვა ბამბის ნათესებს და ისე დააზიანა, რომ შიშის ზარი დასცა პლანტატორებს. ამ შიშმა მართებლობაც გაიტაცა, მეცნიერებაც და ყველანი მატლის გასანადგურებელ წამლის პოვნას ცდილობდნენ. წამლად ერთნაირი ქიანჭველა გამოდგა, რომელიც გვატემალაში ცხოვრობს და პირის ჩასაგემრიელებლად უყვარს ბამბის მტერი მატლი. ტეხასელმა პლანტატორებმა მაშინადვე გადმოიყვანეს გვატემალიდგან ეს ქიანჭველა, დიდი ზრუნვით და ხელ-შეწყობით მოუარეს და მატლიან ბამბის ნათესებში დაამკვიდრეს. შედეგი საუკეთესო მოჰყვა ამ ცდას: ქიანჭველამ დედა-ბუდიანად ამოწყვიტა მატლი და გადაარჩინა პლანტატორები. უმრავლესობას პლანტატორებისას ჯერ მაინც არ სჯერა ქიანჭველის ამგვარი სარგებლობა და თანაც ეშინიანთ—ვაი თუ ჯერ მატლი შექამოს და მერმე დამშეულმა ბამბას მიჰყოს პირიო. ამათ დასარწმუნებლად შეერთებული შტატების მართებლობამ დარიგება დაბეჭდა ამ ქიანჭველის ზნე-ჩვეულების და მოვლის შესახებ და ასიათასობით არიგებს უფასოდ. დარიგებაში უმთავრესი ყურადღება იმის დამტკიცებას აქვს მიქცეული, რომ ბამბის მცველი ქიანჭველა ხორცის მქამელი მწერიცა და არა ბალახის მქამელი.

**

ლამბროზოს და მოკებიუსის აზრი დედაკაცის შესახებ. ლამბროზოს მოჰყავს მოკებიუსის აზრი, რომელიც ამტკიცებს დედაკაცი მამაკაცთან შედარებით უმდაბლესს ხარისხზედ სდგასო. დედაკაცს თავი უფრო პატარა აქვს. ხელსაქმეშიც კი ყოველთვის მამაკაცი სჯობნის, რადგან ქრა-კერვაში, თუ სხვა

საოჯახო საქმეში მამაკაცის შრომა ყოველთვის სჯობიან დედა-
 კაცისასაო. დედაკაცის ზნეობრივი ცხოვრება შედეგია არა
 დაფიქრებისა, არამედ გრძნობისა. სიყვარულით გატაცებული
 დედაკაცი სასწაულთ მომქმედია, მაგრამ სიმართლისა კი ძა-
 ლიან ცოტა რამ იცის. კარგი მენსიერება აქვს; გაგონილს
 ჩქარა ითვისებს და ამიტომ არის, რომ მოსწავლე ქალები
 ასე კარგად იქერენ ეგზემენებს; მაგრამ ეს გარემოება დამო-
 კიდებულია მარტო ოდენ მენსიერებაზედ და საკუთარს ვერას
 შეაქმნევენებს. შეიძლება მსწავლული გახდეს ქალი, მაგრამ
 მეცნიერებას კი ვერაფერს შესძღვნის. გონებრივ მამაკაცი
 უფრო გვიან განვითარდება, ვიდრე დედაკაცი, მაგრამ დედა-
 კაცი უფრო ჩქარა ჰკარგავს გონებრივ თავის ძალას. დედა-
 კაცის სიცოცხლე ოცდა ათს წელს არ აღემატებაო, ამობს
 ლამბროზო. ბუნებრივ დედაკაცი გრძნობით ცხოვრობს და
 ამიტომ სასჯელიც ნაკლები უნდა მიიღოს, ვიდრე გონებით
 მცხოვრებმა მამაკაცმაო. დედაკაცის და მამაკაცის ტვინი რომ
 შევადაროთ, დიდ განსხვავებას ვპოვებთ:

წონა ტვინისა	მამაკაცისა	დედაკაცისა
უმალესი	1925 გრ.	1565 გრ.
უმდაბლესი	1018	720
საშუალო	1362	1219.

მამაკაცის ტვინი უმაღლესს წერტილს განვითარებისას
 მიაღწევს 20 და 30 წელს შუა; შემცირებას დაიწყობს 60—
 70 წლებში. დედაკაცის ტვინი 20 წლამდე იზრდება და 50—
 60 წლებ შუა იწყებს შესუსტებას.

**

იაპონელის ტვინი. ედვ. სპიჩკას მოჰყავს ტოკიოელ პრო-
 ფესსორის გამოკვლევანი იაპონელთა ტვინის რაოდენობაზედ,
 ბიშოტისა და მარშანისა—გერმანელებისაზედ, ჟილენკოსი—
 რუსებისაზედ, რეციუსისა—სვედელეებისაზედ და ამტკიცებს,—
 იაპონელს უფრო ნელ-ნელ ეზრდება ტვინი, ვიდრე საზოგა-
 დოდ ევროპიელსაო. 9—14 წლის ბავშვის ტვინის წონა ია-
 პონელისათვის 1235 გრ. შეადგენს, ევროპიელისათვის კი
 1300—1350 გრ. იაპონელი მამაკაცი სრულს განვითარებას
 40—50 წლებში მიაღწევს. მაგრამ აგებულებასთან შეწონვით
 იაპონელს უფრო მეტი ტვინი აქვს, ვიდრე ევროპიელს და
 იქნება ამით აიხსნებოდეს იაპონიის გონებრივი, ეკონომიური
 და პოლიტიკური პროგრესის სისწრაფეო, დასძენს სპიჩკა.

ზინაური მიმოხილვა

ახალი ქანონი სამრევველო წარმოებაში
დაზიანებულ მუშათა შესახებ

მახსოვს, ამ ათიოდე წლის წინად ჩვენს მწერლობაში კამათობდნენ შემდეგ საგანზე: არის თუ არა ჩვენში პროლეტარი და სამრევველო მუშა ხალხი და არსებობს თუ არა საქართველოში „მუშათა საკითხი“. იყვნენ ისეთი მწერლები, რომელნიც ამტკიცებდნენ, რომ ჩვენ ჯერაც სრულად ნატურალურ მეურნეობის ხანაში ვართ და სამრევველო მუშა, როგორც ეს დასავლეთ ევროპაშია, ჩვენს ცხოვრებას ჯერ არ წარმოუშვიაო.

შეიძლება, ასეთი აზრი, თუ სწორი და შესაწყნარებელი არა, გასაგები და ასე თუ ისე გასამართლებელი იყო ამ ათის წლის წინად. მაშინ საზოგადოებრივი დიფერენციაცია ჩვენში ისე გაზრდილი და შესამჩნევი არ იყო, როგორც დღეს არის. ამიტომ არც ნამეტნავად დასაძრახია, თუ ვინმე წინად ახალ ცვლილებების პროცესს, მაშინ კიდევ სუსტს და განუვითარებელს, ვერ ამჩნევდა და ქართველ სამრევველო მუშის არსებობას საეჭვოდ სთვლიდა. დღეს კი ასეთი ეჭვი, რომ ვინმემ გამოუსთქვას, უსაფუძლოც იქნება და შეუწყნარებელიც. ამ უკანასკნელ წლებში ჩვენში მოქალაქობრივობა იმდენად განვითარდა და კერძოდ სოფლის ეკონომიური ცხოვრება იმდენად შეიცვალა, რომ დღეს არსებობა მუშა ხალხისა, რომელიც მრევველობის სხვა-და-სხვა დარგებში დღიურად მუშაობს და დღიუ-

რის ქირით ცხოვრობს, ყველასთვის შესამჩნევი და დასანახი ფაქტია. მართალია, დღესაც ქართველ მუშათა რიცხვი, მიწათ-მომქმედთა რიცხვთან შედარებით, ძალიან მცირე პროცენტს შეადგენს. მაგრამ სიმცირე და სრულიად არ არსებობა ერთი და იგივე არაა. რაც უნდა მცირე იყოს ჩვენში სამრეწველო მუშათა რიცხვი, ქართული დამოუკიდებელი პრესა და საერთოდ მწერლობა ვალდებულია მიაქციოს მათ განსაკუთრებული ყურადღება და მათ ინტერესებსა და მოთხოვნებთან გაუწიოს გულწრფელი ჭომაგობა და ენერგიული მფარველობა.

მუშა ხალხი, როცა მასში ფეხს იკიდებს თავის ინტერესების შევნება და იზრდება თვით-ცნობიერება, დიდს ძალას წარმოადგენს ყოველ სახელმწიფოში. როგორც მწერლობა, ისე „საზოგადოება“ და მთავრობა იძულებულნი ჰხდებიან მეტის ყურადღებით მოეპყრან მას,—ეცადონ რეფორმების შემოღებას და მშრომელთა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. ვისაც თვალ-ყური უდევნებია დასავლეთ ევროპის საზოგადოებრივ ცხოვრების მსვლელობისათვის, ეცოდინება, რომ იქ ყოველი რეფორმა და გაუმჯობესება, დაკანონებული და დაწესებული მუშა ხალხის სასარგებლოდ, მტკიცედ შეკავშირებულია თვით მუშათა პოლიტიკურს განვითარებასა და ენერგიულს კლასიურ მოძრაობასთან...

ამ წლის იანვრიდან მთელ რუსეთის იმპერიაში და, მაშასადამე, ჩვენშიაც მოქმედობს ერთი ახალი კანონი, რომელიც ფაბრიკა-ქარხნებისა და მთა-მადნების მუშებს შეეხება და, მათი მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, განსაზღვრულ დადგენილებას შეიცავს. საზოგადოდ შრომისა და კაპიტალის შესახებ კანონმდებლობას დიდი საზოგადოებრივი ინტერესი და მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი ადამიანთა ურთიერთობის ისეთ სფერას ჰხვდება, სადაც ძალმომრეობასა და უსამართლობას მეტად ფართო ადგილი უკავია... კერძოდ ხსენებული კანონი ცოტად თუ ბევრად უზრუნველ ჰყოფს სამრეწველო წარმოებაში სხვა და სხვა გვარ ხიფათით დაზიანებულ მუშებს და ამი-

ტომ, უეჭველია, ჩვენს მკითხველებში ბევრისთვის ამ კანონის შინაარსის გაცნობა ძალიან საინტერესო და სასარგებლოა.

მუშისთვის ცხოვრების ერთად ერთ სახსარს საკუთარი სამუშაო ძალა შეადგენს. მას შეუძლია არსებობა და ცხოვრებაში ასე თუ ისე თავის გატანა მხოლოდ მაშინ, როცა მუშაობს და დღიურ ქირას იღებს. მისი ქირა განსაზღვრულ ეკონომიურ კანონს ემორჩილება და იმდენად დიდი არ არის, რომ მშრომელს შეეძლოს მონარჩუნება და მერმისში როდისმე უშრომლად თავის შენახვა. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა აუტანელ მდგომარეობაში ვარდება მუშა, როცა მას სამუშაო არა აქვს ან სხვა და სხვა მიზეზის გამო შრომა არ შეუძლია. და ასეთი შემთხვევები კი თანამედროვე წარმოების ვითარებაში ძალიან ხშირია. კაპიტალისტურ წარმოების წყობილებაში უსაქმოდ და უსამუშაოდ დარჩენა მრავალ მუშებისა ჩვეულებრივს მოვლენას შეადგენს. მუშა ხელი და სამუშაოს მძებნელი ბევრად მეტია, ვიდრე საქმე და ალაგი ყერძო კაპიტალისტთა საწარმოვო დაწესებულებებში. გარდა ამისა მუშის სხეული, როგორც ყოველი ადამიანის ორგანიზმი, მუდმივს მუშაობაში თან და თან სუსტდება და უდროვოდ უძლური, ინვალიდი და, მაშასადამე, შრომისთვის გამოუსადეგი ჰხდება. როგორც ყოველი ადამიანი, მუშაც ჰბერდება და მაშინ მას აღარ შეუძლია მუშაობა და თავის ოფლით თავის რჩენა. უფრო ხშირად, ვიდრე სხვა უფრო ჰიგიენურს პირობებში მცხოვრები ადამიანი, მუშა ავად ჰხდება, ლოგინად ვარდება და ამიტომ მას დღიური ქირა და საზრდო ეკარგება. დასასრულ, თანამედროვე წარმოებაში, რომელიც საკვირვლოდ რთულია და უთვალავს მაშინებსა და სხვა და სხვა გვარ დიად ტექნიკურ მოწყობილობას ხმარობს, ხშირია მარცხი ანუ ხიფათი და მუშათა უდროვო სიკვდილი ანუ დასახიჩრება. ოჯახის მამის დაშვებას ან უდროვო სიკვდილს შედეგად მოსდევს, რასაკვირველია, წვრილ-შვილის შიმშილი და დასახიჩრებულ მუშის მათხოვრად გახდომა. ცხადია, მოწინავე ქვეყნებში, სადაც მრეწველობა უმაღლეს საფეხურამდის არის განვითარებული და მუშა ხალ-

ხის რიცხვი დღითი-დღე მრავლდება, მთავრობა ვერ დასტოვებდა უყურადღებოდ ასეთ ვითარებას. და მართლაც იქ კარგა ხანია შეუღღნენ ამგვარ შემთხვევებში მუშათა უზრუნველყოფის მოწყობას და მოგვარებას. გერმანიაში, მაგალითად, მუშა დაზღვეულია ავადმყოფობისა, ინვალიდობისა, მოხუცებულობისა და უბედურ შემთხვევებისაგან. ავადმყოფობის დროს მას ეძლევა „სავადმყოფო კასიდან“ ფული თავის მოსავლელად და განსაკურნებლად; ინვალიდობასა და მოხუცებულობაში იღებს პენსიას; თუ წარმოებაში დაშავდა, ეძლევა განსაზღვრული პენსია; თუ გარდაიცვალა, მის ცოლშვილს დახმარება ეძლევა და იმედი აქვს, რომ შიმშილით არ დაიხოცება. მხოლოდ არ არის იქ ჯერ უსაქმოდ დარჩენილ მუშათა ბედ-იღბალი მოწესრიგებული და ამ უკანასკნელ ხანებში გერმანიის მწერლობა და საზოგადოებრივი აზრი იმის ზრუნვაშია, რომ როგორმე ეს საგანიც მოაწყოს და უსაქმოდ მყოფ მუშებს ცხოვრება გაუადვილოს.

რუსეთში ჯერ კანონმდებლობა არ შესდგომია ასეთის სისრულით მუშათა უზრუნველყოფას. აქ არ არის დაწესებული მუშების სავალდებულო დაზღვევა და ამიტომ ავადმყოფობისა და ინვალიდობა-მოხუცების დროს მუშა მთელ რუსეთის იმპერიაში სრულიად უმწეოდაა დატოვებული. მხოლოდ ის ახალი კანონი, რომელიც შარშან იენისში გამოიცა და წელს იანვრიდან ძალაში შევიდა, ცდილობს ცოტათი შეუმსუბუქოს მდგომარეობა და გაუადვილოს ცხოვრება იმ მუშებს, რომელთაც სამრეწველო წარმოებაში მარცხი მოუვიათ,—ან გარდაიცვლებიან და ან ცოტად თუ ბევრად დაჰკარგვენ ძალღონეს და მუშაობისთვის გამოუსადეგნი გახდებიან.

როგორც ვსთქვით, თანამედროვე სამრეწველო წარმოების ტენიკა დიდად განვითარებული და რთულია. აქ იხმარება ისეთი უზარმაზარი მაშინები და ტენიკური მოწყობილობანი, რომელთანაც ადამიანის ფიზიკური ღონე ქიანქველის ოდენადაც კი არ გამოჩნდება. საკმარისია სულ მცირედი უყურადღებობა, რომ რომელიმე თანამ ან ბორბალმა მუშა მოი-

ტაკოს და ერთი თვალის დახამხამებაზე წუთი-სოფელს გამო-
 სალმოს ან სამუდამოდ დაასახიჩროს. ვისაც უნახავს ახლის
 ტეხნიკის თანახმად მოწყობილი დიდი ფაბრიკა ან მადნის მა-
 ღარო, იმას თავის ნერვებით ნაგრძნობი და გამონაცადი ექნე-
 ბა, რომ დღევანდელ სამრეწველო წარმოებაში მომქმედი მუ-
 შა მულამ სიკვდილს უცქერის თავის თვალით. სტატისტიკა
 ცხადად ამტკიცებს, რომ მრეწველობისაგან მსხვერპლად შე-
 წირულ მუშათა რიცხვი ძალიან დიდია და რომ ეს რიცხვი,
 რაც დრო მიდის და მრეწველობა ვითარდება, მით უფრო იზრ-
 დება და დიდი ხდება. ამასთან მრეწველობის მრავალს დარ-
 გებში ისეთ მასალებს აღნობენ და ამუშავებენ, რომლებიც
 დიდად მავნებლად მოქმედობს მუშის ორგანიზმზე. თითოეუ-
 ლი ამგვარი დარგი მრეწველობისა აჩენს მუშებში განსაზღვ-
 რულ სენს და ავადმყოფობას, რომელსაც პროფესიონალურს
 ან ხელობით გამოწვეულ ავადმყოფობას ეძახიან.

„იმ ქვეყნებში, სადაც მრეწველობა განვითარებულია,
 ზიანი, რომელიც ეძლევა მუშებს დაშავებითა და პროფესიო-
 ნალურ ავადმყოფობათა გაჩენით, ძალიან დიდია, და ეს გა-
 რემოება იწვევს ამ ქვეყნების მთავრობათაგან სხვა-და-სხვა
 გვარს ღონისძიებათ. ასეთია: დაშავების შემთხვევათა სტატის-
 ტიკის დაარსება, წესდებათა გამოცემა მუშების სიცოცხლისა და
 ჯან-მრთელობის დასაცავად, სპეციალურ კანონების გამოცემა,
 რომ მუშათა დამქირავებლებმა დაშავებულ მუშებს უზღონ
 ზიანი და მისცენ საზღაური. მაგრამ რაც უნდა ნაყოფიერი
 იყოს ამგვარი მეცადინეობა, რომელსაც მიზნად აქვს შრომის
 პირობების გაუმჯობესება მრეწველობაში, მარცხი და უბედუ-
 რი შეითხვევები მაინც ამით არ მოისპობა. მუშების სიცოც-
 ხლისა და ჯან-მრთელობის დასაცავად შემოღებულ ამა თუ იმ
 ღონისძიებას შეუძლია შეამციროს უბედურ შემთხვევათა რი-
 ცხვი და ზიანის რაოდენობა, რომელიც ეძლევა მუშებს წარ-
 მოებაში, მაგრამ იმდენად კი მაინც ვერ შეამცირებს, რომ
 დაზიანებულ მუშათა უზრუნველ ყოფის საკითხს სრულიად
 დაეკარგოს მნიშვნელობა. წარმოების დიდის ზრდისა გამო

უბედურ შემთხვევათა რიცხვი, რაც დრო მიდის, თან-და-თან დიდდება. სამრეწველო შრომის პირობების გაუმჯობესების ზედ-გავლენით უბედურებათა რიცხვი შედარებით მცირდება, მაგრამ აბსოლტურად, მუშათა რიცხვის ზრდის თანახმად, მაინც თან-და-თან დიდდება. ამიტომ იმ ქვეყნებში, სადაც მრეწველობა ვითარდება, დაშავებულ მუშათა უზრუნველ ყოფის საკითხს უფრო-და-უფრო დიდი მნიშვნელობა ეძლევა“ (В. Литвиновъ-Фалинскій, Отвѣтственность предпринимателей за увѣчья и смерть рабочихъ).

თუ როგორ ხშირია უბედური შემთხვევები და რამდენად დიდია დაშავებულ მუშათა რიცხვი თანამედროვე კაპიტალისტურ წარმოებაში, ამას მკითხველი შემდეგი ციფრებიდანაც დაინახავს. ეს ციფრები მხოლოდ ორ სახელმწიფოს—გერმანიას და ავსტრიას—შეეხება.

დაშავდა:

1890 წ.	198706	მუშა გერმანიაში,	16041	მუშა ავსტრიაში
1891 „	223057	„ „	21316	„ „
1892 „	234726	„ „	26298	„ „
1893 „	262339	„ „	32917	„ „
1894 „	280842	„ „	40259	„ „
1895 „	307833	„ „	54562	„ „
1896 „	349388	„ „	64655	„ „
1897 „	379367	„ „	69283	„ „
1898 „	404826	„ „	75146	„ „
1899 „	440632	„ „	?	„ „

როგორც ხედავთ, ძალიან მსხვილი ციფრებია. ამასთან უნდა შევნიშნოთ, რომ ავსტრიის შესახებ ციფრებში არაა შერიცხული ის უბედური შემთხვევები, რომლებიც სასოფლო მეურნეობაში მომხდარა.

„რუსეთში, სადაც მრეწველობა ნაკლებადაა განვითარებული და უბედურ შემთხვევათა სტატისტიკა ამ უკანასკნელ ხანამდის თითქმის არ ინიშნებოდა, მსხვერპლთა საერთო რიცხვი ბევრად ნაკლებია, ვიდრე გერმანიაში, მაგრამ იგი მაინც

აქაც შესამჩნევად დიდია. ოფიციალურ ცნობებით, საფაბრიკო მრეწველობაში, რომელიც საფაბრიკო ინსპექციის ზედამხედველობას ექვემდებარება, მომხდარა უბედური შემთხვევა (1901 წ.) 27135, მთა-მადნის მრეწველობაში (1899 წ.) — 13321; აქ მითვლილი არაა ზოგიერთი ქარხნები, რომლებიც ფინანსთა სამინისტროს ხელში გადავიდა და რომელთაგანაც მარტო ორში (1898 წ.) 7693 უბედური შემთხვევა მოხდა. მეორე ოფიციალურ წყაროს თანახმად, მთა-მადნის მრეწველობაში ადგილი ჰქონია (1901 წ.) 12457 უბედურ შემთხვევას. აქ სათვალავში არაა ჩაგდებული სახაზინო ქარხნები, რომელთა შესახებ „ანგარიშში“ სრულებით არ მოიპოვება ცნობები. მაგრამ არც ერთი და არც მეორე სტატისტიკა, რომელიც 50,000-ამდე უბედურ შემთხვევათა ჯამს იძლევა საფაბრიკო და საშთო-მადნის მრეწველობისათვის, არ ჰხატავს სავსებით მოვლენის ნამდვილს სისხო-სიდიდეს, რადგან რუსეთში ყველა შემთხვევები არ ინიშნება ხოლომე, როგორც ამას თვით ოფიციალური გამოცემანი აღიარებენ. ნამდვილად უბედურ შემთხვევათა რიცხვი, სულ ცოტა, სამჯერ და ოთხჯერაც მეტი უნდა იყოს იმაზე, რაც არის აღნიშნული, ესე იგი უნდა აღწევდეს 150-დან 200 ათასამდის წელიწადში“ (M. Лунцъ, Рабочій вопросъ въ Россіи)

ომი საშინელ მოვლენად ითვლება, რადგან იგი აუარებელ მსხვერპლს იწირავს და ათი ათასობით ოჯახებს აცლის პატრონს და მარჩენალს. ომზე უფრო საშინელ და საზარელ სურათს წარმოგვიდგენს სტატისტიკა, რომელიც მრეწველობაში უღროვოდ გარდაცვლილთა და დასახიჩრებულთა რაოდენობას აღნიშნავს. აქ ესაღმებთან წუთისოფელს ან სამუდამოდ ჰკარგავენ ჯანპრთელობას და მუშაობის შეძლებას ისეთი ადამიანები, რომელთაც, გარდა თავის ძალღონისა, არავითარი ქონება და საშუალება არ მოეპოვებათ თავის სარჩენად და ცოლშვილის გამოსაკვებად. ცხადია, თუ დაშავებულთა ლაშქარს სახელმწიფომ ყურადღება არ მიაქცია და მათი სვე-ბედი ასე თუ ისე უზრუნველ არ ჰყო,

ეს ამოდენა ხალხი ქუჩებში უნდა გამოვიდეს და მათხვრობას დაადგეს.

დაწინაურებულ ქვეყნებში ეს საკითხი მუშებისთვის სასარგებლოდ არის გადაწყვეტილი და მათი მდგომარეობა ასეთ უბედურ შემთხვევებში უზრუნველყოფილია. ყველგან გამოცემულია სპეციალური კანონები, რომლებითაც მუშის დამქირავებელთ დავალებული აქვთ, რომ დაშავებულ მუშებს და მათ ოჯახებს უზღონ ზიანი და გაუწიონ ნივთიერი დახმარება. კანონი ავალებს წარმოების პატრონს უმწეოდ და უპატრონოდ არ დასტოვოს მუშა, რომელმაც მის წარმოებას თავისი ჯანმრთელობა ან მთლად სიცოცხლე შესწირა. გერმანიაში, ავსტრიაში, იტალიაში, ნორვეგიაში, ფინლიანდიაში დაწესებულია სავალდებულო დაზღვევა მუშებისა, რომლის ხარჯებსაც სრულად ან უუდიდეს წილად მუშის დამქირავებელნი იხდიან. სხვა ქვეყნებში სპეციალური კანონებია გამოცემული და წარმოების პატრონთ უბედურ შემთხვევებში პასუხის მგებლობა აქვთ მუშების მიმართ დაკისრებული. გერმანიაში, მაგალითად, მუშათა დაზღვევის მიზნით, წარმოების პატრონი შეადგენენ ამხანაგობებს; თითოეული მწარმოებელი იხდის წლიურად მუშის თავზე განსაზღვრულ გადასახადს და შეაქვს დაზღვევის კასოში. ყოველი მუშა, რომელსაც 3000 მარკაზე მეტი შემოსავალი არა აქვს წლიურად, დაზღვეულია და დაშავების შემდეგ დაწესებული საზღაური ეძლევა. წამლობა და მოვლა არის მუქთი; თუ გარდაიცვალა, ეძლევა სამარხად არა ნაკლებ 50 მარკისა, და მის ოჯახს 60⁰/₀-დის მისი წლიური შემოსავლისა. თუ ისე დასახიჩრდა, რომ მუშაობა აღარ შეეძლება, — ინვალისი გახდა, — კასიდან ეძლევა პენსიად ორი მესამედი მისი წლიური შემოსავლისა. თუ დაშავებამ სრული დაუძლიერება არ გამოიწვია და დაშავებულს მორჩენის შემდეგ ასე თუ ისე მუშაობა შეეძლება, დაკლებულს პენსიას აძლევენ, თანახმად დაკარგულის ძალ-ღონისა. ერთად ერთი მთავარი ნაკლი როგორც გერმანიის, ისე სხვა სახელმწიფოთა კანონმდებლობისა ის არის, რომ დაშავების შემდეგ ინვალისად გამხდარ მუშას

მთელი წლიური შემოსავალი არ ეძლევა პენსიად. (იხ. Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz).

რუსეთში დღემდის წარმოებაში დაზიანებულ მუშათა სასარგებლოდ არაერთი სპეციალური კანონი არ იყო გამოცემული. ეს იმას არ ნიშნავს, რასაკვირველია, რომ ვითომ დღემდის დაშავებულ მუშას არ ჰქონოდა უფლება თავის „აღისათვის“ ეჩივლა და ზარალი ეზღვევინებია. არსებულ სამოქალაქო კანონის ძალით მუშას შეეძლო სასამართლოში ჩივილი, მაგრამ, როგორც კანონი ამბობს, მას უნდა დაემტკიცებია, რომ უბედური შემთხვევა წარმოების პატრონის დაუდევრობით ან სხვა გვარ გასამტყუნარ მოქმედებით იყო წარმოდგარი. და ამის დამტკიცება კი ბევრ შემთხვევაში ძნელი და შეუძლებელიც იყო. ვთქვათ, თასმამ მოიტაცა მუშა და ბორბალმა დაასახიჩრა. დაშავებული მუშა ვერას გზით ვერ დაამტკიცებდა, რომ აქ ფაბრიკის პატრონს პირადად რაიმე ბრალი ედო. როგორც თასმა, ისე სატრიალებელი ბორბალი ფაბრიკის მოწყობილებას ეკუთვნის და ფაბრიკანტს თამამად შეეძლო მუშისთვის ეთქვა—და ეს სავსებით კანონის თანახმად იქნებოდა:—თვითონ შენი ბრალია, რომ ბორბალს თავი დაასახიჩრებინეო.

„სამრეწველო ცხოვრების მიუდგომელ დაკვირვებას იმ დასკვნამდის მიყვებაო,—სწერს სამართლიანად ბ. ლუნცი,—რომ დიდძალი უმრავლესობა უბედურ შემთხვევათა თვით წარმოების ტენიკურ პროცესისა, მისი მოწყობილებისა და პირობებისაგან გამომდინარეობს. საკითხს,—დამნაშავეა თუ არა წარმოების პატრონი, აქ თითქმის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან უბედური შემთხვევები წარმოებაში განუშორებლად შეკავშირებულია ტენიკურს პროგრესთან. და თუ ზოგიერთ შემთხვევაში უბედურება მუშისავე ბრალით ან გაუფრთხილებლობით წარმოსდგება ხოლმე, უნდა გვახსოვდეს, თუ რა პირობებში სწარმოებს მუშაობა საფაბრიკო და საქარხნო შენობებში. სრულიად ბუნებრივი მოვლენაა, რომ მუშას, 12 საათს მყარლსა და მაშინების ღრიანცელით მოცულს სა-

ხელოსანში დამწყვედელს, გრძობა გაფრთხილებისა, რომელიც აქვს ნორმალურ მდგომარეობაში მყოფ ადამიანს, უჩლოუნდება. სტატისტიკაც ამტკიცებს, რომ უბედურ შემთხვევათა უმრავლესობა მუშაობის უკანასკნელ საათებში ჰხდება და არა დასაწყისში. თუ „ბრალიანობაზე“ წავა საქმე, მხოლოდ „წარმოების ბრალიანობაზე“ შეიძლება ლაპარაკი, ე. ი. პროფესიონალურს ხიფათზე, რომელსაც სამრეწველო წარმოება წარმოადგენს მუშისათვის. ამიტომ მუშის დამქირავებელთა პასუხის მგებლობის შემცველი კანონმდებლობა სულსხვა, სამრეწველო ცხოვრებასთან დაახლოვებულს. საფუძველზე უნდა იყოს აგებული: მუშას არ უნდა სკირდებოდეს იმის მტკიცება, რომ წარმოების პატრონის მოქმედებისა და უბედურ შემთხვევას შუა რაიმე კავშირი არსებობს. პირიქით, მწარმოებელი პასუხს უნდა აგებდეს ყოველ უბედურ შემთხვევისათვის, რომელიც მუშას შეემთხვევა წარმოებაში ან წარმოების მიზეზით. ამ პასუხის მგებლობისაგან იგი მხოლოდ მაშინ შეიძლება განთავისუფლებულ იქნეს, როცა დაამტკიცებს, რომ უბედური შემთხვევა ბუნების სტიხიური ძალით ან დაშავებულის ბორბტი განზრახვით იქმნა გამოწვეული“.

მეოთხმოცე წლებიდან, მრეწველობის განვითარების მიხედვით, რუსეთში ძალიან ხშირი მოვლენა გახდა მრეწველობის სხვა-და-სხვა დარგებში მუშების დაშავება და დასახიჩრება. გახშირდა საჩივრები და მუშების ზარალისა და ფაბრიკანტების პასუხის მგებლობის გამოსარკვევად გამართული პროცესები. თუმცა სამოქალაქო კანონი ვერაფერ ქომავობას უწევდა მუშებს, მაგრამ მუშათა დასახიჩრების სურათები ისეთი შესაზარი იყო, რომ სასამართლოებმა მუშების საჩივრებს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს და საქმეების გადაწყვიტა მუშების სასარგებლოდ იწყეს. ამ გარემოებამ გამოიწვია რუსეთში ახალი მოვლენა, რომელიც წინად თითქმის სრულებით არ არსებობდა. ეს არის: წარმოების პატრონთაგან მუშების დაზღვევა კერძო დაზღვევ საზოგადოებებში. დაზღვევის საკიროება ცხადი და ნათელი შეიქნა თვით მწარმოებელთათვის. ისინი ჰხედავდნენ,

რომ წარმოებაში ხშირი უბედურება აუცალებელი იყო. ჰხედავდნენ აგრეთვე, რომ სასამართლოები ხშირად მუშების საჩივრებს აკმაყოფილებდნენ და მათ მოულოდნელად საგრძნობელ ხარჯების გაღება უწყევდათ. ამ ხარჯების წინდაწინვე გამოთვლა ძნელი იყო და, მაშასადამე, ძნელი იყო მოსალოდნელ გასავალის გათვალისწინება და კომერციულ ვარაუდისა და ანგარიშის გაწევა. იმათ საუმჯობესოდ დაინახეს, კერძო საზოგადოებებში მუშის თავზე განსაზღვრული გადასახადი შეეტანათ, მუშები იქ დაეზღვიათ და უბედურ შემთხვევის დროს მოსალოდნელი ფულის გადახდის შიში თავიდან აეცილებიათ. მე-1890 წლამდის მუშების დაზღვევის ოპერაციები ძალიან მცირედ იყო რუსეთში განვითარებული. მაგრამ ამ წლიდან დაზღვევის პრაქტიკა თანდათან გავრცელდა. 1901 წელს ფაბრიკებისა და ქარხნების პატრონებისაგან აქციონერულ საზოგადოებებში მუშების დაზღვევის პრემიებად შეტანილ ფულის ჯამი ავიდა 3,438,000 მანეთამდის და დაზღვეულ მუშათა რიცხვი 1,200,000 კაცამდის.

მაგრამ მკითხველმა არ უნდა იფიქროს, რომ ვითომ ამ გვარ პრაქტიკის გავრცელებით მუშათა მდგომარეობა შესაძინევად გაუმჯობესებულ იყოს. დამზღვევი საზოგადოებანი კომერციულის მიზნით და თავის სასარგებლოდ მოქმედებენ. იმათი მისწრაფებაა, რაც შეიძლება, მეტი დაზღვევის პრემიები აიღონ, ხოლო დაშავებულ მუშებს ნაკლები საზღაური მისცენ. თავის წესდებებში ისეთი მუხლები აქვთ ამ საზოგადოებათ შეტანილი, რომ პრემიების დიდძალი ნაწილი მათვე რჩება მოგებად და მუშებს მხოლოდ გროშების აღება შეეძლოთ იმათგან.

„დაზღვევა აქციონერულს საზოგადოებებში, — სწერს ბ. ლუნცი, — ბევრის მხრით მოუხერხებელი და სახარალო იყო მუშებისათვის. ჯერ ერთი, თვით იღვა პროფესიონალური რისკის ანუ ხიფათისა ბევრ ნაირად არის აქ შეზღუდული. მაგალითად, ვთქვათ, ფიქარი ფაბრიკის მეორე განყოფილებაში, სადაც იგი გაჰზავანეს, თასმამ მოიტაცა და დააშავა.

დამზღვევ საზოგადოებას შეეძლო მისთვის უარი ეთქვა, რადგან მუშა იმ განყოფილებაში არ დაშავებულა, რომელშიაც საქსოვი მაშინებია დადგმული და, მასასადამე, მარცხი იმ საქმეზე არ მოსვლია, რომელიც დაზღვევის პოლისში გვაქვს აღნიშნულიო. აგრეთვე დამზღვევი საზოგადოება აღთქმულ ფულს არ აძლევდა დაშავებულ მუშას, თუ მარცხი წარმოების პატრონის მოქმედებით ან ბოროტი განზრახვით იყო გამოწვეული, ესე იგი უარს ეუბნებოდა ისეთ შემთხვევაშიც-კა, როცა მუშას შეეძლო საზღაურის მიღება არსებულ სამოქალაქო კანონის საფუძვლით. გარდა ამისა თვით საზღაური ისე მცირე იყო დაწესებული, რომ დაზღვევას მუშებისთვის ფრიად უმნიშვნელო სარგებლობა მოჰქონდა. საზოგადო წესით, დამზღვევ საზოგადოებისაგან მისაღები პრემია შეადგენს სიკვდილის დროს დღიურ ქირაზე 1000-ჯერ მეტს და დაუძღურებისა ანუ ინვალიდობის დროს—1500-ჯერ მეტს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დაშავებულ მუშის გარდაცვლის შემდეგ ოჯახი იღებდა მიცვალებულის $3\frac{1}{2}$ წლის შემოსავალს. ამ ციფრის სიმცირეს ყველა ადვილად მიხვდება, თუ გავიხსენებთ, რომ სასამართლოში 10 წლის შემოსავლის თანასწორ საზღაურს უწყვეტდნენ დაშავებულ მუშას. სრული ინვალიდობის დროს „საზოგადოება“ აძლევდა პენსიად დაშავებულს 54—90 მან. წელიწადში. როცა ინვალიდობა სრული არ იყო და დაშავებულს ცოტათი მუშაობა კიდევ შეეძლო, პენსია შესამჩნევად მცირდებოდა. ცხადია, თუ რა მცირე სარგებლობა ეძლეოდა მუშებს დამზღვევ საზოგადოებათაგან. და არც შეიძლებოდა, რომ ეს სხვა გვარად ყოფილიყო. დაზღვევა არ იყო კანონით დაწესებული და სავალდებულოდ გამოცხადებული დაშავებულ მუშების უზრუნველ საყოფელად. იგი ჰხდებოდა წარმოების პატრონთა ნება-ყოფლობით, რომლებსაც უნდოდათ თავიდან მოეშორებიათ მარცხის „რიცხვი“. ის თანხა, რომელშიაც აზღვევდნენ ისინი მუშებს, ბევრად ნაკლები იყო იმ საზღაურზე, რომელიც, კანონის თანახმად, დაშავებულ მუშას უნდა მიეღო. მხოლოდ ასეთ პირობით იყო ხელ-

საყრელი წარმოების პატრონთათვის ზუშების დაზღვევა აქციონერულ საზოგადოებებში... დასასრულ, ფაბრიკანტები სარგებლობდნენ ზუშების უვიცობით და დაზღვევის პრემიებს ზუშებს ახდევინებდნენ, თუმცა კანონით მართო სამრეწველო დაწესებულებათა პატრონებს აწევს ვალად წარმოებაში დაზავებული ზუშების ნივთიერად დაკმაყოფილება ..

„მაგრამ მთავარი ნაკლულევაანება კერძო დაზღვევისა იმაში მდგომარეობდა, რომ დაზღვევი საზოგადოებანი ყოველის გზით ცდილობდნენ მოექრათ და შეემცირებინათ დაზავებულ ზუშებისთვის მისაცემი დახმარება. ეს დასაგამობი მხარე საზოგადოებათა მოქმედებისა ისე გადიდდა და თვალსაჩინო შეიქნა, რომ უკანასკნელ ხანებში ყველას ყურადღება მიიპყრო. ზუშების მოტყუებისა და ვაცარცვის წესი ყველგან ერთი და იგივე იყო. ვთქვათ, დაშავდა დაზღვეული ზუშა და დარჩა ოჯახი უსახსროდ და უარაროდ. შოდის დამზღვევი აგენტი, მთავარი გმირი ფარულის დრამისა და, იმის მაგივრად რომ უმწეოდ დარჩენილთ კუთვნილი საზღაური შეაძლიოს, იწყებს ვაქრობას და ჰპირდება უმნიშვნელო საგლახაკო მოწყალებას. ისინი არ თანხმდებიან და აგენტი ისევ უკან ბრუნდება. და, აი, ლატაკნი რჩებიან ულუკმა-პუროდ, დღეებს აღამებენ ქარხნისა და ფაბრიკის კანტორის წინ და თხოულობენ დახმარებას. მაგრამ ფული არ არის და—არა. აგენტი ჰღალავს შიმშილით თავის კლიენტებს და ბოლოს ესენიც ყველაფერზე თანხმდებიან. რასაკვირველია, დაზარალებულ ზუშებს უფლება აქვთ სასამართლოს მიმართონ, მაგრამ პროცესი, როგორც ყველამ იცის, შეიძლება გაგრძელდეს და ნამდვილადაც გრძელდება რამდენსამე წელიწადს, ხოლო ზუშებს ეხლავე ესაქიროებათ დახმარება. ამიტომ მათ მეტი გზა არა ჰქონდათ, თავი უნდა მოედრიკათ და ყველაფერზე დათანხმებულიყვნენ. თითქოს წარმოების პატრონთ შეეძლოთ გამოსულიყვნენ თავის ზუშების მოსარჩლეებად, მაგრამ ესეც არ მოხდა. იმათ რომ მოეთხოვათ დაზღვეულ ზუშებისათვის სრული დაკმაყოფილების მიცემა, მაშინ დამზღვევი აგენტები დაზღვევის პრემიების გადიდებას დაემუქ-

რებოდნენ და ამიტომ პირველნი რჩეობდნენ სრულიად ნელი დაებანათ ამ საქმეში. 1902 წელს მიწათ-მოქმედების სამინისტრომ ლ. ბერტენსონი გაჰგზავნა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მთამადნის რაიონში ცნობების შესაგროვებლად და ამ მოხელემ მართლა შეჰკრიბა მრავალი მასალა, რომელმაც ის იმ დასკვნამდის მიიყვანა, რომ „მთავრობის ინსპექციის მოხსენება და ბეკდვითი სიტყვით გამოთქმული აზრი ამ სფეროში არა ნორმარულ მდგომარეობისა და კერძო დაზღვევის გაუმჯობესების შესახებ სრულიადაც გადაჭარბებული არაა და ღირსია მთავრობის მხრივ განსაკუთრებულს ყურადღებისა“. „დამზღვევი საზოგადოებანი, სწერს ოფიციალურს მოხსენებაში ოლქის ინჟინერი ბ. აბრამი, — ყოველ ღონისძიებას ხმარობენ, რომ მუშებს მისაცემი პრემიები მოუკლონ; მაშინაც კი, როცა მუშა დაშავების შემდეგ ჰკვდება ან სრულიად ინვალიდი ჰხდება, მაშასადამე, ისეთ შემთხვევაში, როდესაც მისაცემი პრემია მტკიცედ განსაზღვრულია, დამზღვევი საზოგადოებანი სულ მცირე თანხიდან იწყებენ მუშებთან ვაქრობას“. ოლქის ინჟინერის ხოვანსკის მოხსენების თანახმად, „დამზღვევი საზოგადოებანი, თუ მუშამ უკმაყოფილება გამოუცხადა, აშინებენ მას, — პრემიას სულ მოგისპობთო, და მუშას სხვა გზა აღარ რჩება, — უნდა მიმართოს სასამართლოს, სადაც, როგორც მრავალი მაგალითები გვიმტკიცებენ, საზოგადოებანი განგებ აქიანურებენ საქმეს 5 წლამდის; ამით იტანჯება და ზარალობს მხოლოდ დაშავებული მუშა, რადგან დამზღვევ საზოგადოებას, რომელსაც მუდმივი დაქირავებული იურისკონსულტები და აგენტები ჰყავს, შეუძლია დაუსრულებლად გააგრძელოს საჩივარი“. საზღაურის დანიშვნაში აგენტები სრულს თვითნებობას იჩენდნენ და მიუხედავად იმისა, რომ ექიმი მტკიცედ განსაზღვრავდა სხეულის ზიანის მნიშვნელობას, დაშავებულ მუშებს „შეუფერებლად მცირე საზღაურს აძლევენ“. ზოგიერთ მადნებში სამკურნალო ექსპერტიზას სრულებით არ ახდენდნენ და ყველაფერს „აგენტი სწყვეტდა თავის თვითნებურ შეხედულების თანახმად“. იყო ისეთი მადნებიც, სადაც „ექიმები დამზღვევ საზოგადოებათაგან

იყენენ დაქირავებულნი და, მაშასადამე, ნამდვილად ამ საზოგადოებათა აგენტების როლს ასრულებდნენ“. ვაქრობა, დაშინება, საქმის გაკვიანურება პრემიების მიცემის დროს, — აი ის ხერხნი, რომელთაც ხმარობდნენ ხოლმე აგენტები და მიზანსაც აღწევდნენ მუშების უვიცობისა და გამოუტყდლობის წყალობით. აგენტების ამგვარ ხრიკების მეოხებით დაზღვეულ მუშებისაგან მიღებული პრემიები იმ ზომასზე დავიდა, რომ ადამიანის ღირსების ნამდვილ სასაცილოდ აგდებას მოასწავებდა. ბ. კულევოვმა გამოაქვეყნა ფაქტები, რომელნიც ზიზღს მოჰგვრიან ადამიანს. დამზღვევა საზოგადოებამ, „ხანგრძლივის ვაქრობის შემდეგ“, დაშავებისაგან გარდაცვლილ მუშების ოჯახებს მისცა ერთ შემთხვევაში 30 მან., ხოლო მეორე შემთხვევაში 30 მან. და გზის ფული მიცვალებულის ცოლისა და 2 მცირე-წლოვან ბავშვის სოფელში გასაგზავნად; მესამე შემთხვევაში გაიღო 100 მან., „ასეთი დაფასება მუშაობისაგან დაღუპულ მშრომელთა ბევრად ნაკლებია იმ ფასზე, რა ფასადაც იყიდება ოთხფეხი საქონელი მაზანდიან წლებში ჩვენს იარმარკებზეო“, დასძენს ამ მოხსენების შემდგენი.

ასეთ მდგომარეობაში იყო დაზღვეულ და დაუზღვეველ მუშების სვე-ბედი, სანამ ეხლანდელი (ახალი) კანონი წარმოებაში დაზიანებულ მუშათა შესახებ გამოიცემოდა და ძალაში შევიდოდა. ამ კანონის მთავარმა აზრმა დიდი და გრძელი ჭაბან-წყვეტა გამოიარა, სანამ განხორციელდებოდა და სავალდებულო კანონის სახეს მიიღებდა. ამ კანონის სათავე იწყება მეოთხმოცე წლებში მინისტრის ვიშნეგრადსკის დროიდან. ამ მინისტრის ხელიდან პროექტი ახალ მინისტრს ვიტტეს გადაეცა, რომელმაც ვიშნეგრადსკის აზრი ბევრის მხრით შესცვალა და მუშების სასარგებლოდ გააუმჯობესა. ვიტტეს პროექტი სახელმწიფო საბჭომაც მოიწონა, მაგრამ დაკანონება მაინც ვერ ეღირსა: სასულიერო უწყების ერთ უმაღლეს წარმომადგენლის გავლენის წყალობით, 1893 წელს ფინანსთა მინისტრის პროექტი დაწუნებულ იქმნა და ხელახლა დაუბრუნდა სამინისტროს შესასწორებლად. პროექტი 10 წლით დაიმარ-

ხა სამინისტროს კანცელარიაში და მხოლოდ შარშან, შეცვლილი და „შესწორებული“, დამტკიცებულ იქნა ხელმწიფისაგან.

მართალია, ეს კანონი ბევრის მხრით ჰდარეა და ჩამორჩება დასავლეთ ევროპის ამგვარსავე კანონმდებლობას, მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ აქამდის რუსეთში სპეციალური კანონი დაშავებულ მუშების უზრუნველსაყოფელად სრულებით არ არსებობდა, და თუ ახალი კანონის შინაარსს შევადარებთ წინად მომქმედ სამოქალაქო კანონებს, დავრწმუნდებით, რომ ეხლანდელ კანონის გამოცემა ერთ თვალსაჩინო ნაბიჯის წინ გადადგმას მოასწავებს რუსეთის სოციალურ კანონმდებლობაში.

ამიერიდან, ამ კანონის თანახმად (იხ. В. Литвиновъ—Фалинскій, Новый законъ о вознагражденіи увѣчныхъ рабочихъ, Спб. 1904), წარმოების პატრონნი საფაბრიკო და სამთა-მადნო მრეწველობაში ვალდებულნი არიან უზღონ ზიანი და ნივთიერი დაკმაყოფილება მისცენ მუშას, განურჩევლად სქესისა და ასაკისა, რომელიც წარმოებაში დაშავდება და, ამ დაშავების გამო, სამს დღეზე მეტის ხნით საქმეს მოსცდება. მაშასადამე, საზღაური უნდა მიეცეს დაშავებისაგან გარდაცვლილის ოჯახს, დაშავებითვე დაავადმყოფებულს (მორჩენამდის) და ინვალიდად გამხდარს. სანამ დაშავებული მუშა მორჩებოდეს ან დამტკიცდებოდეს, რომ მისი დასახრჩება სამუდამოდ უსპობს მას სრულიად ან ნაწილ მუშაობის შეძლებას, მას უნდა მიეცეს დღიდან დაშავებისა იმ ქირის ნახევარი, რომელსაც დაშავებამდის იღებდა. როცა გამოირკვევა, რომ უბედურ შემთხვევის გამო მუშა სამუდამოდ სრული ინვალიდი გახდა, მას ენიშნება წლიური პენსია, რომელიც მისი წლიური ქირის ორ მესამედს ეთანასწორება. თუ ინვალიდობა სრული არაა და დაშავებულს მერმისში ცოტათი მუშაობა შეეძლება, პენსიაც შესაფერად ნაკლები ენიშნება. გარდა ამისა კაპიტალისტი ვალდებულია უზღოს მუშას წამლობაზე გაწეული ხარჯი. თუ დაშავებას მუშის სიკვდილი მოჰყვა შედეგად, წარმოების პატრონმა უნდა

მისცეს 1) სამარხად: 30 მან. სრულწლოვანს და 15 მან. მცირე წლოვანს და 2) პენსია მიცვალებულის ოჯახს: ქვრივს ერთი მესამედი, შვილებს, სანამ 15 წლის გახდებოდნენ, თითოს ერთი მეექვსედი (თუ ერთ-ერთი მშობელი კიდევ ცოცხალი ჰყავთ) ან ერთი მეოთხედი (თუ სრული ობლები არიან), ობოლ ძმებსა და დებს, სანამ 15 წლის გახდებოდნენ, თითოს ერთი მეექვსედი გარდაცვლილის წლიური ქირისა და სხვ. ყველა ამ პირთ პენსია ეძლევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იმათ დაშავებისაგან გარდაცვლილი მუშა ინახავდა. თუ ქვრივი გათხოვდა, სამუდამო პენსიის მაგივრად ერთდროებით ეძლევა 3 წლის დახმარება. მთელი ოჯახის სხვადასხვა წევრთათვის დანიშნული წლიური პენსია საერთოდ არ უნდა აღემატებოდეს გარდაცვლილის წლიურ ქირის ორ მესამედს. თუ ორივე მხარე თანახმა იქნება, მუშის მქირავებელს შეუძლია, წლიური პენსიის მაგივრად, ერთდროებითი გადასახდით გაუსწორდეს მუშას. თითოეულ კერძო შემთხვევაში საზღაურის რაოდენობა განისაზღვრება იმ წესით, როგორც კანონშია ნაჩვენები. საფაბრიკო ინსპექტორი მოსაშუალებე პირია მუშებსა და ფაბრიკანტებს შორის. იგი უთავებს მორიგებით ორივე მხარეს საქმეს, ხოლო თუ შეთანხმება არ მოხდა, ადგენს ოქმს, რომელშიაც აღნიშნავს, თუ რა გვარი საზღაური ერგება დაშავებულ მუშას. ამ შემთხვევაში მუშამ სასამართლოს უნდა მიმართოს და სასამართლოს წესით უნდა მიიღოს წარმოების პატრონისაგან დაკმაყოფილება. საჩივრის დაწყება მას შეუძლია დაშავების დღიდან არა უგვიანეს ორის წლისა. ეს კანონი ეხება არა მარტო მუშებს, არამედ იმ მოსამსახურეებსაც, რომელნიც წარმოებაში მოქმედებენ და წლიურ ჯამაგირად 1500 მანეთზე მეტს არ იღებენ. მრეწველი ვალდებული არაა მისჯეს რამ დაშავებულ მუშას, თუ დაამტკიცებს, რომ „უბედურ შემთხვევის მიზეზი იყო ბოროტი განზრახვა თვით დაშავებულისა ან მისის მხრით ცხადი გაუფრთხილებლობა (грубая неосторожность), რომელსაც არ ამართლებს წარმოების პირობები და მოწყობილობა.“

ეს არის მთავარი აზრი ახლად გამოცემულ კანონისა. მკითხველი თუ დაუკვირდება, უეჭველია, თითონ შეამჩნევს

ამ კანონის რამდენსამე ნაკლულევენებას. პირველი ამისი ნაკლი ისეთია, როგორც ახლავს დასავლეთ ევროპის ამგვარსავე კანონმდებლობას. დაშავების გამო სრულ ინვალიდად გამხდარ მუშას და გარდაცვლილის ოჯახს ეძლევა არა სრული ქირის თანასწორი პენსია, არამედ მარტო ორი მესამედი. ჯანმრთელობის დაკარგვა თავის თავად აღუდგენელი დანაკლისია. დასახიჩრებულ მუშას ისიც ეყოფა, რომ იგი ჰკარგავს წარმოებაში ჯანს, მხედველობას, სხეულის სხვა და სხვა ორგანოებს. ამისი აღდგენა არავითარ კანონს არ შეუძლია. სამაგიეროდ კანონს შეეძლო ის შენოსავალი მიინც სრულად მიეცა მუშისთვის რომელსაც დაშავებული უბედურ შემთხვევამდის იღებდა. ვინ იცის, იქნება ამ კაცს თავისი საქმე ისე წაეყვანა, რომ თავისი წლიური შემოსავალი ერთი ორად გაედიდებია. კანონი-კი არა თუ უდიდებს შემოსავალს, იმასაც კი უკლებს, რაც აქამდის ჰქონდა. ეტყობა, ამ „პუნქტში“ კაპიტალისტთა ინტერესებს უფრო გაუმარჯვნია, ვიდრე კაცთა მოყვარეობას და სამართლიანობას.

კაპიტალისტის უებრალება და შეცოდება სჩანს აგრეთვე კანონის იმ ალაგას, სადაც მუშის „ცხადი გაუფრთხილებლობა“ ნახსენები. ადვილი გასაგებია, რომ ამ მუხლის ძალით მრეწველებს საშუალება ეძლევა ბევრ შემთხვევაში სრულიად უარი უთხრან და მშრალზე დასტოვონ დაშავებული მუშები. ძნელი არ არის იმის დამტკიცება, რომ ხშირად მუშა მაშინას „გაუფრთხილებლად“ ექცევა. ყოველი ადამიანი, რომელიც შეეჩვევა რაიმე იარაღს, სიფრთხილეს ჰკარგავს და იარაღთან ცოტად თუ ბევრად გაუფრთხილებელი ჰხდება. განზრახ ხელ-ფეხს არავინ მოაკვეთინებს მაშინას, და თუ მუშა წარმოებაში ზიანდება და სახიჩრდება, არა იმის გამო, რომ ვითომ ეს მას უნდოდა, არამედ იმიტომ, რომ ასეთი უბედური შემთხვევები აუცილებელია თანამედროვე აბოზოქრებულ წარმოებაში და ყველა ადამიანი ვერ ასცდება მოსალოდნელ უბედურებას.

კანონის ნაკლულევენებად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოებაც, რომ დაშავებულ მუშების დაკმაყოფილების საქმეში

საფაბრიკო ინსპექტორებს ძალიან ფართო უფლებები აქვთ მინიჭებული. ეს ისეთი რთული საქმეა და ამ მოხელეებს უამისოდაც იმდენი სხვა სამუშაო აქვთ, რომ ახლად დაკისრებულ მოვალეობის მიუდგომლად და პირნათლად ასრულება მათთვის მეტად ძნელი იქნება... არ უნდა დავივიწყოთ, რომ საფაბრიკო ინსპექტორს დამოუკიდებლად მოქმედების უფლება აღარ აქვს,— იგი, უკანასკნელ ხანებში გამოცემულ განკარგულების თანახმად, ადგილობრივ პოლიციის ხელქვეითია და ადმინისტრაციის ორგანოებს ემორჩილება...

სისრულე აკლია კანონს აგრეთვე ამ მხრივაც: იგი არავითარ გარანტიას არ აძლევს დაშავებულ მუშას, რომ ეს უკანასკნელი ყოველთვის მიიღებს იმ სახლადურს, რომელიც ერგება. ადვილი შესაძლებელია, რომ მრეწველს კომერციული საქმეები ცუდად წაუვიდეს და გაკოტრების გზაზე დადგეს. კანონი ასეთ შემთხვევაში უზრუნველ არ ჰყოფს მუშას და კანონმდებლისაგან დაწესებული სახლადური მუშისთვის ნამდვილად ყინულზე დაწერილ დაპირებად რჩება...

დასასრულ, მთავარი ნაკლი კანონისა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ყველა მუშებს არ ეხება და ყოველ დაშავებულ მუშას არ შეუძლია ამ კანონით სარგებლობა. კანონის მოქმედების სფერო მარტო საფაბრიკო და სამთა-მადნო მრეწველობის მუშებს შეეხება, ე. ი. ისეთ წარმოებათ, რომელნიც საფაბრიკო ინსპექციას ექვემდებარებიან. ახალ კანონის მოქმედების სფერიდან გამორიცხულია ხელოსნური წარმოება. და ამ გარემოებას კი ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენში ჯერ კიდევ ნაკლებ არის მსხვილი მრეწველობა განვითარებული. კაპიტალისტურ წესით წარმართულ წარმოებათა უმრავლესობა, მათში მომქმედ მუშეებს რიცხვის რაოდენობით, უფრო ხელოსნურს უახლოვდება. 1899 წლის ცნობების თანახმად, ტფილის-ქუთაისის გუბერნიაში იყო სულ 1782 „კაპიტალისტური“ საწარმოავო დაწესებულება, რომელშიაც 13006 მუშა მუშაობდა. ამათგან 10 მუშაზე ნაკლები ჰყავდა 1706 წარმოებას და ანუ 95,70/0-ს, ხოლო 10 მუშაზე მეტი—და-

ნარჩენ 4,30/0-ს. იმ წვრილ საწარმოვო დაწესებულებებში მომქმედ მუშათა რიცხვი იყო 6694 ანუ მუშათა საერთო რიცხვის 51,40/0 ცხადია, ჩვენებურ მუშების დიდი ნაწილი ვერ ისარგებლებს ახალი კანონით, რადგან ისინი ხელოვნურ წარმოების კატეგორიაზე მიკუთვნებულ სამრეწველო დაწესებულებებში მუშაობენ. გარდა ამისა კანონი არ ეხება აგრეთვე სასოფლო მეურნეობაში მომქმედ მუშებს და შენობების აგებაზე მომუშავეებს. ეს უკანასკნელი გარემოება მით უფრო სამწუხაროა, რომ შენობებზე მუშების დაშავება ძალიან ხშირ მოვლენას შეადგენს ჩვენში.

მიუხედავად ყველა აქ ნახსენებ და არ ნახსენებ ნაკლისა, ახალი კანონი მაინც, როგორც ვთქვით, რუსეთის სოციალურ კანონმდებლობის წინმსვლელობის მაჩვენებელია. წინანდელ წესთან შედარებით იგი შესამჩნევად აუმჯობესებს დაშავებულ მუშების ნივთიერ მდგომარეობას. ამის შემდეგ წარმოების პატრონები და დამზღვევი საზოგადოებანი წინანდებურად ვეღარ მოსდებენ მუშებს სხვა და სხვა გვარს ხრიკებს და ფულის მიცემის დროს ვეღარ დაუწყებენ ისე ვაჭრობასა და ჯანჯლობას, როგორც აქამდის შერებოდნენ. ისინი ვალდებულნი არიან, კანონის თანახმად გაუსწორდნენ კაპიტალისტის მოგებისათვის მსხვერპლად შეწირულ მუშებს და მუშების დაობლებულ ოჯახებს...

ფ. კოგინაიშვილი.

უცხოეთის მიმოხილვა

1. ლიაოიანის ბრძოლა („Русь“ და „Гражданин“); იაპონელი ქალი.—2. ამსტერდამის კონგრესი

მერვე თვეა, რაც შორე აღმოსავლეთში ზარბაზანი ჰქუხს და ადამიანის სისხლის ნიაღვარია. რუსის ჯარი თავგანწირული იცავს თავს, იაპონელი მედგრად და შეუჩერებლად მიდის წინ... უდიდესი, უმნიშვნელოვანესი ბრძოლა ამ შვიდისთვის ომიანობისა ლიაოიანთან მოხდა. ნახევარი მილიონი ჯარის-კაცი იბრძოდა, ათას ორასზე მეტი ზარბაზანი ჰქუხდა; სამოც ათასამდე კაცი დააკლდათ მებრძოლ ჯარებს. ლიაოიანი იაპონელების ხელშია და ეხლა მუკდენისაკენ მიდიან...

ლიაოიანის ბრძოლას გულის ფანცქალით მოვლოდნენ ყველგან, რადგან აქ უნდა გადაწყვეტილიყო ამ წლის მთელ ლაშქრობის ბედი... პრესა სულ ამ ბრძოლის აღწერითა და დაფასებით არის სავსე. გაზეთი „რუს“-ი*) სწერს თავის მეთაურში:

„კუროპატკინმა ლიაოიანის დაცლა და ჩრდილოეთისაკენ წასვლა ბრძანა.

ჩვენ ყველამ კარგად ვიცით ვაჟაკობა და სამხედრო ნიჭი კუროპატკინისა, კარგად ვიცით აგრეთვე ჩვენის ჯარის სიმამაცეც. ამიტომ ჩვენთვის ეჭვს გარეშეა ის გარემოება, რომ მთავარ-სარდალმა ბრძანა ლიაოიანის დაცლა, რადგან შეუძლებელი იყო ამ მნიშვნელოვან პუნქტის შენარჩუნება. იაპონელების ძალა ამ შემთხვევაშიაც იმდენად დიდი აღმოჩნ-

*) № 252.

და, რომ საბოლოოდ შებმა მათთან, ცხადია, გონიერების წინააღმდეგი იქნებოდა.

ლიაოიანთან მომხდარ ცხრა დღის ოპერაციების დაწვრილებითი შესწავლა სამხედრო კრიტიკოსების საქმეა. მაგრამ თვით ფაქტს ლიაოიანის მიტოვებისას აქვს არა მარტო სამხედრო მნიშვნელობა, არამედ საზოგადო პოლიტიკურიც, რომელსაც უეჭველად გავლენა ექნება საქმეთა მომავალ მიმდინარეობაზე.

არ უნდა დავფაროთ, რომ რუსის საზოგადოება არ მოელოდა ლიაოიანის მიტოვებას. ყველას ეგონა, რომ დადგა დრო, როცა ჩვენი ჯარი საბოლოო ბრძოლას გადაუხდოდა აქ მტერს. ასე ესმოდათ კუროპატკინის დეპეშაც, სადაც მთავარ-სარდალი ამბობდა, რომ ჯარი ელის მტერთან შეტაკებასო. ეს იმედები არ გამართლდა და ამის აუცილებელი შედეგი იქნება უფრო ხანგრძლივი ომიანობა. ის დრო, როცა ჩვენი ჯარი მოგერებიდან იერიშზე უნდა გადასულიყო, ჯერ კიდევ შორს არის. ამ გარემოებას კი არ შეიძლება გავლენა არ ექნეს პორტ-არტურის ბედ-იღბალზე და იაპონელ ჯარების ოპერაციების განვითარებაზე.

ლიაოიანის მიტოვება უკვალოდ არ ჩაივლის ჩინეთისთვისაც, რომელიც იაპონიის აგიტაციის ზედგავლენით ისედაც მღელვარე მდგომარეობაშია. იაპონელებიც თავის მხრივ, რასაკვირველია, ყოველ ღონეს იღონებენ, რომ რაც შეიძლება მალე მიართვან ჩინელებს მუკდენი და თან დანახარჯი მოითხოვონ, რომელსაც მაშინვე მიიღებენ.

აი ყველა ეს არა სასიკეთო გარემოებანი ნებას არ გვაძლევს თავი ვინუგეშოთ იმით, რომ ვითომც ყველაფერი სასურველად მიდიოდეს, რადგან უკან-უკან დახევით დროს ვიგებთ და, მაშასადამე, ჩვენი ჯარების რიცხვი იზრდება, მაშინ როდესაც იაპონელები თანდათან შორდებიან თავიანთ ბაზას და მით ძალა აკლდებათ. ასეთ მოსაზრებას მხოლოდ მაშინ ექნებოდა საფუძველი, თუ რომ იაპონიის არ შეეძლებოდა ჯარების გამრავლება სამხედრო მოქმედების ასპარეზზე.

მაშინ, რასაკვირველია, რაც უფრო დაშორდებიან იაპონელები თავიანთ ბაზას, მით უფრო სუსტები იქნებიან. მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროდ, როგორც ჩვენ, ისე იაპონელებსაც შეუძლიანთ გააძლიერონ თავიანთი ჯარები. ის სტატისტიკური ცნობები შესახებ იაპონიის ჯარებისა, რომელიც ჩვენ წინადაგვიქონდა ხელში, მართალი არ გამოდგა, როგორც ფაქტებმა დაგვიმტკიცეს. ჩვენგან წარმოდგენილი მაქსიმუმი იაპონიის ძალებისა სიმართლეზე ბევრად ნაკლები აღმოჩნდა. საფიქრებელია, ამის მიზეზი ის გარემოება იყო, რომ იაპონიის მთავრობა მეტ ხალხს იწვევს ჯარში, ვიდრე ოფიციალურ შტატებშია გამოქვეყნებული. იაპონიის ერის სამხედრო ენტუსიასში უმაღლეს ხარისხს არის მიღწეული, ხალხის ყოველი ელემენტი მხურვალედ არის გატაცებული ომიანობით; ასეთ პირობებში „ოზოლჩენეცი“ კი შვილის თვის ვარჯიშობის შემდეგ (რაც ომი დაიწყო) ნამდვილ ჯარის კაცად გადაიქცა და იმისი საომარი ღირსებანი დღითი დღე იზრდება. ამ გვარად იაპონიის მთავრობას ჰყავს მეომრები სამხედრო მოქმედების ასპარეზზე გასაგზავნი, ჯერ თუნდ ზურგის ჯარად, და შემდეგ კი ბრძოლის ველისთვისაც.

რასაკვირველია, იაპონიის ჯარი თავის ძალ-ღონით, რაც არ უნდა მოინდომონ, დაახლოვებითაც ვერ შეედრება რუსეთის მთელ მხედრობას. ჩვენი ჯარი შეუდარებლად ძლიერია იაპონიისაზე. მაგრამ ჩვენ მტერს ერთი დადი უპირატესობა აქვს: ადვილი მისვლა მოსვლა მეტროპოლიიდან (იაპონიიდან) სამხედრო მოქმედების ასპარეზზე. რაკი ზღვაზე გაბატონდა, იაპონიას შეუძლია რამდენსამე დღეში ათასობით გადაისროლოს ჯარის კაცი თავის შუაგულიდან მოწინავე პოზიციებზე. ჩვენ კი, მიუხედავთ ციმბირის რკინის გზის უეჭველ ღირსებათა, არ შეგვიძლია ათი ათასი ვერსტი გადავლახოთ და ჩქარა გავაძლიეროთ ჩვენი ჯარები. ასეთ პირობებში ბრძოლა ჩვენთვის არ შეიძლება მძიმე არ იქნეს.

ჩვენ მტკიცედ ვართ დარწმუნებული, რომ ბოლოს უთუოდ გავიმარჯვებთ. მაგრამ ამ გამარჯვების მიღწევა მოითხოვს

ჩვენგან სერიოზულ ძალასა და მსხვერპლს. და ჩვენც უნდა მოვემზადოთ ამისათვის, რომ დავიცვათ ჩვენი სახელმწიფოს არსებითი ინტერესები.

ეს დღეები იყო დღეები ისეთ ამბებისა, რომელიც სულიერ წამებას აყენებდა რუსეთის საზოგადოებას, და არც აღმოიფხვრება თვითყელის მახსოვრობიდან. სურვილი, შინაგანი მოთხოვნა ერთის მხრით და სინამდვილე, მეორეს მხრივ, იბრძოდნენ და აზრს სტანჯავდნენ. მარტოობა აუტანელი იყო. ერთად იკრიბებოდნენ არჩევდნენ მოსულ ცნობებს და მასში ეძებდნენ ახალ რწმენა-იმედს მომავლისას, სახელმწიფოსას, ხალხისას... და სიმშვიდეს სულისას აღწევდნენ, რადგან იმედი სჩნდებოდა. უტყვობა—აი ის ბურუსი, რომელი შიაც ერთობ ვრცელდება შიში. ვისურვოთ, რომ რუსულ მწერლობაში უტყვობის მაგიერ სიტყვა გამეფებულიყოს, უაზრობის მაგიერ აზრი და ისიც სინიღისიერად, მიუყვარძებლად დაეხმარება საზოგადოებასა და სახელმწიფოს მიმდინარე მოვლენათა განხილვაში და საიმედო, მტკიცე გზის მოძებნაში.“

იმავე ლიაოიანის ბრძოლის გამო „გრაჟდანი“-ში *) სწერს „სერენკი“:

„... ადამიანის ბუნება შესდგება წინააღმდეგობათაგან: უბედურებაში ბედნიერებაზე ოცნებობ, ავამყოფობაში ჯანსაღობაზე და ბრძოლის დროს მშვიდობიანობაზე, დასვენებაზე...“

მაგრამ მშვიდობიანობაზე ოცნება ეხლა იგივეა, რაც ქარიშხალში გზა-დაკარგულისათვის ძილზე ოცნება; ძილი ასეთ უბედურისთვის სიკვდილია. მშვიდობიანობის ჩამოგდება ჩვენ დამარცხებათა შემდეგ იქნება ჩვენი პოლიტიკური სიკვდილი. ამას გვეუბნება შინაგანი ხმა, და რამდენ მეტს ჰფიქრობ ამაზედ, მით უფრო ღრმად ეფილები ექვის მორევში. როცა მიჰმართავ მაღალ გონებისა და ნების ძალის პირებს, სახელმწიფო კაცებს და ჰკითხავ: „რა იქ-

*) 68. №

ნება, რა მოხდება?“—ო,—მხრებს იჩეჩენ და დაღვრემილად გიპასუხებენ: „არ ვიცით“—ო. რუსეთს კი დღევანდელსავით არასოდეს არ დასჭირებია მხნე და მტკიცე ცოდნა. მაგრამ სად არის იგი? წინაღვე როგორ უნდა მოვისაზროთ მოვლენანი, რომელნიც თავბრუ დამხვევ სიჩქარით მოსდევენ ერთი მეორეს? გუშინ კიდევ იყვნენ ჩვენ შორის ოპტიმისტები: დღეს კი თითქმის სრულიად აღარ მოიპოვებიათ. სანამ ჩვენი ჯარები ლიაოიანის სამხრეთით იდგნენ, ჩვენი დამარცხებანი გვეჩვენობოდა კანონიერად, ლაშქრობის გეგმაში წინაღვე მოსაზრებულად. და როცა ეს ჯარები ჩრდილოეთისაკენ წამოვიდნენ, ყველაფრის აზრი შეიცვალა. „გეგმაზე“ აღარ ლაპარაკობენ. მხოლოდ ტანჯვით ეკითხებიან ერთმანერთს: მოასწრობენ კი უკან დახევას? ან გზას ხომ არ მოუჭრიან? ის მყვირალა პატრიოტები, რომელნიც ომის დაწყებისას დამარცხებას და დამცირებას უქადოდნენ იაპონელებს, დღეს თავმდაბლად გაიძახიან, რომ ფაქტს უნდა შევუბრუნდეთო: იაპონიის ჯარს აქვს ჩვენი ჯარის ყველა ღირებულებანი და კიდევ მეტიც—განათლება და უაღრესად განვითარებული მამულის-შვილობა. ასეთ ჯარის იერიშის მოსაგერებლად აუცილებელია, რომ იმდენივე ჯარი მაინც გვყავდეს; ჩვენის გამარჯვებისათვის კი საჭიროა, რომ ორჯელ, სამჯერ მეტი ჯარი გვყავდეს, ვიდრე იაპონელებს ჰყავთ. თანდათან ირკვევა, რომ ჩვენი ცნობანი შესახებ იაპონიის ჯარის რაოდენობისა ნამდვილი არ იყო. იაპონიას უნდა შეეძლოს 400 ათას¹⁾ კარგად შეიარაღებულ და გაწვრთნილ ჯარის-კაცის გამოყვანა. ასეთ ჯარის მოსასპობად (სხვაფრივ კი ჩვენი გამარჯვება გამარჯვება არ იქნება) ჩვენ უნდა გამოვიყვანოთ სულ უკანასკნელი ერთი მილიონი ჯარი. მაგრამ მტრის ჯარის მოსპობის შემდეგაც ჩვენი გამარჯვება სრული არ იქნება: ამისთვის აუცილებელია მტრის ფლოტის მოსპობაც. ამ მიზნისათვის ჩვენ უნდა გავზავნოთ წყნარ ოკეანეში ისეთი ფლო-

1) „რუსი ინვალიდი“—კი ამტკიცებს, მილიონამდე ჯარის გამოყვანა შეუძლია იაპონიასაო.

ტი, რომელიც ერთ-ნახევარზედ მეტი უნდა იყოს იაპონიაზე. ამ ესკადრას უზრუნველ ყოფილი უნდა ჰქონდეს ნახშირი და სამოქმედო ბაზა. და თუ (ღმერთმა ნუ ჰქნას) პორტ-არტურის დაეცა, სახალინი აიღეს და ვლადივოსტოკს ალყა შემოარტყეს, ასეთი ესკადრაც ვერას გახდება: ისიც ისე იქნება მსხვერპლად შეწირული, როგორც პირველი“...

შემდეგ ავტორი ეხება სამხედრო ველიდან მოსულ ამბებს და, სხვათა შორის, მოჰყავს ნემიროვიჩ-დანჩენკოს კორესპონდენციებიდან რამდენიმე ადგილი, სადაც, აწერილია დაშინებულად უკან დახვევა რუსის ჯარისა. სურათი დანჩენკოს მიერ დახატული, საშინელი და შემზარავია, თან ბრალი ედება ჯარის უფროსებსაც და „სერენკის“ არ სჯერა სრული სინამდვილე აღწერილობისა: „დაღლილი სული და აშლილი ნერვები ისეთ რასმე დაგანახებენ, რასაც შემდეგ სიამოვნებით დაივიწყებდი. ასეთ ხასიათისა ხომ არ არის ნიკიერ სამხედრო კორესპონდენტის ნაწერებიც? ჩვენთვის ახალი არ არის სამხედრო ორგანიზაციის აღმაშფოთებელი უწყესობანი. რუს-ოსმალის ომიანობა თავის განთქმულ პროცესებით ჯერ კიდევ ბევრს ახსოვს. მაგრამ აქაც კი არ დაუწვავთ სურსათი დამშეულ ჯარის-კაცების თვალწინ... თუ ნაწილიც კი იმისა, რასაც ნემიროვიჩ-დანჩენკო იწერება, მართალია, მაშინ ამ ომიანობის საშინელებათა სურათი ეპიური გამოდის და მისი გარემოცვა ადამიანის გონებისათვის ძნელია.

მიუხედავად ყველა ამისა მაინც უნდა ვიბრძოლოთ! არა თუ ვიომრთ, უნდა გავიმარჯვოთ! ასეთია შეუბრალებელი ლოდიკა საქმისა! ასეთია, ბევრის აზრით, ჩვენი ბედის-წერა!“

* * *

ნეკრასოვს ერთი ლექსი აქვს, სახელად „დედა“ ჰქვია. აუღელვებლად, სევდიან გრძობათა აუშლელად არავის შეუძლია ამ ლექსის წაკითხვა, თუ წამკითხველი ადამიანობას არ არის მოკლებული სრულიად. ომის საშინელებანი და ახალ-ახალ მსხვერპლის ამბავი რომ შესმისო, ამბობს პოეტი, მე არ მებრალებს არც შეგობარი მეომრისა, არც მისი ცოლი, არც

თვით ომის ველზე მოკლული გმირია; მეგობარი ახალ მეგობარს შეიძენს, ქვრივი მეორე ქმარს, მაგრამ არის ერთი სული, რომელიც სიკვდილამდე ვერ დაივიწყებს მოკლულსაო. ქვეყანა პირმოთნე და გულწრფელობას მოკლებულია; წრფელი მარტო დედის სიხარული და მწუხარებაა; „მე ერთი წრფელი ცრემლი მიწახავს და ეს ცრემლი დედის არისო“.

მაგრამ არის თურმე ისეთი მომენტები ხალხის ცხოვრების ისტორიაში, როცა დედა შვილს სიხარულით სწირავს. და ასეთი მომენტი დამდგარი იაპონელ ქალისათვის დღეს...

„დედები სიხარულით გზავნიდნენ თავიანთ შვილებს ომის ველზე, —სწერს ჯონ ფოქსი, რომელიც იმ დროს იაპონიაში ყოფილა;—არც ერთს არ ეტყობოდა არც სისუსტე, არც მწუხარება. ერთმა დედამ, რომელიც თავის უკანასკნელ შვილს აცილებდა ბრძოლის ველზე, წამოიძახა: „რა ბედნიერებაა, როცა ოთხი შვილი გყავს და ოთხივეს სამშობლოს აძლევ!“—ო ასეთი სიტყვები არა ერთხელ გაუგონია ავტორს და იგი დარწმუნებულია, რომ, რაც გაიგონა, გულის სიღრმიდან იყონათქვამი და არა იმისათვის, რომ სხვებისათვის თავი მოეწონებინა. იმ სახლების კარებზე, საიდანაც თუნდ ერთი წევრია წასული ბრძოლის ველზე, წითელი ფიცარია მიკრული წარწერით: „ჯარში წავიდა“. თუ ომში წასული მოკლულია, წითელ ფიცრის მაგიერ შავია და ზედ აწერია: „საუკუნო მამაცობა“.

იაპონელი ქალები ყველაფერს, რაც კი გააჩნდათ, სწირავდნენ ეროვნულ საქმეს, შეამოკლეს ხარჯები და ეკონომიას ომის საჭიროებას ახმარებენ. ხელზე მოსამსახურე ქალებმა ჯამაგირის ერთი წილი გადასდეს ამ საქმისათვის ყოველ თვე და რამდენიმე ასი ათასმა ოჯახმა მოიკლეს ერთი თავი საქმელი, რომ შესძლებოდათ მეტის გადადება სამხედრო საჭიროებისათვის. როცა ავტორს მოუსურვებია მოსამსახურის მაგიერ ფულის გადახდა, ქალი არ დასთანხმებულა: „ეს არ შეიძლება, ბატონო! ომის საჭიროებისათვის ფულის გადადება ხომ საპატიო საქმეა, და თუ თქვენ გადაიხდით ჩემ მაგიერ, თქვენვე აასრულებთ იმ მოვალეობას, რომელიც მე მაწევს.“

საზოგადოთ, ავტორის აზრით, ომმა წინ წამოაყენა ის პონელი ქალი და გამოიყვანა დამცირებულ მდგომარეობიდან. იგი დედაა, რომელიც თავის შვილებს ზგავნის ომის ველზე, და ამაცობს ამითი. იგი ამხნეებს და აქეზებს მამაკაცს და, თუ შეუძლია, ტანისამოსს იცვლის, მიჰყვება მას ომში და ასრულებს, რაც კი შეუძლია. იაპონელი ქალი სულია ომისა, მას აწევს მისი მძიმე ტვირთი, რომელსაც ხმის ამოუღებლივ, უჩივლელად ატარებს. („მირ ბოუი“, 7).

ომის ამბებმა შთანთქმეს მთელი ინტერესი დღევანდელ მკითხველისა, მაგრამ იქ, სადაც ხალხის ცხოვრების განვითარებას ელოდნენ ურად შექმნილი შემაფერხებელი გარემოებანი არ გადალობებია გზაზე, ბევრი რამ საგულისხმიერო ხდება და აქაური მოქალაქე ჩვეულებრივის ინტერესით ეკიდება საქმეს, შორე აღმოსავლეთის ომს და ომის ამბებს ევროპაშიაც დიდი ადგილი უკავია, რადგან ყველას კარგად ესმის მისი დიადი მნიშვნელობა მთელის კაცობრიობისათვის: ყველა ხედავს, რომ თეთრ-კანიანის პრივილეგიურ, უპირატესობიან მდგომარეობას ქვეყანაზე ბოლო ედება. ძირს თეთრ-კანიანის ბატონობა და გაუმარჯოს ყველა რასებისა და ტომების თანასწორობასაო, აწერია იაპონიის დროშაზე და ამ დღეების მრავალმხრივი, დიდებულ მომავლიანი აზრი ევროპიელს არ გამოპარვია. მაგრამ მისი ცხოვრება იმდენად რთული და მრავალნაირია, რომ ასეთი მნიშვნელოვანი საქმეც კი, როგორც შორე აღმოსავლეთის ომია, ვერ იპყრობს მთელს მის ყურადღებას...

ამ რთულ და მრავალნაირ ცხოვრების ფრიად საყურადღებო ფაქტი იყო ამ მოკლე ხანში ამსტერდამის კონგრესი ევროპის მუშათა პარტიების წარმომადგენლებისა. თუ დრეზდენის კონგრესს გერმანიის დემოკრატიის პარლამენტი დაარქვეს, ამსტერდამის კონგრესი სრულიად ევროპის დემოკრატიის პარლამენტი იყო.

მთავარი ინტერესი ამსტერდამის კონგრესისა იგივე იყო, რაც დრეზდენის კონგრესისა, აქვს რამე საერთო მუშათა

პარტიას სხვა პარტიებთან თუ არა? შესაძლებელია თუ არა, რომ მუშათა პარტია შეუთანხმდეს რომელსამე ან რამდენსამე პარტიას და მათთან ერთად იმოქმედოს? ერთის სიტყვით, შეურიგებელი პოლიტიკა გედისა და ვალიანისა, თუ ჟორესის პრაქტიკული ტაქტიკა? როგორც ვიცით, დრეზდენის კონგრესზე ფორმალურად შეურიგებელ პოლიტიკის წარმომადგენლებმა გაიმარჯვეს. ეგევე მოხდა ამსტერდამის საერთაშორისო კონგრესზედაც. დრეზდენში მომხდარ ამბების გამო ვსწერდით, რომ ბებელის გამარჯვება წმინდა ფორმალურ ხასიათისათჳა, რადგან თვით ბებელი პრაქტიკულ თავის მოღვაწეობაში და ხანდახან თეორეტიულ მსჯელობაშიც იგივე „რევიზიონისტი“ და „ოპორტიუნისტი“-ა. მოიგონეთ რა სიტყვა ბებელმა გერმანიის დემოკრატიის პატრიოტისმზე მთელის პარტიის სახელით: თუ რომელიმე გარეშე მტერი გერმანიის წინააღმდეგ გამოილაშქრებს და მოინდომებს მცირედიც არის ნაწილი წაჰგლიჯოს მას, ყოველი ჩვენგანი თოფს მხარზე გაიდებს და უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იბრძოლებსო. ამ სიტყვებით ბებელმა ისა სიტყვა, რომ მასა და მის პარტიას **საერთო** სამშობლო ჰქონია დანარჩენ გერმანელებთან და, როცა ამ სამშობლოს განსაცდელი მოადგება, **სხვებთან ერთად** ესენიც იბრძოლებენ **საერთო** მტრის წინააღმდეგ. როცა გერმანიის რეისტაგში სადამოყრეო ტარიფი იყო დეპუტატების განხილვის საგანი, ბებელი, სოციალ-დემოკრატიის ლიდერი, და ბარტი, თავისუფალ მოაზრეთა მეთაური, მხარი-მხარ ებრძოდნენ მთავრობასა და მის მომხრე პარტიებს: ბებელსა და ბარტს გაუჩნდათ **საერთო საქმე** და შეერთებულის ძალებით ერთად იბრძოდნენ. საფრანგეთში კლერიკალები და კონსერვატორები ძირის გათხრას უპირებდნენ და უპირებენ რესპუბლიკას, თავისუფალ სახელმწიფო წესწყობილებას, რომ ხალხს უფლებანი ჩამოართვას, იმპერია ან მეფობა აღადგინოს, სკოლაში კატოლიციზმი გაამეფოს. როგორ უნდა მოიქცეს ნამდვილი დემოკრატი, ხალხის ინტერესების შემგნებელი და დამცველი? არის ისეთი მომენტებო, სიტყვა ერთხელ განსვენებულმა ვალ-

დეკ-რუსომ, როცა უნდა დაივიწყო, თუ რა პარტიას ეკუთვნის, და მხოლოდ ის გახსოვდეს, რომ რესპუბლიკელი ხარო. ვალდეკი თანახმად თქმულისა მოიქცა — ზურგი შეაქცია თავის პარტიას, ხელი გაუწოდა ჟორესს და შეერთებულის ძალით რესპუბლიკა განსაცდელისაგან იხსნეს. გედი კი გვერდზე გადა: ვალდეკი ბურჟუა არის და მასთან საერთო არა მაქვს რაო. (საინტერესოა, როგორ მოიქცევა იგივე გედი, საფრანგეთს რომ გარეშე მტერი მოადგეს? ზოგიერთ ბრმა დოღმატიკოსებისაგან არც მაშინ იქნება გასაკვირველი სთქვას — რა მაქვს საერთო სხვა პარტიებთან, რომ მათთან ერთად გარეშე მტერს შევებრძოლო!). დემოკრატიის საბედნიეროდ, ჟორესი ბრმა დოღმატიკოსი არ გამოდგა: იგი ხედავდა, რომ თავისუფალი სახელმწიფო წესწყობილება, უფლება ქვეყნის მართვა-გამგეობაში მონაწილეობის მიღებისა, სამღვდელოების მზრუნველობისა და ბატონობისაგან თავისუფალი სკოლა მუშისთვისაც ისევეა საჭირო, როგორც სხვა კლასების წარმომადგენელთათვის, და ამათთან ერთად გაუმკლავდა **საერთო მტერს**.

ათასი კონგრესი რომ შესდგეს, ათასი გადაწყვეტილება რომ დაადგინონ, ჟორესის პოლიტიკა და ტაქტიკა ყოველთვის გამარჯვებული და ნაყოფიერი იქნება და გედისა კი უძლური და უნაყოფო.